

Voruta

Nr. 2 (792) 2014 m. sausio 18 d.

Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis

ISSN 1392-0677

Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

4 Jūratė GAIDELIENĖ

Skulptorius Bernardas Bučas:
gyvenimas ir kūryba

7 Petras GIRDZIIAUSKAS

Pakalbėjimai Kauno
karininkų ramovėje apie
Lietuvos prezidentus

9 Halina KOBECKAITĖ

Karaimotyra – neatskiriama
turkologijos Vilniuje elementas

V.Landsbergio kalba iškilmingame Laisvės gynėjų dienos minėjime Seime

Vytautas Landsbergis | lrs.lt nuotr.

Pirmojo atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės vadovo, Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininko Vytauto Landsbergio kalba iškilmingame Laisvės gynėjų dienos minėjime

Jūsų Ekselencija Respublikos Prezidente,

Lietuvos Seimo ir Vyriausybės vadovai,
Aukštieji svečiai ir didvyrių artimieji,
Visi gerbiami šio susirinkimo dalyviai ir visi, kurie mus matote stiklo ekranuose!

Kaip tik sklandžiau ankstesnių laikų užrašus. Kai kuriuos vadinu organizuotais tekstais. Štai vienas.

*Tą naktį kai mes visi
turėjome būti išduoti
jutom nelaimės mirtiną slogutį
taipgi klausimą skaudžiai
žėrintį: ko jūs verti?
Atėjo Dvasia ir neleido
jos neregėti veido
ir negirdėti
kaip grėždama iki kaulo liepė
budėti ir neišduoti.*

Tai seniau parašyta, laikai ir aplinkybės keičiasi, bet pastovūs likiminiai dalykai lieka. Dar ne kartą svarstysim: budėti ar užmigti? Ištižti ar neišduoti?

Sausio 13-osios pokalbiai Seime yra mūsų rekolekcijos. Tą dieną į mus žiūri keturiolikos už Lietuvą žuvusiųjų akys.

Atsinešame čia, ką turime ir dalijamės. Jei rūpesčiais, tai rūpesčiais. Paprastai tą darau ir aš, kai gaunu žodį. Ačiū už suteiktą žodį.

Dvasia pasakė: budėti ir neišduoti. Anuomet išgirdome – tad girdėkim ir dabar.

Prieš 23 metus čia buvo ginama teisingos ir garbingos, broliška sutelktos, protingos ir lietuviškai padorios Lietuvos vizija. Svajonių pasaka? Ne. Idėja. Teisė ir galimybė. Taip pat, ką paminėjau, žmogaus ir tėvynės garbė. Tie keturiolika mirė sakydami: nesizėmėsim, nevergausim. Kaip kadaise partizanai, nesutikę vergauti svetimai bolševikų valstybei.

Ar įgyvendinome, ką Sausi apgynėme, ar priešingai, atbukę ir apsilėide, nesuvokiama griauname?

Kaskart bent Sausio 13-ąją paminime aną tarptautinį nusikaltimą žmoniškumui ir jo aukas; galų gale, ir nusikaltėlius pridengtus kaimyninėse valstybėse. Lankom didvyrių kapus, nešam ten gėlių, degam žvakeles. Pusvalandžiui. Galų gale, Sausio agresoriams, Medininkų žudikams ir talkininkams jau kelsim bylas iš atstumo. Bet Sausio ideologiniam diversantui, puskviliui ir pardsavėliui leidžiam draskyti artimųjų žaizdas, niekinti gyvybės aukos esmę. Droviai arba vergiškai trypinėjame, ar sudraudus nebus kartais pažeista kurio nors provokatoriaus niek-

šybės teisė. Netgi samdomos, apmokamos niekšybės.

Šioje vietoje pažvelkime į žmoniškumą plačiau.

Nusikaltimai žmonijai arba žmoniškumui akivaizdūs, kai tyčia žudomi beginkliai, jie žudomi arba marinami fiziškai ir masiškai, kad neliktų, o žemė liktų, žmogėdrų kalba, „apvalyta“. Nuo ko? Nuo žydu, čigonų, ukrainiečių, čečėnų, Krymo ir Bosnijos musulmonų, netinkamos genties afrikiečių Ruandoje arba Sudane, dar kokių karelių ir „pribaltų“ užimančių strategiškai svarbias žemes. Bet ir žemė tais atvejais nelieka švari, o suteršta neapykantos ir sadizmo nuodais.

XX a. tironų agresijos ir nežmoniški silpnosiojo niokojimai nėra praeitis, o dabartis. Žudymas turi įvairių formų ir būdų. Interesantai igudo pirmiausiai žudyti žmoniškumą, po to jau ir žmones. Išties kartos nūnai žudomos dvasiškai ir masiškai. Tai dabarties nusikaltimai žmonijai, tik nėra jiems net vieno Niurnbergo teismo.

Apsidairykite atviromis akimis, kas dedasi aplinkui kad ir mūsų pačių visuomenėje, mūsų mokyklose. Turime skelbti žmoniškumo karą, meilės karą nežmoniškumui ir patyčioms. Kol kas, matydami skenduolį, kalbam apie kompresus. Kasmet Lietuvoje dėl patyčių nusižudo, sakoma, ištisa abiturientų klasė. Ištvėrusieji link trauktis be kovos. Tyčiojamas ne todėl, kad kitas silpnas, o iš keršto dėl savo paties nuo mažumės luošinamo gyvenimo. Jį luošina tėvų nemeilė, aplinkos agresija, gobšumas ir arogancija. Virš visko – materialistinis beprasmiškumas, Nukelta į 3 p.

Lenkų ir lietuvių diskusija

Berznyko kapinių vartai

Nematyta retenybė, kad Berznyko kapinėse pastatytų paminklų problema taptų lenkams ir lietuviams gyvos, bet ir gana pasvertos, tačiau visų pirma – tiesioginės diskusijos tema, be žiniasklaidos ir svarbiausių institucijų, perteikiančių informaciją. Toks, mūsų manymu, vertingas pokalbis įvyko apskrities tarybos posėdžio metu. Apie ką gi kalbėta?

Šiuo klausimu pasisakė Punsko atstovas, tarėjas Antanas Baudys:

– Pasipiktinimą keliantys paminklai Berznyko kapinėse žeidžia lietuvių visuomenę. I mane kreipėsi mano rinkėjai, pabrėždami, kad tai prieštarauja įstatymui, draudžiančiam skleisti ksenofobiją ir neapykantą bei skelbti istorinę netiesą.

Nukelta į 5 p.

Es ir JAV ekspertų diskusijoje Trakuose – dėmesys rytų partnerystės perspektyvoms ir transatlantinio ryšio stiprinimui

Susitikimo dalyviai Trakuose

Trakuose į neformalų „Sniego susitikimą“ sausio 9–10 dienomis susirinkę Europos ir Šiaurės Amerikos užsienio ir saugumo politikos formuotojai ir politikos ekspertai diskusijų metu didžiausią dėmesį skyrė transatlantinei Europos ir JAV partnerystei bei Rytų Europos šalių politinės asociacijos ir ekonominės integracijos su Europos Sąjunga stiprinimo perspektyvoms.

Transatlantinio ryšio stiprinimas yra labai svarbus Lietuvos ir visos Europos saugumui, todėl susitikimo dalyviai aptarė, kokias galimybes šioje srityje suteikia 2014 m. rugsėjo mėnesį rengiamas NATO šalių vadovų susitikimas bei ES ir JAV derybos dėl laisvosios prekybos erdvės sukūrimo.

Apie įvykius ir perspektyvas ES Rytų

Nukelta į 16 p.

Lietuvių regionas Prūsijoje: jį ženklusios sąvokos ir jų vartojimo istorija

Vasilijus SAFRONOVAS, Klaipėda

Vasilijus Safronovas

Pradžioje turiu deklaruoti savo kaip profesionalaus istoriko nuostatą, kas lemia mano požiūrį į temą, o kas nelemia. Profesionalūs istorikai neturi sąvokų, kurios jiems „patinka“ arba „nepatinka“. Konceptijų istorijos (vok. *Begriffsgeschichte*) prieiga teigia, kad visos praeityje vartotos sąvokos istorikams yra tam tikras raktas žmonių mąstymui ir reikšmių sistemoms, nuo kurių tas mąstymas priklauso, suprasti. Kiekviena sąvoka, vartojama teritorijai arba erdvei įvardyti, nusako tai teritorijai arba erdvei tam tikroje visuomenės dalyje suteikiamą reikšmę, ir visos tokios sąvokos, istoriko požiūriu, turi savo atsiradimo ir vartojimo kontekstus bei savo istoriją. Šių reikšmių, kontekstų ir šitos istorijos pažinimas įgalina istorikus nustatyti kada, kaip ir dėl kokių kultūrinių, ideologinių, politinių priežasčių keitėsi tam tikrų teritorijų arba erdvių įvardai. Kraštas, apie kurį čia bus kalbama – lietuvių gyvenamas regionas Rytprūsioje – istoriškai turėjo bent aštuonis įvardus, kuriais jis skirtingais laikotarpiais buvo vadinamas. Šio pranešimo tikslas būtų trumpai šiuos pavadinimus išvardyti ir pristatyti, kokia buvo jų vartojimo istorija, kada tie pavadinimai atsiranda ir kokiame kontekste buvo vartojami.

Tiems, kurie paklaustų, koks terminas šiam regionui įvardyti buvo vartojamas dažniausiai, neabejojant tektų atsakyti – Lietuva. Tai yra seniausias anuomet Prūsijai priklausiusio regiono įvardas, kuris lietuvių literatūroje yra žinomas bent nuo Jono Bretkūno laikų (XVI a. antrosios pusės). XVIII a. pradžioje terminas „Lietuva“ perejo į literatūrą vokiečių kalba, jį aptinkame ir grožinėje literatūroje, pvz., XVIII a. vidurio poezijoje vokiečių kalba. Kartografijoje XVI–II a. pradžioje pavadinimas „Lietuva“ tapo srities, kuri ankstesniuose žemėlapiuose buvo žymima kaip Skalva ir Nadruva, sinonimu, vartojamam greta kitų istorinių Prūsos žemių pavadinimų, kaip antai Samba ar Notanga. Be to, XVIII a. pavadinimas „Lietuva“ buvo pradėtas vartoti ir įvardijant iš Gumbinės administruojamą sritį. XVIII a. pr.–XIX a. pr. lietuvių kalba skelbtuose Prūsijos valdžios įsakymuose (dalis jų paskelbta 1960 m. rinkinyje „Prūsijos valdžios gromatos, pagraudėnimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams“) randame išimtinai tik sąvoką „Lietuva“, kuri tenai vartojama būtent šia prasme. Galiausiai keliant klausimą, kaipgi patys Prūsijos lietuviai vadino regioną, kuriame gyveno, XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje jų leistos periodinės spaudos pagrindu atsakyti – dažniausiai ten rasime pavadinimą „Lietuva“ be jokių „priedų“.

Pabrėžtina, kad aptariamas pavadinimas buvo vartojamas fiksuotas ribas turėjusiai teritorijai įvardyti. Dažniausiai Lietuvą buvo suprantama sudarius Klaipėdos, Ragainės, Tilžės ir Įsruties valsčius, kartais tą pavadinimą taikant ir Labguvos valsčiui. Pastaroji taikymo variacija priklausė nuo to, kam pavadinimas taikytas: Lietuviškai sričiai (žr. toliau) ar Lietuvai kaip administraciniam vienetui, valdomam Gumbinės vyriausybės. Retais atvejais XVIII a. pab. į Lietuvos ribas buvo įtraukiama ir vadinamoji Lenkiškoji sritis (tokiu atveju pavadinimas taikytas departamentui arba provincijai). XIX a. pradžioje lenkakalbių evangelikų Prūsijos karaliaus pavaldinių dominuojamam regionui prigijo pavadinimas Mozūrija, kuris tapo pavadinimu „Lietuva“ analogija. Ypač tai pasakytina

apie XIX a. vidurio laikotarpį, kai mokslinėje aplinkoje išaugo etnografų, paminklosaugininkų susidomėjimas šiuo kraštu. Tuomet pavadinimais Lietuva ir Mozūrija buvo pradėta ženklinti savitus etnografinius regionus. Lietuvos, suvokiamos kaip etnografinio regiono, pietinė riba tradiciškai ėjo per Romintos girią, o rytinę ribą XIX a. viduryje nustatė A. Bezzenbergeris ir M. Toeppenai. Toji riba ėjo Deimės ir Alnos upėmis. Teritorijai iki šiol ribos įvardyti pavadinimas „Lietuva“ buvo taikomas bent iki XX a. 3-jojo dešimtmečio tiek vokiečių, tiek lietuvių mokslinėje ir kraštotyrinėje literatūroje.

Antrasis pavadinimas, vartotas regionui įvardyti, yra „Lietuviškieji valsčiai“. Tai yra administracinis įvardas, XVII a.–XVIII a. pr. aptinkamas išimtinai oficialiuose Prūsijos valdžios dokumentuose. Pvz., Brandenburgo markgrafo Johanno Sigismundo 1618 m. bažnyčių vizitatoriams suteiktoje instrukcijoje randame *Littauschen Embter*, o 1638 m. atliktos bažnyčių vizitacijos ataskaitoje *Littawischen Embter*. Remiantis pastarąja ataskaita galima teigti, kad Lietuviškieji valsčiai anuomet apėmė kiek didesnę regioną nei prieš tai aptartoji „Lietuva“. Jam priklausė Įsruties, Tilžės, Ragainės, Klaipėdos, Labguvos valsčių bei Toplaukio, Georgenburgo, Želvos ir Žiokų seniūnijų teritorija. Iš esmės tai yra plotas, kuriame XVII a. pradžioje pamaldos dar turėjo vykti lietuvių kalba. XVIII a. pirmoje pusėje Prūsijoje buvo reformuota valdovo žemėvalda, daugeliu atvejų buvusių seniūnijų pagrindu įsteigiant domenų (valdovo valdų) valsčius. Karališkųjų (valdovo) domenų valdymas tuomet buvo pavestas dviem valdyboms, viena kurių jungė „vokiškuosius“, kitas – „lietuviškuosius“ domenų valsčius. Kai valdyba pradėjo veikti, lietuviškaisiais domenų valsčiais XVIII a. 2-ajame dešimtmetyje vis dar buvo laikoma ta pati teritorija, kaip ir XVII a. pabaigoje.

Trečiasis įvardas yra „Lietuviškoji sritis“. Tai – tikrinis pavadinimas, kuris nuo XVII a. pab. tarsi pakeičia prieš tai minėtą administracinį Lietuviškųjų valsčių įvardą, o vėliau, iki XIX a. pr., buvo vartojamas kaip kito prieš tai minėto įvardo – Lietuvos – sinonimas. Terminas *Littausche Kreyß* – „Lietuviškoji sritis“ – bene pirmą kartą fiksuojamas Theodoro Lepnerio (1690). Tuomet jis buvo taikomas Lietuviškųjų valsčių teritorijai, bet XVIII–XIX a. sandūroje Lietuviškoji sritis beapėmė šiaurinę Lietuvos karo reikalų ir domenų kamaros administruojamą teritoriją kartu su Labguvos valsčiumi. Taip ji (*Littauische Kreis*) žymima nuo 1775 m. iki 1807 m. išleistuose kaimų ir miestų žemėlapiuose. Be to, svarbu paminėti, kad šis įvardas irgi turėjo analogiją – Prūsijoje būta ne tik Lietuviškosios, bet ir Lenkiškosios srities – *Polnische Kreis*. Taip vadinta pietinė Lietuvos karo reikalų ir domenų kamaros administruojamos teritorijos dalis.

Ketvirtasis pavadinimas – Lietuvos kamaros departamentas. Tai tikrinis pavadinimas, kuris buvo vartojamas XVIII–XIX a. sandūroje. Lietuviškųjų domenų valsčių valdyba – kamara – XVIII a. 2-ajame dešimtmetyje buvo įsteigta Tilžėje, vėliau perkelta į Gumbinę. Kamaros administruojama teritorija XVIII a. pirmojoje pusėje ne sykį keitėsi, o Prūsijos karaliaus Friedricho II laikais jai paženklinoti dėl visuotinės prancūzų kalbos ir kultūros įtakos anuometinėje Europoje, taip pat ir Prūsijoje, buvo perimtas prancūzų administracinio vienetą pavadinimas *département*. Vienas ankstyviausių šaltinių, kuriame pavyko aptikti įvardą *Litthauisches Cammer-Departement*, yra Johanno Friedricho Goldbeko Rytų Prūsijos topografijos ir statistikos sąrašas, paskelbtas 1785 m. Pavadinimas *Lithauisches Kammerdepartement* taip pat fiksuojamas 1789–1807 m. paskelbtuose Lenkijos ir Prūsijos žemėlapiuose, parengtuose daugiausia Danielio Friedricho Sotzmanno. Šiuo pavadinimu vadintas plotas apėmė visą Lietuvos karo reikalų ir domenų kamaros administruojamą teritoriją, t. y. didžiąją dalį jau minėtosios Lietuviškosios srities (be Labguvos apylinkių ir Gilijos žemupio) bei Lenkiškąją sritį. Kaip rašė pats

J. F. Goldbeckas, departamentą sudarė „didžioji dalis Lietuvos ir pusė Natangos, būtent vadinamoji lenkiškoji Natanga“.

XVIII–XIX a. sandūroje lietuvių apgyvendintai Prūsijos teritorijai buvo taikomas dar vienas, jau penktasis iš eilės, pavadinimas – Lietuvos provincija. Provincijomis pagal lotyniškąjį, nuo Romos laikų žinomo termino *provincia* analogiją iki 1815–1818 m. administracinės reformos Prūsijoje vadintos teritorijos, kuriose galiojo tam tikros karo reikalų ir domenų kamaros valdžia. Taigi šiuo terminu nuo XVIII a. pab. buvo ženklinamas tas pats departamentas – Lietuvos kamaros valdoma teritorija. Pvz., daugybę kelionių aprašymų mums palikęs astronomas Johannas Bernoulli 1783 m. viename tokių aprašymų sinonimiškai vadina *Provinz Litthauen* Lietuvos kamaros departamentą. 1795–1796 m. šis pavadinimas matomas Bernhardo Conrado Ludwigo Gervais parengtame aprašyme apie (Prūsijos) Lietuvą. Gumbinėje veikusi kamara Napoleono karų laikotarpiu jau buvo vadinama Lietuvos provincijos karališkąja Prūsijos vyriausybe (*Königlich-Preussische Regierung der Provinz Litthauen*). Nepaisant 1815–1818 m. įvykdytos reformos, kurios metu vietoj Lietuvos provincijos (departamento) buvo įsteigta Gumbinės apygarda, iš ipratimo Tilžėje 1821 m. pradėtas leisti laikraštis dveju pirmuosiu leidymu metus dar buvo vadinamas „Viešai skaitytinu Lietuvos provincijos savaitraščiu“ (*Gemeinnütziges Wochenblatt für die Provinz Litthauen*).

Šeštasis pavadinimas – Prūsijos arba Prūsų Lietuva. Tai tikrinis pavadinimas, vartotas tris šimtmečius: nuo XVIII a. iki XX a. kaip įvardų *Lietuva* ir *Lietuviškoji sritis* – sinonimas. Dažniausiai jis buvo vartojamas tais atvejais, kai vieną Lietuvą, priklausiusią Prūsijai, reikėjo atskirti nuo kitos Lietuvos, t. y. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Tokia prasme terminą *Preussisches Littauen* bene pirmasis mini Theodoras Lepneris (1690), o nuo Johanno Friedricho Betgeno žemėlapiu *Lithuania Borussia* paskelbimo (1735) šis terminas gana plačiai vartojamas kartografijoje: per XVIII a. pasirodė apie dešimt žemėlapių su šiuo pavadinimu – visi jie skirtingų autorių kūriniai. Patys lietuviai savo gyvenamąjį kraštą, kaip minėta, dažniausiai vadino „Lietuva“, bet norėdami atskirti jį nuo Rusijos lietuvių apgyvendintos teritorijos, jie irgi rinkdavosi terminą „Prūsų Lietuva“, save atitinkamai vadindami „Prūsų (suprask, Prūsijos) lietuviais“. Rusijos imperijai priklausęs lietuvių apgyvendintas kraštas atitinkamai buvo įvardijamas „Rusų Lietuva“, „Maskolių Lietuva“, „Didžiąja Lietuva“ – iš šių trijų pavadinimų paskutinis Prūsijos lietuvių spaudoje atsirado vėliausiai ir iki Pirmojo pasaulinio karo buvo vartojamas rečiausiai. Daugumos lietuvių kultūrinių organizacijų, XIX a. pab. – XX a. pr. veikusių Vokietijos pasienio apskrityje, nariai, neretai susidurdami su anapus sienos buvusiu lietuvių pasauliu, taip pat dažnai vadindavosi Prūsų lietuviais. Pagaliau didžiausia kada nors veikusi Rytprusių ir Klaipėdos krašto lietuvių politinė organizacija, turėjusi daugiau kaip 5 tūkst. narių ir įsteigta 1919 m., vadinosi Prūsų lietuvių susivienijimas. Vienareikšmiškai galima teigti, kad iki Pirmojo pasaulinio karo būtent pavadinimas „Prūsų Lietuva“ patiemis krašto gyventojams buvo artimesnis. Bet ir Rusijoje, o vėliau „Didžiojoje“ Lietuvoje gyvenusių lietuvių laikraščiuose, istoriografijoje ir kt. jis dažnai aptinkamas dar ir XX a. 3–4-uoju dešimtmečiais. Tik po Pirmojo pasaulinio karo pradėdame stebėti pastangas išstumti šį terminą iš lietuvių vartosenos, ir tokių pastangų būta sąmoningų. Štai Vincas Vileišis savo 1935 m. vyriausybės užsakymu parengtoje knygoje „Tautiniai santykiai Mažajoje Lietuvoje“ labai aiškiai deklaruoja būtinybę veikti šia linkme: anot jo, terminas „Prūsų Lietuva“ nevartotinas, reikia kalbėti apie „Mažąją Lietuvą“.

Čia pagaliau priartėjame prie „Mažosios Lietuvos“ sąvokos. Pirmas apie ją pasakytinas dalykas – Lietuvos istoriografijoje yra padaryta klaida teigiant, jog lietuvių gyvenami plotai

Prūsijoje „Mažąja Lietuva“ buvo vadinami jau nuo XVI a. Ši klaida vieno žmogaus pastangomis, deja, Lietuvoje jau tapo enciklopedine nuostata. Yra teigiama, jog terminą „Mažoji Lietuva“ pirmieji vartojo Simonas Grunau ir Lucas Davidas – du XVI a. Prūsijos kronikininkai. Tie, kas nepasivargintų bent vieną sykį atsiversti minėtąsias kronikas ir jas patyrinėti, Grunau tekste išties aptiktų terminą *Kleinlittaw*, tačiau dar kronikininkas vadina tą pačią teritoriją *Under-Littaw*, iš teksto galima nesunkiai suprasti, kad kronikininkui tai yra teritorija už Prūsijos ribų, kurioje jis lokalizuoja tokius miestus kaip Gardinas ir Kaunas. Kitaip tariant, Simonas Grunau kaip ir Lucas Davidas vartojo šį terminą daliai LDK žemių įvardyti. Todėl teigti, kad terminas „Mažoji Lietuva“ nuo XVI a. yra vartojamas šiam Prūsijos regionui įvardyti, nėra teisinga.

Iš tiesų terminas „Mažoji Lietuva“ pradėdamas vartoti ne vėliau kaip nuo XVIII a. vidurio kaip termino „Prūsijos Lietuva“ sinonimas. Jis irgi vartotas tuo pačiu tikslu – siekiant Lietuvą, kuri priklausė Prūsijai, vėliau Vokietijai, kažkaip atskirti nuo LDK žemių, kurios vėliau priklausė Rusijai. Pirmasis atvejis, kai būtent tokia prasme buvo pavartotas šis terminas, mano žiniomis, yra 1748 m. Įsruties teismo patarėjo Augusto Hermanno Lucanuso parašytoji knyga „Prūsijos senovė ir dabartinė padėtis“ (*Preussens uralter und heutiger Zustand*), kuri tokiu pavadinimu, tiesa, buvo išleista tik 1912 m. Lucanusas vartoja terminus *Litthauen*, *Preussisch-Litthauen*, bet pamini ir kitą galimą atskyrimo variantą į Didžiąją (Lietuvos Kunigaikštystę) ir „Mažąją Lietuvą“ (*Klein-Litthauen*). Po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo sąvoka „Mažoji Lietuva“ trumpam šmėstelė kartografijoje. Žinomi aštuoni žemėlapiai, išleisti nuo 1793 m. iki 1820 m., kuriuose lietuvių apgyvendinta teritorija Rytprūsioje vadinama „Klein Litauen“, ir dar du anglų kalba paskelbti žemėlapiai, kuriuose ji įvardijama „Little Lithuania“. Tačiau visi šie žemėlapiai buvo trijų autorių, daugiausiai Franzo Ludwigo Gusesfeldo, geografinės žinijos klišės. Beje, kalbant apie pavadinimų vartojimo dažnumą kartografijoje, galima sakyti, jog yra žinoma apie 25 dvidešimties skirtingų autorių XVIII a. – XIX a. pr. žemėlapių, kuriuose regionas vadinamas „Lietuva“. „Mažąja Lietuva“ jis vadinamas, kaip minėta, dešimtyje, bet šio skaičiaus net negalima lyginti su minėtais 25, kadangi visi dešimt pasirodė tuo pačiu laikotarpiu ir buvo parengti trijų autorių.

Lietuvių vartosenoje ir raštijoje sąvoka „Mažoji Lietuva“ iki XX a. pr. nebuvo paplitusi. Periodinėje lietuvių spaudoje tik XIX a. pab. man pavyko aptikti vieną žinutę, kur sinonimiškai vartojami pavadinimai „Mažoji Lietuva“ ir „Didžioji Lietuva“. Tačiau Jonas Vanagaitis nuo 1910 m. savo redaguojamoje „Birutėje“ šią sąvoką pradeda populiarinti. Tais pačiais metais Jonas Šliūpas Čikagoje išleido apibraižą, pavadintą „Mažoji, arba Prūsioji Lietuva 19-tame šimtmetyje“. Taigi tik 1910 m. lietuvių raštijoje matomi pirmieji termino vartojimo simptomai. Bet po Pirmojo pasaulinio karo jis pradeda plisti labai aktyviai. Pirmiausiai sąvoka plito „Didžiojoje“ Lietuvoje bei toje Prūsijos lietuvių aplinkoje, kuri siekė suartėjimo su „Didžiąja“ Lietuva, t. y. J. Vanagaičio, Martyno Jankaus ir kitų aplinkoje. Savo turiniu toji sąvoka apeliavo į XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje propaguotą mitologizuotą ir anachronistinę „dviejų Lietuvos“ idėją, esą XIII a. būta vienos Lietuvos, dėl švėtimųjų įtakos suskilusios į dvi dalis – didžiąją ir mažąją, ir dabar jos vėl turinčios susijungti. Tokiame kontekste vartojama sąvoka „Mažoji Lietuva“ buvo integruojanti Rytprusių lietuvių į bendrą lietuvių „tautinį kūną“ bei niveliuojanti jų kultūrinį savitumą. Lietuvių tautinio judėjimo lyderiai nesureikšmino abipus sienos gyvenusių lietuvių kultūrinių skirtumų, kurie, kaip parodė patirtis, buvo esminiai. Jie teigė egzistuojant vieną lietuvių naciją. *Tęsinys kitame numeryje*

Skambėk, skambėk lietuviška dainelė

Aleksas BARTNIKAS, Festivalio organizacinio komiteto pirmininkas

Taip pavadintas Kaliningrado srities tradicinis vaikų lietuviškos muzikos festivalis. Tai 12-asis muzikos sambūris, kuris vyko Sovetske (Tilžėje), sukvietęs 330 jaunųjų atlikėjų iš viso Karaliaučiaus krašto. Festivalio dalyvius šiltai sveikino Sovetsko miesto savivaldybės administracijos švietimo valdybos, LR užsienio reikalų ministerijos ir Lietuvos konsulatų Kaliningrado srityje atstovai. Pagrindinis festivalio rengėjas – regioninė lietuvių kalbos mokytojų asociacija. Projekto vadovas – lietuvių kalbos ir muzikos mokytojas Algirdas Karmilavičius.

Lietuvių muzikos festivalio programą atliko 25 vokalinės grupės, iš jų – 5 vaikų folkloro ansambliai ir 10 solistų. Vertinimo komisijai ir žiūrovams geriausią išpūdį paliko folkloro ansamblių „Gintarėlis“ (vadovas Algirdas Karmilavičius; Kaliningrado 35-asis licejus); „Rūtelė“ (vadovė Irena Tiriuba; Gurjevsko vaikų ir jaunimo centras); „Beržinėlis“ (vadovė Loreta Litvinova; Jasnoje vidurinė mokykla) pasirodymai. Festivalyje sėkmingai debiutavo ansmblis „Malūnėlis“ (vadovė Alma Janvariova; Dobrovolsko vidurinė mokykla). Geriausiais solistais pripažinti Antanas Paukštis (Sovetsko 10-asis licejus), Katerina Aliochina ir Valerija Toliupa (Černiachovsko 4-oji vidurinė mokykla), Karolina Urbonaitė (Sovetsko vaikų ir jaunimo kūrybos centras).

Išpūdingai pasirodė festivalio svečiai: gimnazijos Vilniaus lietuvių namų choras ir Nemano miesto vaikų menų mokyklos šokių ansamblis ir muzikinė vokalinė grupė.

Muzikos šventės dalyviai parodė gražų dainavimą, meninę saviraišką ir pakankamai tarmišką kalbą. Jie visi buvo apdovanoti festivalio organizacinio komiteto diplomais ir prizais. LR Užsienio reikalų ministerijos užsienio lietuvių departamento specialistė

Aušra Dumbliauskienė festivalio ansamblių vadovams įteikė lietuvių dainų įrašų diskelius ir Kristijono Donelaičio „Metų“ naujai išleistus leidinius.

Kiekvienais metais šį muzikos festivalį organizuoti padeda LR Užsienio reikalų ministerija, Kaliningrado srities švietimo ministerija, Mažosios Lietuvos lietuvių draugija Čikagoje.

Kitamet jau 13-asis vaikų muzikos festivalis numatomas surengti Guseve (Gumbinėje) ar Nemane (Ragainėje)

Auditorija ir prisiekusieji jų meistriškumo ypač malonu ansambliai “ Gintarėlis “ licėjus № 35 , Kaliningrade vadovas Algirdas Karmilavičius ; “ Rutyle “ jaunimo centras gurjevsk vadovas Irena Tiryuba ; “ Byarzhinelis “ Mokyklos Išvalyti kaimas , vadovas Loreta Litvinovą . Sėkmingas buvoansamblio “ Malūnėlis “ mokykla kaimas Dobrovolskas vadovas Alma Yanvareva debiutas . 13 iš viso pateikė savo kūrybines ansambliai , tarp jų 5 - folkloro . Iš 10 solistų , anot komisijos , sėkmingiausi spektakliai buvo Antanas Paukshtis (licėjus № 10 sovietiniais) , Catherine Alekhine , Valerie Tolyupa (mokykla № 4 Chernyahovsk) Urbonayte Karolina (Centras plėtros vaikų ir jaunimo Sovetske) .

Ryškus išpūdis paliko spektakliai festivalio svečiais . Tai kamerinis choras mokiniai gimnazijos “ Vilniaus NAMAI Lietuva “ (“ Vilniaus lietuvių namai”), kūrybinių komandų Vaikų dailės mokykla Miestas Nemunui ir vaikų šokių ansamblis licėjus № 10 Sovetsko .

Visi Lietuvos muzikos šventės dalyviai buvo apdovanoti diplomais ir prizaisfestivalis Organizacinis komitetas . Festivalio organizatoriai išreiškė padėką Švietimo ministerijos Kaliningrado srities specialistų , direktorius licėjuje № 10 Sovetskas Sokolovský Gregory ir savo kolegas, taip pat galvos Švietimo administracijos Sovietų

miesto rajonas Elena Vištienos departamento jų pagalbą atliekant šį regioninį renginį. Finansiskai rėmė festivalis Užsienio reikalų ministerija Lietuvos Respublikos nacionalinio kultūrinės autonomijos lietuviai Kaliningrado srities irČikagos lietuvių visuomenės Miestas .

Kitas ,13-asis vaikų Lietuvos muzikos festivalį planuojama surengti per Nemuną.

Pirmininkas festivalio Organizacinio komiteto Aleksejus Bartnikas

«Звучи, звучи, литовская песня»

Так называется областной детский фестиваль, который уже 12-ый раз собрал 290 любителей и ценителей литовской музыки. На этот раз фестивальную эстафету принимал лицей № 10 города Советска. На музыкальный праздник прибыли юные исполнители из 20 учреждений общего и дополнительного образования Калининградской области. Участников фестиваля тепло приветствовали начальник управления образования администрации Советского городского округа Елена Курина, атташе по культуре Генерального консульства Литовской Республики в Калининграде Романас Сенапедис, советник консульства Литовской Республики в Советске Бронюс Макаукас, специалист Министерства иностранных дел Литовской Республики Аушра Думбляускене, председатель Калининградской региональной ассоциации учителей литовского языка Алексей Бартникас.

Зрителей и жюри своим мастерством исполнения особенно порадовали ансамбли «Гинтарелис» лицея № 35 города Калининграда, руководитель Альгирдас Кармилавичус; «Рутяле» детско-юношеского центра города Гурьевска, руководитель Ирена Тириуба; «Бяржинелис» СОШ поселка Ясное, руководитель Лорета Литвинова. Удачным был

дебют ансамбля «Малунелис» СОШ поселка Добровольское, руководитель Алма Январева. Всего же свое творчество представили 13 ансамблей, из них 5 – фольклорных. Из числа 10 солистов, по мнению жюри, наиболее удачными были выступления Антанаса Паукштиса (лицей №10 города Советска), Екатерины Алёхиной, Валерии Толлопа (СОШ № 4 города Черняховска), Каролины Урбонайте (Центр развития творчества детей и юношества города Советска).

Яркое впечатление оставили выступления гостей фестиваля. Это камерный хор учащихся гимназии «Вильняус летувю намай» («Вильнюсский Литовский Дом»), творческие коллективы детской школы искусств города Немана и детский танцевальный коллектив лицея № 10 города Советска.

Все участники праздника литовской музыки были отмечены дипломами и призами оргкомитета фестиваля. Организаторы фестиваля выразили благодарность специалистам Министерства образования Калининградской области, директору лицея № 10 города Советска Григорию Соколовскому и его коллегам, а также начальнику управления образования администрации Советского городского округа Елене Куриной за оказанную помощь в проведении этого областного мероприятия. Финансово фестиваль поддерживали Министерство иностранных дел Литовской Республики, национально-культурная автономия литовцев Калининградской области и общество литовцев города Чикаго.

Очередной, 13-ый детский фестиваль литовской музыки планируется провести в городе Немане.

Председатель оргкомитета фестиваля Алексей Бартникас

Traukti turi arklys

Hum. m. dr. Jonas KLIMAVIČIUS, Vilnius

Sunku išrinkti visais požiūriais – istoriniu, etnokultūriniu, tarminiu ir teritoriniu, politiniu – visai nepriekaištingą vardą. Svarbu bent nepagadinti. *Klaipėdos kraštas* (*Mažoji Lietuva*) – kaip vežimas prieš arklių: *kraštas* prieš valstybę – *Lietuva*. Klaipėdos reikšmė regionui vėlesnė už Karaliaučiaus. Šalia užribio, bet istoriškai savo ir dabarčiai reikšmingo *Karaliaučiaus krašto*, *Klaipėdos krašto* iškėlimas varde atrodytų senolį stelbiantis. Senoji *Mažoji Lietuva* dabar be *Karaliaučiaus krašto*, bet

visa Lietuva – su jo palikimu. Naujoji *Mažoji Lietuva* – tiek tiesiogiai, tiek kartu su *Didžiąja Lietuva* – tą palikimą paveldėjusi ir vis dar paveldinti. Likusi *Mažoji Lietuva* niekaip netelpa į *Klaipėdos kraštą*. Ir skliaustai – *Klaipėdos kraštas* (*Mažoji Lietuva*) – nežinia kokia intonacija tarti, skaitant neaišku – ar antras dėmuo reiškia tapatumą (semantiškai – labiau ne), ar pirmo dvigubinimą – tada reikštų artimumą, panašumą. Dvilypis vardas – *Mažoji Lietuva* – *Klaipėdos kraštas* – ne tik teisingesnis,

bet ir suprantamesnis, aiškesnis – antras dėmuo yra, nors istoriškai pirmo dalis, bet dabar – lyg ir pirmo atžala, naujas kamienas, lyg tąsa. Šitaip išsaugomas ir pabrėžiamas *Mažosios Lietuvos* istorinio savitumo ir palikimo vertingumas *Didžiąjai Lietuvai* – istorinei ir dabartinei visai, bendrajai *Lietuvai*. Dar ir tas patogumas, kad dvilypi regioną galima skaidyti į subregionus su savo vardais, nes tik taip galima kalbėti apie istorinius, etnokultūrinius, etnopolitinius ir tarminius skirtumas.

Kiekvieno iš jų santykis su *Didžiąja Lietuva* ir dabartine *Lietuva* vis kitoks.

Traukia ir vienas arklys be vežimo – vardas *Mažoji Lietuva*. Pavyzdys, nors ne šimtaprocentinis, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*.

Ne pagal *vokietininkus* atsiradę ir paplitę *lietuvininkai*, o priešingai – tai sena tam kraštui būdinga asmenų pagal vietą pavadinimų priesaga, plg. *žemininkai*, laukininkai, kopininkai, pelkininkai, pievininkai, miškininkai, užmarininkai, kuršininkai, nidininkai, preilininkai, pervalkininkai, ventininkai,...

V.Landsbergio kalba iškilmingame Laisvės gynėjų dienos minėjime Seime

Atkelta iš 1 p.

turto ir mirties ideologija. Keršija ir kitą žmogų niekinantis, ir niekinamasis. Antai vienos gelbėtojų įstaigos vadovė sausio ketvirtąją televizijoje pasakė apie savo kolektyvą: „tai vienintelė vieta, kurioje mokoma žmoniško ryšio“. Aišku, ne vienintelė, bet įvardintas dvasinis holodomoras. Juk kiekviena mokykla, kiekviena klasė turi būti tokia vieta, kur mokoma žmoniškumo. Net pasakyčiau, kiekviena pamoka tebūnie žmoniškumo pamoka. Niekad nesakykim berniukams mokykloje, kad dėl muštynių kaltas tas, kurį primušė. Kitaip neatsilaikysime, žūsime savo internetinėje suklastoto gyvenimo, pykčio ir pavydo „civilizacijoje“. Savo ruožtu Rytų galybė dar vis grūmoja didžiuoju vėždu, o pasirengti gintis mums per brangu. Branduoliniai „Iskanderai“ savaime iškelia klausimą: kokių teisiniu pagrindu Kremlius, laikinai valdantis aneksuotą europietiška Karaliaučiaus kraštą, daro ten, ką tik nori? Ponia Pirmininke, pagalvokite apie nepriklausomo ir vieningesnio Seimo pajėgumą veikti moralinėje Lietuvos gynyboje kaip tada. Kad Lietuva gyventų. Tas pat dėl Astravo.

Nestokojam nė paskirų kiršinimo grožybų. Antai vos prieš trejetą savaičių šiuose rūmuose buvo prastūminėjamas anachronistinis Valstybinės kalbos ištūmimo įstatymas.

Taip, ištūmimo iš Lietuvos regionų viešojo gyvenimo ir vartojimo įstaigose, kur pagal nekonstitucinį įstatymą būtų leidžiama jos nevertoti.

Nejau trys koalicijos vadai nepajėgia suvokti, kad išgaliojus tokioms normoms kai kuriose vietovėse valstybinė lietuvių kalba realiai bus iškart gujama šalin. Iš ten bus gujama pati Lietuvos valstybė. Jau dabar Lietuvos įstatymai verčiami patyčių objektu. Patyčių kultūra ir čia pribrendus. Skatinama piliečių nelojalumas, kiršinama priešiškumas. Tai didžiausia žala Lietuvos lenkams, nors politvadovai neva jais rūpinasi. Manau verta Seime priimti porą paprastų valstybės tarnybos patikslinimų, kad nelojalūs asmenys, sąmoningai niekinantys šalies įstatymus, tiesiog nedarba jos valdžią pareigose, neišskiriant savivaldybių. Netinkamą elgesį patvirtintų pakartotinis įstatymo laužymas. Kyšininkui, beje, pakaktų vienkartinio nusižengimo – ir eik lauk. Kada to pasieksime? Panašiai turėtų būti gelbstimos žmonių gyvybės eliminuojant iš eismo sisteminius jo taisyklių laužytojus. Girtas už vairo – žmogžudys už vairo. Arba: nesilaikiai nustatytos tvarkos, ignoruojai kelio ženklus ir šviesoforus – nevairuoji. Normalu. Kodėl toks ponas turėtų vairuoti valstybę arba savivaldybę?

Niūriai spindi tie, kurie žengia į viešą erdvę, kad gintų arba teisintų žudikus. Ne tik asmeniškai įvardintus Golovatovus, bet ir korporatyviai matomus sribus bei žydšaudžius.

Nors tas antrasis žodis ne visai teisingas, nes ten prie siaubo griovių veikė žmogšaudžiai, net vaikšaudžiai, bet kol kas tebūnie aišku, apie ką kalbame.

Kai vienas šiuolaikinis gatvių politikas, pasiekęs net miesto mero ir Seimo nario postų, viešai paaiškino, kad Hitleris naikindamas žydus ir mažus žydukus teisingai elgėsi, – ar nusigręžė nuo to jaučių kepėjo padorioji Lietuvos visuomenė? Čia iš tų atvejų, broliai piliečiai, kur moralinę poziciją turėti būtina.

Be jos netikėtai priartėjome prie ribos, kur Lietuvos piliečių žudymas kai kam atrodė mažiau svarbus, jeigu tie piliečiai buvo žydai, tad ir jų gelbėjimas ir gelbėtojai turėtų Lietuvai būti mažiau gerbtini negu tolimam Izraeliui. Kuo tada skiriasi Kaune ir Vilniuje du vietiniai mąstytojai apie holokaustą?

Mintis apie Lietuvos žydų likimą turi mus ypač mokyti žmoniškumo, reikalingo kasdien. Cinikai be užuojautos kad ir vaikui, klasės draugui – jau nelaimės ženklas. Tai iš kažkur paveldėti ir priaugantys moraliniai neigalieji. Jeigu fizinius neigaliuosius

matome net iš Seimo pirmiausia kaip našta biudžetui, junkimės i nevyriausybinės būsimųjų invalidų organizacijas.

Piniginės prioritetas neseniai vėl smogė Seimo prestižui. Krizines taupymo priemonės nutarta kompensuoti pradedant ne nuo vargšų, o nuo Seimo narių ir ministrų. Toks šiandien mūsų „budėjimas“ dėl Lietuvos.

Ar toli per tuos 20 metų nuėjome nuo sovietijos? Čia reiktų žvelgti ne į dangoraižius ir prekybos šventyklas, bet į žmonių dvasią, į visuomenę. Kadaise klausydavomės koncertuose nuostabaus „Tremtinių choro“ iš operos „Nabucco“ – biblinės giesmės apie Tėvynės pasiilgimą. Dabar tūkstantiniai Babilone pagamintų vergų chorai mėgsta repertuarą apie sovietinės baudžiosios pasiilgimą.

Aš noriu, kad būtume nuėję kuo toliau, kad Lietuvos neišurbtų senoji vergystės ir nužmogėjimo pelkė, grįžtanti kaip ligos recidyvas dar pavojingesnėm formom.

Todėl kalbėjau atvirai. O dabar atsiprašau visų, kurie suteikė man žodį ir dėl to gal turės nemalonumų.

Kurie nemiegame, budėjime. Tada atsakysim bent sau, ko esame verti.

Šaltinis: www.lrs.lt

Skulptorius Bernardas Bučas: gyvenimas ir kūryba

Jūratė GAIDELIENĖ, Panevėžio kraštotyros muziejaus muziejininkė

Lapkričio 18-ąją sukako 110 metų nuo skulptoriaus Bernardo Bučo gimimo. Talentingas menininkas gimė ir augo netoli Smilgių (Panevėžio r.), Naurišilių kaime. Gausioje septynių vaikų šeimoje Bernardas buvo vyriausias. Vaikystė buvo nelenkva: tėvai gyveno neturtingai, anksti mirė motina, laimei, pamotė buvusi labai darbšti, geros širdies moteris, rūpinosi ir mylėjo septynis našlaičius. Tėvai vyriausiąjį sūnų norėjo išmokyti batiuvio amato. Neaišku, kaip viskas būtų susiklostę, jei ne švietėjos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės toliariagiškumas. Ji Pirmojo pasaulinio karo metu nespėjo evakuotis ir liko gimtajame Puziniškyje. 1917 m. iš vokiečių okupacinės valdžios išsirūpino leidimą atidaryti šventadieninius švietimo kursus suaugusiems. Kursai ėmė veikti 1917 m. lapkričio pabaigoje Puziniškio dvarelyje. Naurišilius ir Puziniškį teskyrė vos keli kilometrai, tad kursus lankė ir keturiolikmetis B. Bučas su seserimi. Rašytoja pastebėjo gabų vaiką, gyrė jo paties pagamintas klumpes, piešinius, parūpino pieštukų ir skatino piešti. Pirmųjų mokslo metų pabaigai kursų lankytojai suvaidino sceninį vaizdelį „Ilgėjimas“, drauge su savo mokytoja G. Petkevičaitė nusifotografavo ant dvarelio laiptų. Šventadieninius kursus B. Bučas lankė dvejus metus. Žinoma, kad jis yra mokėsis ir Smilgių pradžios mokykloje.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė 1919 m. įsidarbino Panevėžio vastybinėje gimnazijoje ir persikėlė gyventi į Panevėžį. Drauge ji atsivežė ir Bernardą. Apie tą laikotarpį B. Bučas savo atsiminimuose rašė: „G. Petkevičaitė-Bitė surado mane. Buvau dar visai mažas, kai ji atsivežė pas save, mokė, rengė, augino... Labai norėjau mokytis. 1919 metų rudenį Bitė, manimi vedina, vaikščiojo po turtinųjų panevėziečių butus. Ji – mokytoja, aš – pie-menukas su savo darbo batais... Ponai kažką davė Bitei, kažką rašė. Tik vėliau supratau, kad taip buvo renkamos aukos mano mokslams. Vėliau ji atidavė mane skulptoriui Juozui Zikarui. Pas jį aš mokiausi. Dažnai ir G. Petkevičaitė atsilankydavo. Ji man lygi motina“.

1920 m. rudenį B. Bučas pradėjo mokytis Panevėžio valstybinėje gimnazijoje, kur dailės mokytoju dirbo tuomet jau žinomas skulptorius J. Zikaras. Jis mokė piešimo, braižybos, skulptūros, vadovaudamas Meno kuopos dailės sekcijai, ugdė jaunuosius menininkus. Šią sekciją su užsidegimu lankė ir Bernardas. Jau gimnazijoje jis reiškėsi kaip gabus ir išraiškingas menininkas. Dar 1923 m. B. Bučas pradėjo piešti iliustracijas vaikų laikraščiui „Žiburėlis“. Jis iliustruodavo ir liaudies pasakas. Jaunuolio talentą, kūrybinę drąsą, darbštumą įrodė jo dalyvavimas prestižiniuose konkursuose, kur varžėsi su jau patyrusiais menininkais. Vienas iš reikšmingiausių – 1923 m. Finansų ministerijos paskelbtas litų monetų kūrimo konkursas. Nors jį laimėjo B. Bučo mokytojas J. Zikaras, aukštai buvo įvertinti ir jaunojo kūrėjo darbai, jam paskirta solidi piniginė premija. 1924 ir 1927 m. Pašto valdybos skelbtuose viešuosiuose konkursuose premijuoti ir išleisti B. Bučo sukurti pašto ženklai. 1925 m. premijuotas ir į apyvertą išleistas jo sukurtos lošiamosios kortos, kurios laikomos gražiausiomis to meto kortomis. Gimnazistas B. Bučas nupiešė ir viršelius savo mokytojos G. Petkevičaitės-Bitės atsiminimų knygai „Karo metų dienoraštis“ (I dalis, 1925 m.).

Būsimajam skulptoriui gerai sekėsi kalbos, kiti humanitariniai mokslai, sunkiau – algebra, geometrija. 1926 m. B. Bučas baigė gimnaziją ir dailės mokytojo J. Zikaro paskatintas, išvyko studijuoti į Romos dailės akademiją. Lešų studijoms jis turėjo užsidirbęs iš laimėtų konkursų. Romoje mokėsi skulptūros ir anatomijos. Ten Bernardas laimėjo JAV lietuvių paskelbtą J. Adomaičio-Šerno paminklo konkursą. Ilgą laiką menininko sieloje varžėsi skulptorius ir tapytojas, tačiau žingsnis po žingsnio B. Bučas vis labiau linko į skulptūrą. 1928 m. iš Romos nuvyko į Briuselio karališkąją dailės akademiją, ten įstojo į Dailės ir skulptūros skyrių. Čia 1929 m. už kompoziciją „Kristaus nuleidimas į karstą“ laimėjo pirmąją premiją ir atitinkamą pinigų sumą.

1930 m. B. Bučas grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Panevėžyje, ėmė verstis laisvo menininko praktika. Tie metai Lietuvoje buvo paskelbti jubiliejiniais didžiojo kunigaikščio Vytauto metais. Jubiliejui paminėti B. Bučas sukūrė Vytauto Didžiojo biustą, netrukus ir Lietuvos karaliaus Mindaugo biustą. 1932–1936 m. skulptorius gyveno Sodų gatvėje, 8-uoju numeriu pažymėtame name (šiuo metu – Nr. 14), pas filantropę, miesto bibliotekos vedėją Elžbietą Jodinskaitę. Dideliame, neseniai suremontuotame name su vietiniu vandentiekiu, kanalizacija, dideliu kiemu, menininkui buvo suteiktos puikios patalpos dirbti ir gyventi. Kieme buvo įrengtas fontanas su B. Buča sukurtu berniuko skulptūra (šiuo metu saugoma Panevėžio kraštotyros muziejuje). Namų šeimininkė iš anksto pasirūpino įrengti puikią ir šviesią dirbtuvę, siekdama sudaryti menininkui kuž geriausias sąlygas kurti. B. Bučiui

B. Bučo Kunigas, rašytojas, pedagogas Julijonas Lindė-Dobilas. 1931 m. Iš Panevėžio kraštotyros muziejaus rinkinių

keleri gyvenimo metai Panevėžyje buvo kūrybingi ir produktyvūs.

Dar 1931 m. su dailininku Jonu Vaičiumi Panevėžyje suorganizavo dailininkų darbų parodą. Čia B. Bučas pristatė Vytauto ir Mindaugo biustus, tapytą rašytojo, pedagogo ir kunigo Julijono Lindės-Dobilos portretą bei keletą kitų tapybos darbų. 1932 m. sukūrė antkapinį paminklą rašytojai Liudvikai Didžiulienei-Žmonai ir jos vyrui Stanislovui Didžiuliui Griežionėlėse. Tais pačiais metais B. Bučas dalyvavo dailės parodoje Kaune, kur eksponuotas Vytauto biustas sulaukė aukštų įvertinimų. Didžiojo kunigaikščio Vytauto biustas vėlesniais metais buvo multiplikuojamas ir įsigytas kai kurių mokyklų, valstybės įstaigų, muziejų ir privačių asmenų. 1932 m. B. Bučas sukūrė prezidento Antano Smetonos biustą.

1933 m. vasarą Panevėžyje, Smėlynės g. skverelyje priešais Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčios šventorių, buvo iškilmingai atidengta ir pašventinta skulptoriaus B. Bučo sukurta Šv. Aloyzo skulptūra. Tai pirmasis viešoje erdvėje pastatytas paminklas Panevėžyje. Jaunimo globėjo Šv. Aloyzo garbei ši paminklą pastatė Senamiesčio pavasarininkai. Vėliau tame pačiame skverelyje už fundatoriaus Jono Pažarskio lėšas buvo pastatytas dar vienas B. Bučo kūriny – Švč. Jėzaus širdies statula. Sovietmečiu abu paminklus norėta nugriauti. Tikinčiųjų rūpesčiu jie perkelti į bažnyčios šventorių ir išsaugoti.

Gyvendamas Panevėžyje B. Bučas 1933–1935 m. Žemės ūkio banko fasadui Kaune sukūrė dekoratyvinius bareljefus bei skulptūrą „Sėjėjas“ banko rūmų vestibuliui. 1934 m. skulptorius sukūrė iškilus dvasininko ir poeto Maironio antkapinį bareljefą prie Kauno arkikatedros bazilikos. 1935 m. iš akmens iškalė mokytojos Veronikos Būtėnienės (kalbininko Petro Būtėno žmonos) antkapinį paminklą, pastatytą Senosiose Panevėžio kapinėse, netrukus ir Juozo Tumo-Vaižganto biustą (pastatytas Svėdasuose, 1937 m.), kitas kompozicijas.

B. Bučas buvo puikus portretistas. Gyvendamas Panevėžyje jis vertėsi laisva kūryba ir užsakymais: kūrė biustus, skulptūras bažnyčioms, dirbo antkapinius paminklus, tapė panevėziečių ir apskrities ūkininkų portretus. Pasak menotyrininkės Jolitos Mulevičiūtės, vien iš savo profesijos gyvenantis ir tarnybos neieškantis menininkas anuomet buvo retas, išskirtinis reiškinys, liudijęs ne tik paties kūrėjo atkaklumą, bet ir estetinei veiklai palankią socialinę dirvą.

Su Panevėžiu susijęs ir kitas labai reikšmingas B. Bučo gyvenimo etapas – pažintis su poete Salomėja Nėrimi. Salomėja Bačinskaitė – jau žinoma poetė, išleidusi poezijos rinkinį „Pėdos smėly“, 1934 m. rugsėjį atvyko mokytojauti į Panevėžio valstybinę mergaičių gimnaziją. Čia ji dėstė lietuvių ir vokiečių kalbas. Pedagoginis darbas poetei nebuvo itin prie širdies; jos pamokos – kuklios, nuoširdžios. 1934 m. pabaigoje S. Nėris persikėlė į fotografo Jono Žitkaus namus P. Puzino gatvėje. Čia ji nuomojo du kambarius bei virtuvę ir gyveno iki 1936-ųjų vasaros. Šiuo laikotarpiu išleidžiamas S. Nėries eilėraščių rinkinys „Per lūžtantį ledą“ (1935 m.).

B. Bučas su S. Nėrimi susipažino 1934 m. rudenį, o jų dviejų draugystė užsimezgė kitą pavasarį. „Taip netikėtai, taip staiga – kaip žaibas nukrito meilė. Vėl meilė... Tokia nelaukta – tokia skaisti, graži...“, – rašė Salomėja Nėris 1935 m. lapkričio 11 d. dienoraštyje. Savo mylimąjį Bernardą ji vadino „mano bernelis“, o Bernardas į savo meilę kreipdavosi „mano Saulutė, brangioji mergelė“.

Skulptorius Bernardas Bučas dirbtuvėse darbo metu. 1936 m. Iš Panevėžio kraštotyros muziejaus rinkinių

Skulptorius Bernardas Bučas prie skulptūros „Tėvams“. XX a. vid. Iš Panevėžio kraštotyros muziejaus rinkinių

B. Bučo globėja E. Jodinskaitė nebuvo patenkinta skulptoriaus ir poetės draugyste. Matyt, E. Jodinskaitė nepatiko, kad S. Nėris buvo kairiųjų pažiūrų, bendravo su socialdemokratais, komunistų partijos nariais, nebuvo religinga. Tačiau netrukus globėjai su šiuo Bernardo pasirinkimu teko susitaikyti. 1936 m. vasarą įsimylėjęliai Kaune susižadėjo. Netrukus B. Bučas gavo Švietimo ministerijos stipendiją ir spalį išvyko į Paryžių tobulintis akmens skulptūros srityje. Drauge su mylimuoju išvažiavo į Salomėją. Tuomet Paryžiuje gyveno nemažai lietuvių studentų, tarp jų ir rašytoja Liūnė Janušytė, aktorius Juozas Miltinis ir kiti.

1936 m. gruodžio 12 d. įvyko B. Bučo ir S. Bačinskaitės civilinės tuoktuvės. Vestuves šventė trys. Po santuokos jauniejai ir iš Lietuvos atvykusi Salomėjos draugė santuokos liudininkė Petronėlė Orintaitė sėdė į taksį ir drauge išvažiavo į Paryžiaus užmiestį pasivažinėti; pietavo restorane, paskui parvažiavo į butą ir čia vaišinosi, fotografavosi.

Po studijų menininkų pora 1937 m. grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Palemone, Kauno priemiestyje. Čia skulptorius pats projektavo ir statė namą, užveisė didelį sodą. Poetė turėjo savo darbo kambarį, kuriame rašė eilėraščius ir ruošėsi pamokoms, skulptorius buvo įsirengęs dirbtuves. 1937 m. spalio 23 d. jiems gimė sūnus Saulius.

1938–1939 m. Vytauto Didžiojo karo muziejaus užsakymu B. Bučas sukūrė Silvestro Žukausko, Vlado Putvinskio, Povilo Lukšio, Antano Juozapavičiaus, Martyno Jankaus, Petro Vileišio biustus, skulptūros „Sėjėjas“ (II variantą). Šie paminklai pastatyti Karo muziejaus kiemelyje. Gyvenimus ir likimus skaudžiai pakeitė prasidėjęs karas. Namelis Palemone buvo suniokotas. Poetė S. Nėris iš Maskvos 1944 m. grįžo sunkiai sirgdama ir netrukus mirė.

1943 m. Panevėžio ligoninės kieme atidengtas B. Bučo sukurta paminklas 1941 m. birželio 26 d. sovietų žiauriai nužudytiems gydytojams. Sovietmečiu paminklas nugriautas, atstatytas 1988 m.

Žymiausi sovietmečiu sukurti skulptoriaus B. Bučo darbai: Felikso ir Magdalenos Siručių antkapinis paminklas (Liudvinavas, 1948 m.), „Pramonė ir žemės ūkis“ (skulptūrinė grupė ant Žaliojo tilto, su

B. Bučo Karaliaus Mindaugo biustas. Iš Panevėžio kraštotyros muziejaus rinkinių

Petru Vaivada, Vilnius, 1951); Antano Strazdo biustas (1954 m.), Salomėjos Nėries antkapinė skulptūra (Kaunas, 1955 m.); rašytojos Žemaitės biustas (1962 m.), rašytojos ir filantropės G. Petkevičaitės-Bitės biustas (Panevėžys, 1970). Paskutinis skulptoriaus darbas – skulptūra „Nevėžis“, pastatyta Nevėžio pakrantėje Panevėžio rajone.

Neeilinė istorija nutiko su 1956 m. B. Bučo antkapine skulptūra „Tėvams“, kurta pagal užsakymą ir pastatyta Žemaičių Naumiesčio kapinėse. Šis darbas skulptoriui buvo itin brangus, nes kuriant nuolat prisimindavo tėvus, vaikystę. Gavus užsakovo sutikimą, skulptūra multiplikuota. Ilgai ji stovėjo skulptoriaus namų kieme Žaliakalnyje. B. Bučo neįgyvendinta svajonė – skulptūra „Tėvams“ pastatyti ant tėvų kapo – išpildė skulptoriaus žmona Ona Bučienė. Jos rūpesčiu bei padedant Smilgių mokyklos mokytojos Genovaitės Guokienės šeimai, skulptūra 1998 m. buvo perkelta į Smilgių kapines, kur palaidoti B. Bučo tėvai.

Skulptorius B. Bučas su antąja žmona muzikante Ona Bučiene susilaukė dukterų Rasos ir Aušrelės. Rasa pasuko muzikės keliu, o Aušrelė baigė ir dirba dailės srityje.

Smilgių vidurinėje mokykloje (Panevėžio r.), minint menininko Bernardo Bučo 110-ąjį gimimo jubiliejų, iš Kauno atvykusios žmona ir dukros pasidalijo šiltais prisiminimais. Ona Bučienė pasakojo apie skulptoriaus neeilinę asmenybę, priminė jį buvus Lietuvos patriotu, mielu ir inteligentišku, su humoro jausmu, labai darbščiu žmogumi, kuriam sovietmečiu laimėti konkursus, dirbti dažnai trukdydavo tai, jog dailės mokslus buvo baigęs užsienyje. Šeimą siejo ypač šilti santykiai. Visi keturi grodavo žmonos suburtame ir vadovaujamame šeimos ansamblyje: Ona Bučienė – akordeonu, Bernardas Bučas – lūpine armonikėle, dukterys Raselė – pianinu, Aušrelė – smuiku. Pasak žmonos, Bernardas grodavęs labai jautriai.

Skulptorius mirė 1979 m. gruodžio 21 d., palaidotas Kaune. 2012 m. Žaliakalnyje prie namo (Seinu g. 5) atidengta skulptūra-atminimo lenta: „Šiame name 1951–1979 m. gyveno ir kūrė skulptorius Bernardas Bučas“.

Dar apie tautinių mažumų įstatymų projektus

Gediminas PAVIRŽIS, Vilniaus rajono savivaldybės tarybos narys

Gediminas Paviržis

Ilgai ruoštas tautinių mažumų įstatymo projektas sunkiai randa kelią galutiniam svarstymui. Ir tai nenuostabu. Tokio lygio jautrus Lietuvos piliečiams dokumentas turėtų būti ruošiamas nešališkų, visuomenėje žinomų ir gerbiamų žmonių, gerai išsiligiant į Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau-Konstitucija) nuostatas, išlaikant lygsvarą tarp visų tautybių Lietuvoje, tarp jų ir lietuvių. Jokių būdu nenoriu nieko ižeisti, tačiau skaitant įstatymo projektą junti vienos tautinės bendrijos įtaką ir siekius. Projektą ruošiusios grupės sudėtis svarbu, tačiau objektyvumo, o kartu ir dokumento solidumo labui vargu ar turėjo vadovauti asmuo, atstovaujantis Lietuvos lenkų rinkimų akcijos (LLRA) partijai.

Apie šio įstatymo projekto atskiras dalis daug kalbėta, rašyta. Tikėtina, kad po derinimų įvairiose valstybinėse institucijose jo turinys ir dvasia pasikeis.

Kaip ir reikėjo tikėtis, LLRA, ieškodama skubos svarstyti tautinių mažumų klausimus, įregistravo svarstymui kaip savo projektą senąjį dar 1991 metais rengtą įstatymą, kurio galiojimas, 1992 metais tautos referendumu priėmus Konstituciją ir jos dvasia parengtus vėlesnius įstatymus, savaime prarado prasmę ir galią. Todėl apie šį projektą kažin ar verta kalbėti.

Nors, mano įsitikinimu, tautinių mažumų problemos Lietuvoje nėra, o visi keliama reikalavimai atsispindi mūsų Konstitucijoje, apskritai kyla natūralus klausimas, kam tokie įstatymai reikalingi. Išgalvoti reikalavimai arba siekis apeiti Konstituciją, vietos gyventojams pateikiant kaip neva tautinių mažumų Konvencijos (žinant jos tik rekomendacinį pobūdį) ignoravimą, tėra noras juos mobilizuoti rinkimams. Kam tai aktualu, niekam nepaslapstis.

Motyvai, kad LLRA keliama reikalavimai, kaip tautinių mažumų problema, jau išspręsti Lenkijoje (tautinės mažumos Lenkijoje tai kritiškai vertina), negali būti neginčijamas pagrindas panašiai spręsti pas mus. Ne kartą Lenkijos lietuviai yra pažymėję, kad jų keliamos problemos dėl pagarbos žuvusiems kare lietuviams, žymių kraštui

asmenų įamžinimo ir kt. ignoruojami, o dėl vietovių rašymo dviem kalbomis, kai nelenkiški pavadinimai dažnokai teplojami, manau, juos ne mažiau žeidžia.

Motyvus taikyti veidrodinius principus gal ir malonina kai kurių mūsų politikų savimeile, atseit esam lygūs partneriai. Vis dėlto tai nėra tas pat lyginant Lenkijos ir Lietuvos situaciją. Jei Lenkijoje, jos pakraštyje gyvenantys lietuviai geriausiu atveju tesudaro vos 0,05 proc. visų Lenkijos gyventojų, tai Lietuvos lenkų dalis Lietuvoje 120 kartų didesnė. Be to, jie kompaktiškai gyvena apie Lietuvos sostinę. Vertindami tokią savą situaciją ir priimdami sprendimus, prisiminkime, kodėl žymūs Lenkijos politikai savo šalyje vos 200 tūkst. sileziečių (prieš karą turėjusių autonominių teisių) prašymą suteikti tautinės mažumos teises, ignoruoja.

Dažnai Lenkijos politikų minimi jiems neva duoti Lietuvos pareigūnų pažadai, kad bus įvykdyti LLRA keliama reikalavimai. Gaila, tačiau neįvardijami asmenys, daliję tuos pažadus, o būtų labai įdomu, ypač prieš artėjančius rinkimus. Galiausiai, jei tokios kalbos ir buvo, jos niekinės. Neabejoju, kad Lenkijos aukšto rango politikams suprantama, kad tęsėti pažadus, ignoruojant valstybės pamatinius konstitucinius straipsnius, praktiškai sunku, arba apskritai neįmanoma.

Vienas LLRA lyderių pareiškė, kad keliama klausimai dėl tautinių mažumų įstatymo projekto svarstymo ir priėmimo tik laiko klausimas, nes apie tai sutarta politinėje taryboje, be to, tai figūruoja Vyriausybės patvirtintoje programoje. Gaila, žinoma, kad taip yra. Tačiau pavarčius visų partijų rinkimines programas, ankstesnių ir dabartinės Vyriausybės programą kažin ar rasim visiškai įvykdytų ar įvykdomų pažadų, ką jau kalbėti apie tokius, kurie galimas daiktas prieštarauja Konstitucijai. Be to, politinė taryba, tai tik saviveiklinis, taikomas darinys, niekur neapibrėžtas konstitucinėje valstybės sąrangoje.

Žinoma, dabartinė koalicija Seime daug gali, tačiau ne viską. Viena, dėl daugelio klausimų nesutariama, kartais net atvirai prieštaraujama. Kita vertus, net priėmus tikėtina nekonstitucinius įstatymų projektus, juos gali vetuoti Prezidentė, o galiausiai viską sustatyti į savo vietas Konstitucinis Teismas.

Žinoma, svarstyti įstatymo projektus, kuriuose pakartotos Konstitucijoje nuostatos, galima. Sviestu košės nepagadinsi. Tačiau ten, kur prieštarauja Konstitucijai, Lietuvos įstatymams, kur keliamas pavojus lietuvių kalbai, kur didinami Pietryčių Lietuvos izoliaciniai aspektai, reikia būti labai atsakingiems sau ir Tautai.

Lenkų ir lietuvių diskusija

Atkelta iš 1 p.

koncentracijos lageriai Lenkijos teritorijoje, o ne lenkų lageriai – paprasti žodžiai, o tie skaudūs. Lygiai lietuviams skaudūs tie paminklai.

Tarėjas pridūrė, kad tai nėra jo formalioji paraiška, o tik įkvėpimas apskrities viršininkui ir tarybai pradėti koki nors veiksmą Berznyko kapinių, kuriose vėl atsirado naujas paminklas, klausimu. Baudys kalbėjo, kad, pvz., lietuviams vis dar nesuprantama yra kryžiaus, įamžinančio Panerius, prieš kelerius metus pastatymo priežastis, kadangi Vilniaus priemiestyje esančios vietovės įvykiai neturi nieko bendro su Seinija.

– Ar apskrities taryba negali susirinkti ir ką nors sugalvoti? Nemanau, kad kapinės yra vien tik parapijos administratoriaus ar bažnyčios veiklos vieta, kadangi tai viešoji vieta. Tai yra tam tikrų istorinių faktų – iškreiptų faktų skelbimas viešojoje vietoje. Kiekvienas gali turėti savo nuomonę, išpažinti savo religiją – tik tuomet, kai nekenkia kitiems. O šitas dalykas mums kenkia, – kalbėjo tarėjas. Pridūrė, kad tikisi konkrečių apskrities valdininkų veiksmų, mat, jo manymu, jie atsako už visas kapines savo valdomoje teritorijoje, disponuoja taip pat viešojo saugumo ir tvarkos komisija.

Baudžiui baigus pasisakymą, temą tęsė tarėja Lucyna Fidyrych, Teisės ir teisingumo partijos (PiS) atstovė

– Noriu pasakyti, kad dalyvavau iškilmėse Berznyke ir nepajutau jokios neapykantos. Stebiuosi, kad tautinės mažumos visuomenė šitaip tai suprato. Manau, kad mūsų įvairiose vietovėse žuvusių kareivių atminimą būtina pagerbti. Kapinėse iškilmėse metu buvo patriotizmo, maldos, susikaupimo atmosfera ir įžymių istorikų profesorių pasisakymai tik patvirtino, kad ta mirtis buvo kankinių mirtis, – sakė Fidyrych.

– Aš nekalbėjau apie iškilmes, bet apie paminklus, – atsakė tarėjas Baudys. – Apie Panerių paminklą su tokiu turiniu. Jo pastatymas šalia žuvusiems lietuvių kariams skirto paminklo blogai liudija, mat nurodo bendrą atsakomybę už galbūt kolaborantus, kurių buvo kiekvienos tautos daliniuose – tiek lenkų, tiek lietuvių. Už Antrąjį pasaulinį karą atsakingi yra vokiečiai – visuomet tai pabrėžiu. Tiek už Jedwabne, tiek ir už Panerius yra atsakingi vokiečiai – administratorius, kuris tam tikru laiku valdė teritoriją. Kad lietuvių kariuomenė įžengė su Raudonąja armija – kuris profesorius gali tokias nesąmones skelbti? Galbūt tik toks, kuris mokėsi pas liaudies komisarą. Tai žeidžia lietuvius lygiai taip,

kaip „lenkų koncentracijos lageriai“ žeidžia lenkus. Mus žeidžia „lietuvių kariuomenės įžengimas su sovietų kariuomene“. Tai buvo lietuvių ir lenkų kariuomenių kova, taigi pagerbkime ir vienus, ir kitus, nes ir vieniems, ir kitiems iki šių dienų tai buvo jų tėvynė. Prabėgo tiek metų, ir aš labai stebiuosi tokios neapykantos skleidimu, ypač prieš mažiausią tautą, esančią Lenkijos kaimynystėje, kuri nusipelnė didžiausio pripažinimo: pradedant Jogailaičių dinastija, baigiant didžiausiais lenkų rašytojais ir poetais, kaip antai Mickevičius, Miłosas, bei šiuolaikiniais prezidentais, kurie visada prisipažindavo: mes kilę iš Lietuvos. Iš kur kyla ta ksenofobija? Iš stadionų? Nesuprantu. Bijau, kad ilgainiui tai gali persikelti čia, nes Poznanėje gyvena galbūt tik vienetai, o čia – tvirta lietuvių grupė.

– Turėtume savęs paklausti: ar tai trukdo žmonėms, kurie vieni šalia kitų ten guli, už kažką atidavę gyvybę ir guli kape? Manau, kad ne. Manau, kad mes kaip visuomenė neturėtumėm šito kurstyti, – pasakė tarėjas Jan Łuba.

– Tai geras teiginys. O kas dabar vyksta Berznyke? – klausė tarėjas Ryszard Grzybowski.

Diskusijos pabaigoje įsijungė Seinų burmistras Jan Stanisław Kap, Nemuno mūšio nekropolijos pilietinio komiteto narys. Beje, minėtasis komitetas buvo pagrindinis lietuvių tautinę mažumą žeidžiančio paminklo Berznyke statybos iniciatorius

– Lietuvos vyriausybė su sovietų vyriausybe pasirašė susitarimą ir karinę sutartį 1920 m. Ir pagal tą sutartį lietuvių armija įžengė į Žečpospolitos teritoriją. Tai yra istorinis faktas, datas, viską žinome; kada vyriausybė, kada Lietuvos Seimas ratifikavo tą susitarimą. Lietuvių kariai guli vietoje, kur stovi žalias kryžius, kairiajame kapinių kampe, ne čia, kur stovi tie gražūs paminklai. Ten, kur stovi kryžius ir yra tinkamas užrašas ant akmens – tik mes padedame gelių ir uždegame žvakes, o gerai būtų, kad lietuvių kilmės gyventojai taip pat ten, ant karių kapų, uždegtų žvakes, nes būtent ten jie ir guli. Grįžtant prie Panerių paminklinės lentos – kai dar gyveno p. Helena Pasierbska, Panerių šeimų pirmininkė, ji kreipėsi į apylinkės gyventojus su klausimu, ar negalima būtų pastatyti Berznyke kryžiaus Panerių aukoms pagerbti. Ji tada gavo sutikimą dėl to, kad Berznyko karių kapinės yra arčiausiai Lenkijos ir Lietuvos sienos, todėl čia tinkama vieta pagerbti Panerių aukas.

O akmenyje iškalto teksto turinys yra toks pat, kaip ir Powązki kapinėse, nepakeistas, parengtas a. a. tuometinio ministro Andrzej Przewoźniko.

– Ir tai yra istorinis melas. Labai stebiuosi, nes tokios sutarties nebuvo. Reikia gerai istoriją išnaršyti. Esu šio krašto istorijos mėgėjas, nesu istorikas, bet šituo domiuosi jau 40 metų. Šitą reikalą tikrai žinau, – tvirtino Baudys. – Be to, nebuvo atlikta ekshumacija ir tikslios laidojimo vietos negalima patvirtinti. Faktas, kaip pats teigiate, kad tie kariai yra palaidoti Berznyko kapinėse, taigi tai nėra toks atstumas kaip kalbant apie Panerius netoli Vilniaus, kurių čia paminklas pastatytas. Todėl manau, kad paminklas lietuvių kariams pastatytas teisingai. Juolab kad tai kariai, kovoje už Seinus, tiek lenkų, tiek lietuvių, todėl Berznyko kapinėse ar net ir Seinų kapinėse toks paminklas gali ir turi stovėti. Tačiau nebuvo nei mokslinių, nei archeologinių tyrimų. Logiška, jeigu pažvelgsite į tai, kad lietuviai norėjo atgauti sienas, kurios buvo iki padalijimo (Lenkijos).

Ten, kur gyvena lietuviai. O juk Seinijoje gyvena lietuviai. Taigi ir įvyko kova dėl Seinų. Vasario 16 d. Lietuvos seimas priėmė nutarimą ir įsteigė lietuvišką savivaldybę, lietuvišką kariuomenę. Įvyko kova, pasibaigusi tuo, kad lenkai atgavo šias žemes.

– Sutartis yra, datos yra, – atsakė Kap. – Tai yra tarpvalstybiniai susitarimai ir jūs, tarėjau, gerai žinote, jog toks susitarimas buvo, o jei ne – galiu pateikti datas. Beje, iš kur atsirado lietuviška valdžia Seinuose – jūs tiksliai žinote. Prūsų agresorius išsikraustė ir perdavė šias žemes lietuviams, – tai amžini grobuoniški arba kolonializmo veiksmai – ikišama lazda į skruzdėlyną.

Diskusiją nutraukė tarybos pirmininkas Józef Miszkiewicz, sakydamas turįs viltį, jog artimiausiu laiku įvyks susitikimas su tautinės mažumos atstovais, su valdžios žmonė-

mis, kapinių administratoriumi – Berznyko parapijos klebonu

– Kažkokie susitikimai, pokalbiai vyks, turėtų būti viskas paaiškinta žmonėms, tačiau šiame posėdyje nustokime nagrinėti šią istorinę tiesą, nes nebaigsime jo iki vakaro, – pasakė.

Lietuvių tautinė mažuma yra pasipiktinusi užrašu: „Negalint įamžinti 1920 m. Lenkijos karių žygdarbio Baltarusijoje ir Lietuvoje, čia supilama žemė iš Druskininkų, Gardino, Lydos, Vosyliškių, Volkovysko, Slonimo, Baranovičių kovos laukų“, iškaltu viename iš daugelio paminklinių akmenų, pastatytų Berznyko kapinėse rugsėjo mėnesį. Protestuojančiųjų manymu, naujas paminklas neturėtų ten stovėti, kadangi kapinėse atgulę ir lietuviai kariai. Prokuratūra tyrinėjusi reikalą pranešus žiniasklaidai nusprendė, kad paminklas neturi nieko bendro su tautinės neapykantos skleidimu, o yra lenkų patriotizmo išraiška, todėl atsisakė pradėti bylą. (M)

„Przegląd Sejneński“

Vertė Božena Bobinienė, punskas.pl

Ekslibris.lt
AUTORINIS ANTSPAUDAS

AUTORINIS VARDINIS ANTSPAUDAS

išskirtinė dovana!

info@ekslibris.lt
+370 620 24282
+370 612 39893
Trakų g. 9/1-106,
Vilnius

Kai kurie tautinės inteligentijos formavimosi bruožai

Doc. dr. Albertas JUŠKA, Klaipėda

Tėsinys. Pradžia 2013 m. Nr. 23

Pasidairykite į kairiąją Nemuno pusę. Mažoji Lietuva priėmė liuteronybę, tad šio krašto dvasininkai (kunigai, misionieriai) kūrė savo šeimas. Ragainės apskrities Kraupiško parapijos kunigo Baltazaro Kleino šeimoje išaugo pirmosios lotynų kalba išspausdintos lietuvių kalbos gramatikos *Grammatica Litvanica* autorius Danielius Kleinas, Berlyno Wangemanno misionierių mokyklos auklėtinio Anskio Storostos sūnus Vilius, pasivadinęs Vydūnu, tapo vienu didžiausių lietuvių kultūros darbuotoju, filosofu bei rašytoju, Labguvos parapijos kunigo Jono Bretkūno vaikaitis Kristupas Vilkas garsėjo kaip žymus Karaliaučiaus poetas. Dairomės toliau. Pilkalnio aps. Širvintos parapijos kunigo Jono Gedkanto sūnus Frydrichas, Karaliaučiaus universitete studijavęs matematikos mokslus, tapo karo inžinieriumi, žinomu topografu, parengė valstybei svarbių žemėlapių, tos pačios Pilkalnio aps. Kusų parapijos kunigo Mykolo Sapūno sūnus Kristupas kunigavo Enciūnų parapijoje, kartu su kitais parengė lietuviškų giesmių rinkinį, talkino Kleinui, jam ruošiant minėtą lietuvių kalbos gramatiką, Stalupėnų aps. Katniavos parapijos kunigo Povilo Ruigio šeimoje gimęs Pilypas Ruigys, dar studijuodamas Karaliaučiaus universitete, jau buvo Lietuvių kalbos seminaro docentas. Tapęs dvasininku, parengė *Lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų žodyną*, paskelbė ir išspausdino tris lietuvių liaudies dainas su vertimu į vokiečių kalbą (jos atkreipė J. V. Gėtės, G. Lesingo, J. G. Herderio dėmesį). Svarbiausias jo darbas – *Betrachtung der littauischen Sprache in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften* (Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas) laikomas pirmuoju kvalifikuotų lietuvių kalbos tyrinėjimu. Jo sūnus Paulius taip pat dėstė lietuvių lietuvių kalbą minėtame seminare, čia besimokantiems parengė mokymo priemonę *Anfangsgründe einer Littauischen Grammatik* (Lietuvių kalbos pradžios taisyklės). Jis pirmasis parašė apie lietuvių kalbos priegaides, detaliau suklasifikavo tarmes. Girtino dėsningumo nepažeidė ir Didžiojoje Lietuvoje išlikę keli tūkstančiai evangelikų reformatų. Šio tikėjimo būdo dvasininkų šeimose išaugę vaikai įnešė neproporcingai didelį indėlį į lietuviškąją kultūrą: Samuelis Bitneris, reformatų kunigo Martyno Bitnerio sūnus, vertė į lietuvių kalbą Bibliją, jis, manytina, sudarė ir 1680 m. Karaliaučiuje išspausdino antrąją lietuvišką elementorių *Pradžia Pamoksla del Mazu Weykialu*, Naujamiesčio reformatų bažnyčios kunigo Jono Minvydo palikuonis Samuelis Minvydas, kaip ir kunigo šeimoje išaugęs Jonas Božimovskis (jaunesnysis), vertė į lietuvių kalbą religinę literatūrą, pateikė

maldyną, postilę, rūpinosi, kad vietos žmonių vaikai būtų mokami ir lietuvių kalbos.

Mažosios Lietuvos protestantiškos bažnyčios kunigų šeimose išaugo apie 30 lietuvių raštijos darbuotojų, visuomenės veikėjų, kitų populiarių profesijų specialistų. Tarkime, 30 inteligentų nėra daug. Galbūt, tačiau turėkime omenyje – Mažosios Lietuvos gyventojų skaičius buvo dešimt kartų mažesnis nei kitoje Nemuno pusėje buvusių Didžiosios Lietuvos gentainių. Tokiu atveju pastarojoje aptartu laikotarpiu turėjo išaugti ne 30, o visi 300 protinio darbo asmenų. 300 jau tikrai nemažai, ar ne? Dar privalome omeny turėti faktą, jog Mažoji Lietuva apytikriai egzistavo tik apie tris šimtmečius, o krikščioniška Didžioji Lietuva daugiau nei 600 metų. Tokiu atveju pastarosios kunigų šeimose privalejo subręsti bent 600 raštijos darbuotojų. Deja, čia jie nesubrendo.

Siekdami patvirtinti pasakytąjį teiginį, sumanėme sudaryti bent apytikrą protestantiškųjų bažnyčių dvasininkų šeimose išaugusių kultūrininkų sąrašą. Pirmiausia peržvelgėme savo artimiausių kaimynų – Latvijos ir Estijos parapijas, po to kunigų atžalų ieškojome Suomijos, Švedijos, Norvegijos žymiausių rašytojų, menininkų, visuomenės veikėjų gretose. Žvilgsnį nukreipėme ir į Centrinės bei Vakarų Europos šalis – Daniją, Olandiją, Vokietiją, Angliją, Šveicariją, galiausiai JAV, Kanadą. Vos įpusėję savo peržvalgą, supratome: toks triušas ne mūsų jėgoms, kunigų šeimose išaugusių mokslininkų, rašytojų, dailininkų, valstybės veikėjų šimtai. Liko kukli galimybė – suskaičiuoti bent Nobelio premijas lauretus. Štai šis sąrašas.

Danijos kunigo šeimoje užaugęs Frederik Bajer 1908 m. apdovanotas Nobelio premija už pastangas išsaugoti taiką tarp tautų.

Kaimyninės Norvegijos kunigo šeimoje gimęs Martinijus Bjornsonas (Martinijus Bjørnstjerne) tapo šios šalies literatūros klasiku. Nobelio premija jam įteikta 1903 m.

Pasaulinio garso JAV rašytoja Pearl Sydenstricken Buck gimė JAV, Vakarų Virdžinijos valstijoje. Jos tėvai buvo uolūs misionieriai. Ilgai gyvenusi Kinijoje, apie šią šalį parašė itin populiarią knygą *Geroji žemė* (The Good Earth). 1938 m. jai paskirta Nobelio premija.

Kitam amerikiečiui, Indianos valstijos kunigo Samuelio Claitono Urey sūnui Horoldui už reikšmingus atradimus tiriant izotopų savybes ši premija paskirta 1934 m.

Didžiosios Britanijos piliečių – mokytojo, Oksfordo universiteto auklėtinio Warcupo Cornfortho ir misionieriaus Eipperio dukraitės

šeimoje gimęs John Cornforth Nobelio premija įvertintas 1975 m. už atradimus stereochemijos srityje.

Teksaso valstijos metodistų kunigo sūnus Robert Curl, baigęs studijas Berkeley universitete, gilinosi fizikinės chemijos baruose. Už šiuos tyrimus 1996 m. kartu su trimis kitais mokslininkais jam paskirta Nobelio premija.

Vikaras Adolph Gjellerup, pamokslavęs Naujojoje Zelandijoje, sūnų užaugino jau gyvendamas Danijoje. Tasai tapo šios šalies literatūros klasiku. 1917 m. jam įteikta Nobelio premija.

Šveicarijos kalvinistų dvasininko sūnus Charles Albert Gobat tapo juristu, garsiu visuomenės veikėju. 1902 m. jam paskirta Nobelio taikos premija.

Herman Hesse gimė vokiečių misionierių, dirbusių Indijoje, šeimoje. Išgarsėjo kaip Šveicarijos vokiečių poetas, romanų autorius bei dailininkas. 1946 m. tapo Nobelio literatūros premijos laureatu.

Afroamerikiečių pilietinių teisių judėjimo lyderis Martin Luther King taip pat užaugo dvasininkų šeimoje. Jo vadovauta nesmurtinio civilinio nepaklusnumo kova įtvirtino juodaodžių civilines teises JAV. Nobelio premija skirta 1964 m. .

Edwin Gerhard Krebs, užaugęs presbiterių kunigo šeimoje, tapo garsiu JAV biochemiku. 1994 m. gavo Nobelio premiją.

Christian Mattias Mommsen, vokiečių istorikas, garsiausias Romos teisės žinovas, irgi išaugo kunigo šeimoje. Nobelio premija jam įteikta 1902 m.

Getingeno universiteto teologijos profesoriaus Planko (Planck) vaikaitis, fizikos teoretikas Max Ludwig Planck laikomas kvantų fizikos pradininkas. Už šios mokslo šakos tyrimus 1908 m. jam skirta minėtoji premija.

Henrik Pontoppidan, Danijos dvasininkų šeimos narys, tapo pripažintu šios šalies rašytoju. Už išleistas knygas 1917 m. įteikta Nobelio premija.

Elzas-Lotarėngijos provincijoje pamokslavusio liuteronų kunigo šeimoje 1875 m. gimęs būsimo filosofas, gydytojas, muzikas Albert Schweitzer savo darbais dar ir šiandien turi įtakos mūsų dienų socialinio gyvenimo sampratai. Jis 1952 m. Nobelio premijos laureatas.

Olof Jonathan Söderblom tęsė savo tėvo, Švedijos liuteronų bažnyčios kunigo veiklą. Plykstelėjus Pirmajam pasauliniam karui, įsiai savo svarių žodžių kreipėsi į viso pasaulio bažnyčių kunigus, hierarchus, kviesdamas kovoti už taiką ir teisingumą. 1930 m. jam skirta Nobelio premija.

Olandijos reformatų bažnyčios kunigo F. Zeemano sūnus Pieter Zeeman tapo pasaulinio masto mokslininku fiziku. Tyrinėdamas elektronų judėjimo parametrus, jis aptiko tam tikrą jų pasiskirstymo anomaliją. Šis reiškinys dabar vadinamas *Zeemano anomalijos efektu*. Nobelio premija paskirta 1902 m.

Vokietijos liuteronų bažnyčios kunigo Karlo Zieglerio sūnus, kaip neretai būna, \ taip pat buvo pakrikštytas Karlo vardu. Užaugęs tapo chemiku, tyrinėjo stambiamolekulinius junginius – polimerus. 1963 m. apdovanotas Nobelio premija.

Įmanoma pateikti, išvardyti dar ir stačiatikių šventikų, judėjų rabinų vaikus, apdovantus Nobelio premija. Tačiau šiam straipsniui tai būtų nepageidaujama perteklinė informacija, pasitenkinsime priminiu, kad protestantų kunigų šeimose išaugo dar būrys vyriausybių vadovų. Tebus keli pasakyti. 1885–1889 m. bei 1893–1897 m. JAV prezidentu buvo presbiterionų bažnyčios kunigo sūnus Grover Cleveland, Didžiosios Britanijos vyriausybei 1922–1923 m. vadovavo Andrew Bonar Law, 2007–2010 – Gordon Brown. Jie abu išaugo dvasininkų šeimose. Mūsų dienų Vokietijos kanclerė Angela Merkel, pripažinta pasaulio masto politikė – kunigo dukra, dabartinis Vokietijos prezidentas Joachimas Gauckas – kunigas. Kažin kiek panašaus lygio intelektualų įvairiu laiku būtų dirbę mūsų gimtojo krašto mokslo bei kultūros baruose, jeigu... Gal turėtume ir Nobelio premijos laureatų? Deja, neturime. Nesubrandinome. O ar kada nors situacija keisis? Vargu. Vienas Lietuvos katalikų hierarchų ramiu veidu neseniai yra aiškinęs: *Celibatas yra didelė palaima, neišsenkanti Dievo malonė, gaubianti visą kunigų luomą*. Kurgi ne...

Mūsų tautinės inteligentijos nueitas kelias visai neilgas, vos du šimtmečiai. Taip lėtai bres-ta ne tik dėl mūsų pačių kaltės – istorija mums nebuvo palanki, priešingai, kai kada ji buvo net neteisinga. Ar ne paradoksas – pasauliui esame žinomi nuo 1009 m., savo valstybę įkūrėme XIII a., o intelektualų bendruomenę subrandinome tik XIX a. pabaigoje. Vėlokai. Tačiau galime ir pasidžiaugti: gimusi ir spėriai brendusi, tuo pat metu savo pažiūromis spėjusi dar ir susiskaldyti, mūsų inteligentija tapo stuburu, vienijusiu tautą. Didžiosioms negandoms užėjus tautą nepalūžo, išlikome tokie, kokie dabar esame. Šioje nuožmioje kovoje pagrindinis, svarbiausias ramstis buvo mūsų tautinė inteligentija.

Pabaiga

A. Lapinskas. Broliai lenkai, nevadinkime vieni kitų priešais

Anatolijus Lapinskas

2013 m. rugsėjo 3 d. Lenkijos laikraštis „Rzeczpospolita“ išspausdino žinomo lenkų publicisto Jerzy Haszczyńskiego straipsnį „Šaltas dvelkimas iš Lietuvos sostinės“ („Chłodny powiew z litewskiej stolicy“), kuriame jis prognozavo, kad „pasibaigus Lietuvos pirmininkavimo Europos Sąjungoje pusmečiui, žlugs Lietuvos – Lenkijos santykių pagerinimo viltys“. Tas viltis lenkų publicistas įvardijo tokiu pasažiu: „Lietuvos tautinių mažumų įstatymas yra svarbiausias konkretus žingsnis, kurio laukia lenkai Lietuvoje ir politikai Varšuvoje“.

Jeigu įstatymas nebus priimtas arba priimtas ne toks, koks patinka Varšuvai, tuomet „gali paaiškėti, kad tai šaltis Lenkijos ir Lietuvos santykiuose. Ir kad jis ilgai nenorės pasitraukti“. Atsakydamas į galimą šaltį tuomet parašiau straipsnį „Šaltas vėjas dvelkia ne iš Vilniaus, o iš Varšuvos“ ir pavadinau tokią lenkų publicisto prognozę provokacija. Šios situacijos ironija, kad jau kitą dieną po J. Haszczyńskiego straipsnio, rugsėjo 4 dieną DELFI pasirodė Lenkijos ambasadoriaus Vilniuje Jaroslawo Czubinskio straipsnis „Neleiskime, kad mūsų santykius veikėtų chuliganai arba provokacinių publikacijų autoriai“.

Deja, gruodžio 27 „Rzeczpospolitoje“, neat-siradus kitų provokatorių, pats J. Haszczyński nutarė patvirtinti savo prognozę straipsniu „Santykiai su Lietuva vėl prastėja. Nemalonus grįžimas į realybę („Znowu źle w stosunkach z Litwą. Smutny powrót do rzeczywistości“).

Ką nemalonaus įžiūrėjo lenkų publicistas Lietuvoje? Jo, be abejo, ir Lenkijos valdžios pyktį sukėlė paskutinis 2013 metų Lietuvos Seimo posėdis, kuriame „neribotam laikui nukeltas vieno iš Tautinių mažumų įstatymo projektų, dar vadinamo kaip „pereinamasis“, svarstymas. „Vieno iš projektų“ todėl, kad Seime cirkuliuoja ar ne keturi šio žanro įstatymų projektai, o pereinamasis todėl, kad netrukus turėtų būti priimtas kitas, galbūt jau nepereinamasis. Žodžiu, Lenkija pyksta, netgi grąšina santykių atšalimu už tai, kad Lietuva nepriėmė Tautinių mažumų įstatymo. Keistas pyktis: viena ES valstybė pyksta ant kitos, kad ši nepriima vieno savo vidaus reikalų įstatymo...

Ne tik dėl įstatymo Lietuvos lenkų gyvenimas nėra saldus, aiškina J. Haszczyński, „valdančiojo koalicijoje daugelis socialdemokratų užėmė tautines pozicijas, o vienas jų pasakė vietos lenkams, kad jeigu jiems čia nepatinka, tai kelias į Lenkiją yra atviras“. Deja, Lenkijos politikai, J. Haszczyńskiego straipsnio komentatorių pastebėjimais, sako kur kas stipriau: „Vienas įtakingiausių Lenkijos politikų [Jarosław Kaczyński] vadina „šlionzakus“ (Lenkijos vokiečių) Vokietijos politinė preferencija. Lenkijos aukščiausiasis teismas uždraudė jiems jungtis į sąjungą. Lenkai sako „šlionzakams“, jeigu jiems Lenkijoje nepatinka, tai kelias į Vokietiją yra atviras“. Galima dar pridurti, kad Lenkijoje nėra nė vienos mokyklos vokiečių dėstomąja kalba, o Lietuvoje lenkiškų vos ne šimtas, veikia universitetas ir net politinės (!) lenkų organizacijos, tačiau J.

Haszczyńskiui tai nė motais: Lietuvos lenkų gyvenimas – pragaras.

Įrodymai? „Lenkai ir toliau bus baudžiami už lenkiškus gatvių ar autobusų maršrutų pavadinimus. Jokia svarbi Lietuvos lenkų problema nebuvo išspręsta – ypač švietimo srityje“.

Cia tikėtų paaiškinti, kad joks Lietuvos pasirašytas tarptautinis, dvišalis ar vidaus teisės aktas nenumato lenkiškų gatvių pavadinimų, o Lietuvos lenkų švietimas yra geriausias pasaulyje. Tai pripažįsta ir kai kurie Lenkijos politikai, beje, lietuviškų gatvių ar autobusų maršrutų pavadinimų Lenkijoje nebuvo ir nėra. Tačiau tokių „niekų“ J. Haszczyński lenkų skaitytojams neprimena.

„Visa tai [maršrutų pavadinimai, galbūt lietuvių kalbos mokymo stiprinimas] reiškia neišvengiamą grįžimą prie šaltų Varšuvos ir Vilniaus santykių. Šaltesnių, matyt, nėra tarp jokių kitų ES valstybių. ES reikalai leido mums daugeliui mėnesių tai pamiršti. Todėl nubudimas yra tik dar nemalonesnis“, – rašo J. Haszczyński. Taigi padėtis tokia: Lenkija „iškentėjo“ tą pusmetį, nekritikuodama Lietuvos, bet „nubudusi“ imsis to reikalo galbūt su dar didesniu azartu.

Šaltai paminėjęs, kad Lietuvos valdančiosios koalicijos sudėtyje yra ir Lietuvos lenkų rinkimų akcija (juk tai unikalus panpolonizmo istorijos atvejis!), J. Haszczyński vėl grįžta prie Tautinių mažumų įstatymo projekto, pagal kurį teritorijose, kur mažuma sudaro ne mažiau 25 proc. gyventojų skaičiaus, gatvių bei viešojo administravimo subjektų pavadinimai gali būti rašomi ir tautinės mažumos kalba.

Ką šia tema sako tarptautiniai teisės aktai? Europos tautinių mažumų konvencijoje minimi ne šiaip sau pavadinimai, bet TRADICINIAI, t. y. vartojami pakankamai ilgą laiką, keleto žmonių

kartų laikotarpiu. Ši nuostata pakartojama ir Lenkijos tautinių mažumų įstatyme. Dar daugiau, pastarajame įstatyme sakoma, kad pavadinimai tautinių mažumų kalbomis neturi būti susieti su Vokietijos ir SSRS okupacijų laikotarpiais. Sekant Lenkijos įstatymo pavyzdžiu, Lietuvoje reikėtų pridėti dar vieną – Lenkijos okupacijos laikotarpį... Tokiu būdu Lietuvoje iš viso nelieka pagrindo kitakalbiam pavadinimams, o kartu ir J. Haszczyńskiego pretenzijoms.

Tarsi pajutęs, kad kaltinimai Lietuvai subliūško, lenkų publicistas nusprendžia pa-imti aukštesnę gaidą esą lenkų politikai per prabėgusius metus nuolat girdejo iš lietuvių politikų: „dar truputėlį kantrybės“ (!)... „Bet vėl pasirodė, kad kiekvieną Lietuvos vyriausybę ir seimą valdo nacionalistinės elektoratos, kuriame priešas yra Lenkija, o ne rusų imperializmas. Gegužę Lietuvoje įvyks prezidento rinkimai, todėl tuo dar ne kartą įsitikinsime“. Stipriau turbūt jau negalima...

„Grįžta didelio nusivylimo jausmas... vis apvilia Lietuvos ir Lenkijos santykių pagerėjimo vizija... man atrodė, kad lenkai ir lietuviai yra vieni kitiems labai artimi. Tai iliuzija“. Ką daryti Lietuvai po tokių straipsnių? Galbūt Lenkijos ambasadoriaus siūlymu jį pavadinti provokacija ir negadinti sau nuotaikos?

O gal vis dėlto paimti į širdį ir pasikviesti patį ambasadorių, Lietuvos lenkų lyderius, lenkų spaudos atstovus ir pamėginti išskalbėti apie mūsų tarpusavio santykių problemas. Bet tik su viena sąlyga: nevadinti vieni kitų priešais. Ką manote apie tokį pasiūlymą, broliai lenkai?

Šaltinis:

<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/a-la-pinskas-broliai-lenkai-nevadinkime-vieni-kitu-priesais.d?id=63636370#ixzz2pbIk4epb>

Pakalbėjimai Kauno karininkų ramovėje apie Lietuvos prezidentus

Petras GIRDZIJAUSKAS, Laisvės kovų dalyvis

Pranešimai buvo gana skirtingo lygio. Geras – apie prezidentą Antaną Smetoną. Visi kiti – blankesni arba visiškai blankūs. Buvo akcentuojamas tarpukario Lietuvoje greitai susiformavęs aukšto lygio inteligentų elitas, kuris sugebėjo valstybėje ir tautą organizuoti staigiam (ir, pasirodo, nepakartojamam) progresui. O dabar?

Pradžioje buvo žodis – teigia Biblija. Konferencijoje tas žodis buvo „tarybinis-tarybinė“, kai kada „sovietinis“ beveik niekada okupacinis. Mūsų daktarai, net profesoriai iki šiol nesugeba suvokti, kad imperijos totalioje diktatūroje laisvai rinktu struktūrų, taigi ir tarybų, nebūna. Visada būna okupacija ir prievarta. Jei mūsų tokio lygio „elitas“ nesugeba išlįsti iš okupacinio lektūrinio kiauto, nei veikia gramatikoje visų lietuviškų linksnių, tai lygintis su anuo elitu ir jų progresu sudėtinga, nes slepia okupacinę kupra ne tik šioje srityje, bet ir kitose.

Nuvykau į Kauną pasiklausti pranešimo apie ketvirtąjį Lietuvos prezidentą Joną Žemaitį-Vytautą. Tuo labiau kad pranešėjas jo vardo karo akademijos profesorius, prorektorius. Mano susidomėjimas prezidentu Jonu Žemaičiu-Vytautu prasidėjo žymiai anksčiau, susidūręs su tos akademijos karininkais, nieko nežinančiais apie savo patroną. Parašiau ketvirtąjį prezidento biografiją į karininkų žurnalą „Karda“ ir kariūnams – į „Kariūną“. Vėliau išleidau knygą „Partizanų išrinktas Lietuvos prezidentas“. Pasirodo, nei karininkai, nei profesoriai, nei to, nei kito neskaito.

Kalbėjo keliolika minučių, bet nieko esminio nei apie biografiją, nei apie prezidentą nepasakė.

Reikėtų išskirti bent pagrindinius asmenybės ir prezidento formavimo, gyvenimo etapus. Štai jie:

Gimęs Palangoje, vaikystę leido Lietuvoje ir Lenkijoje. Vėl grįžo į Lietuvą. Apsistojo Raseiniuose, čia baigė tuometę gimnaziją ir įstojo į Kauno karo mokyklą.

Kariūnas

Tuo metu karininkai buvo prestižinė, gerai apmokama specialybė – valstybės stabilumo garantas. Būsimasis karininkas tai puikiai suprato ir pasiėmė iš šios mokyklos istaigos viską, ką ji galėjo duoti. Laikinoji sostinė davė jam bendrą europinės aplinkos išprusimą. Dėl tokių asmeninių bruožų jis buvo pastebėtas, sparčiai kilo tarnybiniais laiptais.

Elitinis karininkas

Buvo pasiūstas į Paryžiaus artilerijos karo mokyklą pasitobulinti, susipažinti su Europos sostinėmis ir europine kultūra. Grįžus į Lietuvą jam buvo suteiktas kapitono laipsnis. Jis įėjo į aukštesniųjų karininkų sluoksnį. Jiems buvo skiriami eiliniai kariai asistentai. Mieste jiems buvo uždrausta nešti bet ką rankose. Tik atiduoti ir priimti pagarbą. Visas kitas reikmes atlikdavo sandomi tarnai. Tokioje situacijoje karininką J. Žemaitį užklupo pirmoji bolševikinės imperijos okupacija. Lietuvos kariuomenės karininkai buvo žeminami, verčiami paklusti politrukams.

Okupacijos gniaužtuose

Jono Žemaičio bendrakursis gen. štabo majoras Bulvičius gretimame dalinyje organizavo sukilimo štabą prieš bolševikinius okupantus. Ji okupantų spectarnybos suėmė, įkalino ir sušaudė. J. Žemaitis su juo bendravo ir jam pritarė, bet į štabą neįėjo, tad represijų išvengė. Kilus imperijų karui J. Žemaitis iš okupantų kariuomenės pasitraukė, pasitraukė ir iš fašistų nelaisvės – grįžo į Šiluvą.

Rezistencija. Vėl Lietuvos kariuomenėje

Kapitonas J. Žemaitis įsidarbino Šiluvoje. Netrukus susisiekt su kitais karininkais, buvusiais bendražygiais, generolo S. Zaskevičiaus vadovaujamoje Laisvės šaulių

pasipriešinimo organizacijoje ėjo bataliono vado pareigas, persiorganizavus struktūroms – Vytauto Didžiojo sąjungoje buvo tose pačiose pareigose.

Generolas Povilas Plechavičius 1944 m. vasario 16 d. organizavo Vietinę rinktinę. Kapitoną J. Žemaitį paskyrė Seredžiuje dislokuoto bataliono vadu. Jo suorganizuota Šiluvos vyrų kuopa žygio maršu atvyko į Seredžių. Okupacinė vokiečių karinė vado-vybė Vietinę rinktinę ir jos karininkus paėmė į nelaisvę (dalis jų sugebėjo pasitraukti). Kapitonas Jonas Žemaitis tuo metu buvo trumpų atostogų Kaune, tad nelaisvės išvengė. Vėl grįžo į Šiluvą, slapstėsi nuo okupantų ir toliau tęsė darbą pogrindyje.

Reokupacija

Po reokupacijos kapitonas Jonas Žemaitis, būdamas ištikimas priesaikai, laukė Vytauto Didžiojo sąjungos vadovybės nurodymų ir nesutiko pereiti vadovauti partizaniniam daliniui.

Supratęs, kad Vytauto Didžiojo sąjunga žlugusi, birželio antrą dieną prisistatė Žebenškies rinktinės vadui kapitonui J. Čeponiui, prisiekė ir buvo paskirtas šios rinktinės štabo viršininku. Pasirinko slapyvardį Darius. Tuo metu buvo mėginama atkurti vokiečių okupacijos metais LLA struktūras, kurti partizanines organizacijas. Tuose dariniuose kapitonui J. Žemaičiui buvo skiriamos tai apygardos (Vyties) štabo viršininko, tai vado (Žaibo apygardos) pareigos.

Tų pačių metų liepą Pyragių ir Virtukų miškuose įvyko mūšiai su čekistų kariuomene, turėję pasėkmių tolesniems veiksams. Abiem atvejais karininkams iš priešo apsupties išeiti pavyko, bet žmogiškieji ir informaciniai nuostoliai buvo dideli, ne tik mūsų metu, bet ir po jų. Buvo prarastas intelektualusis rezervas dislokacijos apylinkėse.

Apygardų kūrimas

Tų pačių metų lapkritį Lydžio ir Žebenškies rinktinių atstovai bendrame posėdyje įkūrė Žaibo apygardą. Vadu išrinko kpt. J. Žemaitį-Darių, štabo viršininku kpt. J. Čeponi-Budrį, skyrių vadais iš Žebenškies rinktinės buvo perkelti į tas pačias pareigas A. Zaskevičius-Vasaris ir P. Bartkus-Rimgaila. Dabar Žaibo apygarda ir Žebenškies rinktinė buvo tas pats darinys. Buvo palikta galimybė prisijungti prie apygardos ir kitoms rinktinėms.

Per aštuonis mėnesius prijungti kitų rinktinių prie Žaibo apygardos vadams nepavyko. 1946 m. rugpjūčio pradžioje tarp karininkų tvyrojusi įtampa pratrūko, konfliktas kilo tarp A. Zaskevičiaus-Vasario ir J. Čeponio-Budrio, pastarasis atsistatydino iš apygardos ir rinktinės užimamų pareigų ir kartu su rinktinės kuopos vadu lt. Vareikiu-Gaučiu pasitraukė į laisvą teritoriją kurti naują Žalčio rinktinę. Žaibo apygarda ir Žebenškies rinktinė žlugo. A. Zaskevičius-Šalna perėmė rinktinę, pavadinę ją Šerno, o apygardos vadas J. Žemaitis-Darius liko nuošalėje – be karininkų ir kareivių.

P. Bartkus-Rimgaila supratęs Žaibo a. karininkų nesėkmę, gavo J. Bilaglovo, Vytauto Didžiojo rinktinės vado, įgaliojimus ir kartu su J. Čeponi-Budriu bei H. Danilevičiumi-Vidmantu 1946 m. rugsėjo 12 ir 21 d. posėdžiuose įkūrė Jungtinę Kėstučio apygardą (toliau JKA). Apygardos vadu išrinko Lydžio rinktinės operatyvinio skyriaus vadą karininką Juozą Kasperavičių-Šilą. Tarp karininkų susidariusią situaciją naujasis apygardos vadas tuoj pat išsprendė: A. Zaskevičių-Šalną išsiuntė į Vilnių JKA atstovu į BDPS, o J. Žemaitį-Darių paskyrė Šerno rinktinės vadu. Jis Dariaus slapyvardį pakeitė į Mato, o rinktinės – į Savanorio.

J. Žemaitis-Matas buvo paskirtas į išskirtinai kaimišką aplinką, prispaustą okupacinio režimo, į rinktinę be štabo ir kuopos vado. Reikėjo dirbti tiesiog su būrių vadais.

Antano Smetonos gimtinė

Šiose apylinkėse inteligentija tiesiog buvo nušluota. Nebuvo rezervų štabui sudaryti.

J. Žemaitis-Tylius išrenkamas apygardos vadu

Po pusmečio (1947 m. balandį) okupantų specialiosios karinės pajėgos sunaikino JKA vadovybę. Gegužę Paupio miške prie Giegių km. (Šimkaičių v.) savaitę vyko partizanų vadų pasitarimas – reikėjo atkurti JKA štabą ir išrinkti vadovybę. Apygardos vadu pretendavo tapti J. Žemaitis-Matas, bet neturėjo nei vieno pagalbininko, galėjusio dirbti apygardos štabe, be to, neturėjo sau pamainos rinktinėje. Viskas priklausė nuo H. Danilevičiaus-Vidmanto, kurio pavaldume buvo gausu intelektualinių pajėgų. Be to, ir Vidmantas pretendavo į apygardos vado postą. Lydžio rinktinės intelektualinio rezervo sąskaita buvo atkurtas JKA štabas, o vadu išrinktas J. Žemaitis-Tylius. Nuo šio pasitarimo prasidėjo J. Žemaičio-Tylio partizaninės karjeros „Gulbės giesmė“.

Prisikėlimo apygarda ir Vakarų Lietuvos (Jūros) sritis

Per metus J. Žemaitis-Tylius išplečia JKA iki Kauno m. ir Latvijos sienos. Dėl patogesnio apygardos valdymo 1948 m. balandžio 1 d. įkuria Prisikėlimo apygardą ir JKA pavadinama Kėstučio apygarda, jos vadu paskiria H. Danilevičių-Vidmantą, o pats imasi kurti Vakarų Lietuvos (Jūros) sritį. 1948 m. liepos 5 d. iš Kėstučio, Prisikėlimo ir Žemaičių apygardų įkuria Jūros sritį. Jos pirmuoju vadu išrenkamas J. Žemaitis-Žaltys.

Žygis prezidento pareigų link

Tuo pat metu vykusiame pasitarime įkuria Vieningos laisvės kovos sąjūdžio organizaciją (toliau VLKSO). Po trijų dienų (1948-07-08) J. Žemaitis-Žaltys Jūros srities vadovavimą perduoda savo pavaduotojui A. Milaševičiui-Radvilai. Tuo kartu J. Žemaitis-Vytautas išrenkamas VLKSO vadu. Tada jau teisėtai jis pradeda kurti Vyriausios partizanų vadovybės dokumentus ir vadovybę, nes Tauro apygardos vado A. Baltūsio-Žvejo iniciatyva sudarytas BDPS prezidiumas ir jo darbuotojai okupantų buvo visi sunaikinti.

1948 m. lapkričio 10, 12 d. Dūkšto miške J. Žemaitis-Vytautas, kaip VLKSO vadas, sukvietė Vakarų ir Rytų Lietuvos sričių vadų posėdį, kuriame laikinai buvo patvirtintas senojo BDPS statuto galiojimas bei pagrindžio vyriausiosios vadovybės schema. J. Žemaitis-Vytautas buvo išrinktas Gynybos pajėgų vadu. Jam laikinai pavestos ir BDPS prezidiumo pirmininko pareigos.

Žiemojo J. Žemaitis-Vytautas Prisikėlimo apygardos bunkeriuose ir visą žiemą ruošė vyriausiosios vadovybės veiklą reglamentuojančius dokumentus.

Suvažiavimo pradžia Balandiškių km., Sąjū sodyboje

Partizanų vadų suvažiavimo pradžios data įvairuoja: vasario antra, šešta ir dešimta dienos. Visi kiek nors susidūrę su šia tema nurodo, kad partizanų vadų suvažiavimo duomenis žino tik apsaugos ir aprūpinimo būrio vadas Viktoras Šniuolis-Ralis, išlikęs po represijų. Duomenis tikslinti pradėjo filmo „Ketvirtasis prezidentas“ kūrėjai – scenaristas E. Ignatavičius ir operatorius J. Šabolius, užsibrėžę pateikti visuomenei J. Žemaičio-Vytauto gyvenimo ir kovos kelią. Jie filmavo Balandiškių kaimo gyven-tojų Sąjūtę ir Šniuolį, prisimenančius, kaip Sąjū sodybos gyvenamajame name 1949 m. vasario pradžioje prasidėjo partizanų vadų posėdžiai, kad apsaugą vykdė V. Šniuolio-Ralio vadovaujama komanda, kad jos tėvas Stasys Sąjus aktyviai dalyvavo žvalgydamas apylinkes, saugodamas partizanų vadus. Filmo kūrėjai pastebėjo, kad S. Sąjaus sodybos gyvenamasis namas nyksta, kad jį skubiai reikia remontuoti. E. Ignatavičius, kaip rezis-tentas, primygtinai reikalavo parlamentaro ir rezistencinių organizacijų vadovo Antano Stasiškio skubiai imtis veiksmų gelbėti Sąjū sodybai, kaip istorinės vertės objektui, nuo sunykimo. A. Stasiškis į šį procesą įtraukė ir mane. Posėdžiuose dalyvavo ir Viktoras Šniuolis-Ralis, Vitvytis. Man su juo bent ketvirtą kartą teko lankytis tame S. Sąjaus name, kur vyko suvažiavimo pirmieji posėdžiai. Aiškinausi mane dominusias detales, nes J. Žemaičio-Vytauto gyvenimo aprašymą buvau skelbęs „Karde“ ir „Kariūne“. Paaiškėjo, kad į suvažiavimą J. Žemaitis atvyko sunkiai sirgdamas (ryšinkė M. Pranevičiūtė-Vaiva, lydėjusi vadą į suvažiavimą, teigia: „J. Žemaitis sirgo, ėjo labai lėtai“). Kanceliariniams istorikams nė motais suvažiavimo vadovo sveikata. Jie pasiryžę jį ištumti į beorį požeminį bunkerį ir uždusinti. Jiems nė motais ir apygardos štabo apsaugos nuostatos. Veda ten įtariamus smogikais asmenis ir rašo raštus, net prezidentei, traukiasi atbuli nuo S. Sąjaus sodybos.

Viktoras Šniuolis-Ralis, perėmęs konvojuotus į Jaugėlių kaimą Vanagą ir Faustą, o kartu ir kitų partizanų vadų apsaugą, iš karto nustatė, kad J. Žemaičiui-Vytautui reikia gydytojo ir sąlygų gydymui, kad atstatytų sveikatą sunkiam darbui partizanų vadų suvažiavime (kuris gali užtrukti), kad nepatikimų asmenų negalima vesti į apygardos štabą, jei kuris nors iš jų to ir reikalautų. Todėl pasirinko Stasio Sąjaus, nepriklausomybės kovų savanorio-žvalgo, su kuriuo kartu dirbo pasipriešinimo darbą, sodybą Balandiškių kaime. Jo daržovių rūsyje buvo spausdinimo priemonių slėptuvė, kuria apygardą naudojo.

Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

Tęsinys kitame numeryje

Kunigo Konstantino Stašio 170-osios metinėms

Vida STAŠYTĖ-LIEPIENĖ, Vilnius

Kunigas Konstantinas Stašys (1843 05 08–1919 10 19) gimė Veseliškių vieniemyje, Panemunio parapijoje, Rokiškio apskrityje. Vaikystėje buvo labai gyvas, gabus ir veržėsi mokytis. Mokėsi Komarų palivarko pijorų pradinėje mokykloje. Kai tėvas sumanė Konstantiną toliau mokytį, už tai darbininkas Komaras pažadėjo tėvui 50 bizūnų, nes jam raštininkų nereikėjo. Tėvas Stanislovas, visada būdaves linksmas, pirmą kartą pravirkęs „krūvinomis ašaromis“. Tik panaikinus baudžiavą, Konstantinui pavyko prasiveržti į mokslus, kai jam buvo 20 metų. Mokėsi Jakobštate, kvotimus laikė Dinabarke, gimnaziją baigė Rygoje, kunigų seminariją – Vilniuje. Mokėjo lietuvių, lotynų, rusų, lenkų, vokiečių ir latvių kalbas.

Apie šį mano senelio Prano brolių, norėtusi labai daug parašyti ne tik kaip apie daug nusipelniusį gimininį, bet ir kaip apie mūsų tautos šviesulį. Pagrindinis jo gyvenimo troškimas buvo tas, kad mūsų tauta, ypač jaunimas mylėtų savo kalbą, savo artimą ar vargstantį našlaitį, jį užjaustų ir jam padėtų. Todėl ant jo kapo paminklinės plokštės išrašytas jo kredo „Žemė lankydama žmones mokinsiu užjausti našlaičius mažus“. Jis didelis

jaunimo mylėtojas, globėjas, labdarys. Būdamas pirmas Stašių giminės inteligentas, pastūmėjo į mokslą brolių, pusbrolių, kaimynų vaikus, savo ir gretimų parapijų jaunuolius. Kunigo remiamų giminaičių korespondencijoje dominuoja Stašių, Mironų, Gasiūnų, Tubelių, Pavilonių, Susnių pavardės. Jo lėšomis nupirktas namas Vilniuje Filaretų g. 17, kuriame buvo jo vardu pavadintas bendrabutis Vilniaus krašto mokiniam. Jis ne tik užsiėmė sielovada, bet gerai suprato aplinkos poveikį žmogui, jos kultūrai kelti skyrė daug dėmesio, negailėjo net savo lėšų. Remontavo bažnyčias ir klebonijas, keitė konstrukcijas, interjerą, baldus, liturginius drabužius Kamajuose, Mikališkėse ir kitur.

Jis turėjo labai gražią kūrybinę sielą, kai sakydavo pamokslus, daugelis klausytojų verkdamo. Kadangi pasižymėjo gražbylyste, kitų parapijų kunigai per atlaidus kviesdavo sakyti pamokslų.

Jis prisimenamas kaip didelis lietuviybės puoselėtojas. Jį matome kaip švyturį. Nors nuolat buvo persekiojamas dėl lietuvių kalbos skleidimo, vienas pirmųjų Vilniaus krašte ir Vilniuje pradėjo sakyti pamokslus lietuviškai, kvietė visus į mokyklą – tauta susipras tik tada, kai taps šviesi,

išsimokslinusi. Tačiau susilaukė tik neigiamo įvertinimo. Nuolat buvo skundžiamas, persekiojamas ir dėl šios priežasties buvo kilnojamas iš vienos parapijos į kitą. Teko kunigauti ir dirbti tikybos mokytoju Lydoje, Bagaslaviškyje, Mikališkėse, Rodūnėje, Kamajuose, Alytuje, Vilniuje.

Šalia ganytojiškos veiklos jis visą savo gyvenimą dirbo įvairiausius darbus: labdaros, visuomeninį, tautinį, kūrybinį – rašė eiles, scenarijus, domėjosi istorija.

Lietuvos Mokslų Akademijos rankraštyne išsaugotos šūsnys kunigo Konstantino Stašio dokumentų, pamokslų ir laiškų, sąrašai mokinukų, lankiusių tikybos pamokas. Daugybė laiškų iš tų, kuriuos rėmė, mokė. Laiškuose daug prašymų ir dar daugiau padėkų.

Mūsų giminės bruožas – dirbti, rašyti, žinoti, turėti savo svajones ir tikslus. Dometis kas nauja, kas geriau ir prasmingiau. Mes dirbame, kad nepavargtume nieko neveikdami. Todėl sėkmės ir stiprybės mes semiamės iš savo senolių.

Visų Stašių atminimui savo tėviškėje Daržupyje pasodinau 1 ha ažuolyno. Pats iškiliausias, gražiausias, garbingiausias ažuolas skirtas mūsų giminės vedliui, protui ir sąžinei – kunigui Konstantinui Stašiui.

Konstantino Stašio kapas Rusų kapinėse

Muziejus laikraštyje Nr. 1 (314)

M. K. Radvilos Našlaitėlio LDK žemėlapis

2013 metais sukako 400 metų, kai buvo išleistas Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio (1549-1616) žemėlapis – vienas reikšmingiausių Lietuvos istorijos ir kultūros paminklų. Jame detalios nubrėžtos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ribos, pateiktas administracinis suskirstymas, gausu faktinės medžiagos ir kitokios informacijos. Pusantrio šimto metų jis buvo laikomas geriausiu ir tiksliausiu LDK žemėlapiu.

Šio žemėlapio sumanytojas – kunigaikštis M. K. Radvila – gimė 1549 m. LDK kanclerio, Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos - Juodojo šeimoje. Radvila Našlaitėlis buvo pirmasis Radvilų giminės atstovas, baigęs universitetines studijas. 1563-1566 m. mokėsi Vokietijos Strasburgo protestantų gimnazijoje ir studijavo Tiubingeno universitete, įgijo matematikos, geografijos, medicinos ir teologijos žinių, išmoko lotynų, vokiečių ir italų kalbų. Po tėvo mirties (1565 m.) M. K. Radvila grįžo į Lietuvą ir tęsė giminės politinės ir tautinės nepriklausomybės strategiją – pabrėžtinai deklaravo savo ir visos Radvilų giminės lietuviškumą, neigiamai vertino 1569 m. Liublino

uniją, dėjo daug pastangų bandydamas ją anuliuoti. Ėjo aukštas pareigas valstybėje: buvo LDK maršalka, Trakų, vėliau Vilniaus vaivada. 1582 - 1584 m. keliauvo po Siriją, Palestiną ir Egiptą, yra garsiosios knygos „Kelionė į Jeruzalę“, išleistos 1601 m. autorius. M. K. Radvila Našlaitėlis pasižymėjo mecenavimu, aktyvia statybine veikla, ypač savo valdose. Jo laikais Nesvyžius tapo reikšmingu visos LDK kultūros centru, kur jis telkė menininkus, literatus, amatų meistrus, įvairių sričių kultūros darbuotojus. Čia jis pasikvietė žymų to meto geometrijos ir geografijos specialistą, kartografa Tomą Makovskį. Bendradarbiaujant su T. Makovskiu, Radvila Našlaitėlis pradėjo LDK teritorijos matavimo darbus ir pirmojo Lietuvos žemėlapio rengimą. Buvo surinkta žemėlapio sudarymui reikalinga Valakų reformos ir karinės kartografijos vykdyta matavimų medžiaga, atlikti trūkstami vietovių matavimai, surinkti vietovardžiai, informacija apie valstybės sienas, administra-

Žemėlapis. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Spausdino V. Jansonijus. Amsterdamas, 1613 m. O. Ševeliovo nuotr.

cinį suskirstymą, vandens telkinius. Visi surinkti duomenys panaudoti sudarant LDK žemėlapi, kuris buvo parengtas 1581 - 1596 m. Paruoštą žemėlapi T. Makovskis nuvežė į Olandiją. Tėn žemėlapis buvo išraižytas vario plokštėse,

padaugintas ir išspausdintas. Pirmasis Lietuvos žemėlapio 1603 m. leidimas neišliko. Iki mūsų dienų pasaulyje yra išlikęs 1613 m. Radvilos Našlaitėlio žemėlapis, atspausdintas Amsterdame pagal T. Makovskio išraižytas vario plokštes ir saugomas Upsalos universiteto bibliotekoje Švedijoje.

Žemėlapi sudaro: pagrindinė dalis, dvi šoninės dalys, tekstinis elementas, sutartiniai ženklai. M. K. Radvilos Našlaitėlio tikslas buvo pavaizduoti nepriklausomos LDK didybę, todėl žemėlapyje vaizduota Lietuvos teritorija iki Liublino unijos, kairiajame žemėlapio kampe nupieštas Lietuvos herbas. 107x82 cm dydžio žemėlapis buvo labai detalus – jame galima suskaičiuoti per 1800 hidrografinių objektų, 1020 gyvenviečių (sostinių, Magdeburginių miestų, vaivadijų centrų, miestų su pilimis arba dvarais, su katalikų, stačiatikių konfesiniais centrais, svarbesnių miestelių pavadinimais). Tekstą sudaro pagrindinė ir aiškinamoji dalys. Tuo metu Vakarų Europoje vyravo ne-

gatyvi nuomonė apie Lietuvą kaip „pelkių ir miškų“ kraštą. M. K. Radvila Našlaitėlis, suprasdamas, kad apie Lietuvą mažai žinoma, pasirūpino, kad prie žemėlapio būtų pateiktas Lietuvos aprašymas. Žemėlapio įrašai užrašyti renesansine lotynų kalba, kai kuriose vietose pasitaiko įrašų lenkų kalba. Tai vienas geriausių Renesanso epochos kartografijos darbų. Daugiau kaip 100 metų jis buvo Europos kartografų kopijuojamas, perdirbinėjamas ir spausdinamas įvairiuose atlasuose.

Muziejaus kartografijos rinkinyje saugomi 4 šio žemėlapio vėlesni leidiniai: du skirtingai spalvinti išleisti Amsterdamo kartografo Johano Jansonijaus (Joannes Janssonius, 1588-1664), vienas spalvotas – Vilemo Bleau (Willem Blaeu, 1571-1638) išleistas Amsterdame ir vienas Henrico Hondijaus (Henricus Hondius, 1597-1651) perdarytas 1636 m.

Muziejinkė Danutė Pavilonienė

Ekspонатus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Muziejus laikraštyje Nr. 2 (315)

Literatūros klasikui Kristijonui Donelaičiui – 300

2014-ieji valstybiniu mastu paskelbti šios iškiliios asmenybės metais, pagarba K. Donelaičiui atiduota ir tarptautiniu mastu – jubiliejinės gimimo metinės įtrauktos į UNESCO ir valstybių narių minimų suakcinių sąrašą. Rašytojo 300 metų gimimo jubiliejus bus minimas visoje Lietuvoje: paskelbta valstybinė K. Donelaičio metų programa.

Kristijonas Donelaitis – vienas originaliausių Švietimo epochos Europos rašytojų, lietuvių literatūros klasikų, gimė 1714 m. sausio 1 d. Lazdynėlių kaime, Gumbinės parapijoje. Lazdynėliai vėliau tapo kilmingų fon Belovų nuosavybe, prieš II Pasaulinį karą buvo dvarvietė, o po karo apleista gyvenvietė išnyko. Apie K. Donelaičio tėvų šeimą tyrinėtojų išvados ne visai sutampa. Mūsų laikais gyvenančių Vokietijoje lietuvių poeto K. Donelaičio tolimų gimininių, pvz., Kurto Donalio (Kurt Donalies), duomenimis, būsimojo poeto šeimoje augo pamečtų nuo 1713 m. iki, galbūt, 1719 m. penki broliai ir dvi seserys. Kristijonas buvęs antrasis vaikas, gimęs po brolio Frydricho. Mirus tėvui, 1720 m. K. Donelaitis pateko į Karaliaučių, kur 1731-1736 m. mokėsi miesto Kneiphof, arba katedros kolegijoje.

1736 m. K. Donelaitis kolegiją baigė ir įstojo į Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultetą, kur studijavo ketverius metus. Universitete K. Donelaitis mokėsi lotynų, graikų, hebrajų, prancūzų kalbų, gilinosi į antikinę literatūrą. Gavo žinių apie senesnius ir savo meto vokiečių rašytojus, apie gamtos ir tikslųjų mokslų pažangą. Mokėsi Teologijos fakultete privalomos muzikos – ir teoriškai, ir praktiškai, t. y. groti ir giedoti, pasižymėjo gabumais muzikai. Buvo gamtos apdovanos įvairiausiais gabumais – konstravo barometrus, optinius prietaisus. Vėliau, klebonaudamas Tolminkiemyje, pasidarė fortepijoną, klavesiną, kūrė giesmes biblijnais motyvais, komponavo joms melodijas. Tolminkiemis tapo nuolatinė bičiulių telkimosi vieta, tarsi literatūrinis salonas, kuriame rinkdavosi aplinkinių parapijų kunigai, svečiuodavosi bažnytinių giesmių vertėjai, poetai, muzikantai.

Karaliaučiaus universitete nuo 1723 m. veikė lietuvių kalbos seminaras, vyko jame pratybos. Jį lankė ir K. Donelaitis, nes tikėjosi po studijų dirbti lietuvininkų gyve-

V. Galdiko iliustracijos K. Donelaičio poemai „Metai“. Vilnius, 1972 m.

namose parapijose. Baigęs universitetą, K. Donelaitis tais pačiais 1740 m. buvo paskirtas kantoriumi (bažnytinio choro vadovu, mokinių giedojimo mokytoju) į Stalupėnų mokyklą. Ten dirbo trejus metus. Mirus Tolminkiemio klebonui J. F. fon Esenui, jo vietą užėmė K. Donelaitis. Jį atsiėždino K. Donelaičio mokslo dienų bičiulis J. F. Šperberis, dirbęs bažnyčios klebono padėjėju, bažnytinės mokyklos mokytoju, mokinių

choro vedėju. K. Donelaičio laikais lietuvių kalba parapijoje buvo stipri. Vokiečių kalba ten įsigalėjo tik XIX a. viduryje. K. Donelaitis sekmadieniais ir šventadieniais bažnyčioje apeigas atlikinėjo ir pamokslus sakė dviem kalbomis: priešpiet vokiečių, popiet lietuvių. Bažnytinės knygas ir kitus raštus rašė valstybine vokiečių kalba. Literatūrinį darbą K. Donelaitis pradėjo apie 1740-1743 m. Pagrindinį savo kūrinį, poemą „Metai“, K. Donelaitis rašė veikiausiai 1765-1775 m., nors tiksliai data nežinoma.

Trakų istorijos muziejaus dailės rinkinyje saugomi 1972 m. poemai „Metai“ kurti 440 x 317 mm dydžio 93 iliustracijų eskizai. Jų autorius – lietuvių dailininkas grafikas Valerijonas Galdikas (1923-2012). Menotyrininkai pažymi, jog V. Galdiko kurtos iliustracijos išsiskiria aiškiais lakoniškais kompozicijomis, dekoratyvumu. Štrichai jo kūrinuose stori, dėmės didelės, kontrastingos linijos raižytos. Naudodamas raizginių, lino raizginių technikų dailininkas iliustravo ir apipavidalino daug Lietuvos knygos istorijai skirtų leidinių, kurių vienas – K.

Donelaičio poema „Metai“.

Šis veikalas yra pirmasis didesnės apimtys grožinės literatūros kūrinys lietuvių kalba, savo turiniu bei stilistiniu savitumu reikšmingas ir Europos literatūros istorijoje. „Metai“ yra sudėtingas bei daugiaplanis kūrinys. Poemos forma, eilaviomo būdas, daugelis kitų išraiškos priemonių siejasi su antikinės literatūros tradicija. Daugelis autorių, rašiusių apie Metus, užsimena apie poemos ryšius su antikiniais epais. Poemoje nemaža krikščioniškų pamokymų, Biblijos citatų bei perpasakojimų. Vis dėlto labai svarbi ne tik literatūrinė, bet ir asmeninė autoriaus patirtis, – liaudiška lietuvių kalba Donelaitis pasakojo apie kasdienį lietuvių valstybių gyvenimą Mažosioje Lietuvoje. Šis K. Donelaičio veikalas išversta į keliolika pasaulio kalbų. Mirė lietuvių literatūros klasiką 1780 m. ir buvo palaidotas Tolminkiemio bažnyčioje.

Istorijos skyriaus vedėja Alvyga Zmejevskienė

Ekspонатus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Karaimotyra – neatskiriamas tiurkologijos Vilniuje elementas

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Pranešimas, skaitytas 2013-11-13 Varšuvos universitete vykusioje konferencijoje „Karaimai tiurkologai“

Dr. Halina KOBECKAITĖ, Vilnius

Vilniaus universitete dar prieš jo likvidavimą 1832 m. ir tarp studentų, ir tarp profesorų buvo pastebimas susidomėjimas Orientu ir iš dalies turkiškuoju Orientu. Pvz., prof. Tomas Husaževskis (Tomasz Husarzewski, 1732-1807), 1783-1805 m. dėstęs VU senovės ir visuotinę istoriją, buvo numatęs skaityti ir „Rytų imperijos bei arabų istoriją Mahometo ir jo palikuonių laikais“. 1822 m. universiteto adjunktas Kazimieras Kontrimas (Kazimierz Kontrym, 1777-1836) to meto VU kuratoriui Adomui Čartoryskiui (Adam Czartoryski, 1770-1861) įteikė memorandumą, kuriame siūlė pradėti dėstyti ne tik lietuvių kalbą, bet ir įsteigti specialų institutą, kur būtų dėstomos turkų, persų, totorių, armėnų, mongolų ir arabų kalbos. 1826-1829 m. persų ir arabų kalbas čia dėstė prof. Vilhelmas Munichas (Wilhelm Munich, 1785-?). Vadinasi, norinčių mokytis Rytų kalbų buvo, bet, uždarius universitetą, to padaryti nespėta.

Užgniauzus filomatų, filaretų ir šubravcų organizacijų veiklą, Vilniaus studentai buvo priversti išvykti į Rusiją ir išsiskirstė po jos universitetus. Lenkijos prof. Janas Reichmanas (Jan Reychman, 1910-1975), aprašinėdamas lenkų orientalistų keliones po įvairias Tolimųjų ir Artimųjų Rytų šalis, mini ir Vilniuje mokslus pradėjusius Aleksandrą Chodzko (Aleksander Chodzko, 1804-1891), Juzefą Kovalevskį (Józef Kowalewski, 1801-1878), Tomąšą Zaną (Tomasz Zan, 1796-1855), Adolfą Januškievičių (Adolf Januszkiewicz, 1803-1857), Juzefą Senkovskį (Józef Senkowski, 1800-1858).

Diduma minėtų mokslininkų, baigę studijas, domėjosi rytietiškomis tautomis, gyvenančiomis toli nuo mūsų gimtinės. Tuo tarpu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos teritorijoje nuo XIV a. pabaigos gyveno dvi tiurkakalbės tautos, kurias galime vadinti savuoju arba vietiniu Orientu – totoriai ir karaimai. XIX a. Vilniaus mokslininkai joms skyrė nedaug dėmesio. Išimtį sudaro Tadeušo Čackio (Tadeusz Czacki, 1765-1813) straipsniai laikraštyje „Dzielnik Wileński“ (Vilniaus dienraštis) ir Antonio Muchlinskio (Antoni Muchliński, 1808-1878) rašinys ataskaita apie Lietuvos totorius.

Įtaojamas aukščiau minėtų mokslininkų, Universiteto laikų draugų ir bendro Europoje tvyrojusio romantikų susidomėjimo Rytais, interesą Orientui pajuto ir Adomas Mickevičius (Adam Mickiewicz, 1798-1855). Pirmą kartą į Krymą, kurį vėliau pavadino „mažaisiais Rytai“, A. Mickevičius 1825m. keliavo drauge su rašytoju Henriku Ževuskiu (Henryk Żewuski, 1791-1866). Apie tą kelionę jis rašo savo laiškuose bičiuliui ir mokytojui Joachimui Leleveliui (Joachim Lelewel, 1786-1861), o ryškiausiai išpūdžius perteikė „Krymo sonetuose“. Tarpukaryje prof. Ananjašas Zajončkovskis (Ananiasz Zajaczkowski, 1903-1970) ir Trakų vyresnysis dvasininkas Simonas Firkovičius (1897-1982) juos buvo išvertę į karaimų kalbą. Sonetų pavadinimai „Kalnų vaizdas iš Kozlovo stepių“ (Giozlev-Kozlov- Eupatorija), „Kelias ties Čufut Kalės pėrėja“, „Bachčisarajus naktį“ rodo, kad jie, nors ir netiesiogiai, susiję su karaimų tema. O kad keliauninkai buvo susitikę su tenykščiais karimais galima spręsti iš H. Ževuskių laiško, rašyto iš Akmesdžido (Simferopolio) 1825 m. birželio 29 d. į Odesą maršalkienei Konstancijai Šaškievič (Konstancja Szaszkiewiczowa). Šį laišką pirmą kartą paskelbė karaimų vyriausiasis dvasininkas ir pasaulietinis vadovas Hadži Seraja Chanas Šapšalas (1873-1961) žurnale „Myśl Karaimska“ (1934 m. Nr. 10).

Gyvendamas Paryžiuje, A. Mickevičius susidomi Rytai jau ne romantizmo skatinamas ir vyksta į Stambulą vildamasis Rytuose gauti paramą Lenkijos bylai. Stambule jis buvo pradėjęs mokytis ir turkų

kalbos. Deja, netikėta mirtis nutraukė šias pastangas – poetas mirė Stambule 1855 m. lapkričio 20 d.

Taigi XIX a. Vilniuje aptinkame tik atskirus domėjimosi Rytai epizodus. Tikresni jos pradmenys ima rasti tik XX amžiuje, kai Europoje prasidėjusio tautų nacionalinės savimonės formavimosi proceso veikiami karaimai ir totoriai irgi ima svarstyti savo tautinio tapatumo ir tautinės savimonės klausimą. O kai subjektas pats ima suvokti savo tautinį tapatumą, tai tampa puikia prielaida platesnėms jo studijoms ir iš šalies.

1913-1914 m. Vilniuje pradėdamas leisti žurnalas „Karaimskoje slovo“ (Karaimų žodis). Straipsnių autoriai siekė skatinti tautinę savimonę, protėvių istorijos pažinimą. Dvejais metais anksčiau tais pačiais tikslais panašus žurnalas – „Karaimskaja žiznj“ (Karaimų gyvenimas) – buvo leidžiamas ir Maskvoje. Tai liudija, kad klausimas buvo aktualus. Nepaisant to, kad straipsnių autoriai buvo mėgėjai, leidiniai suvaidino svarbų vaidmenį telkiant karaimų bendruomenę, primenant inteligentijai pareigą saugoti tautą nuo išnykimo.

Šį svarbų darbą nutraukė I-asis pasaulinis karas. Lietuvos gyventojai buvo priversti evakuotis, dauguma atsидūrė Kryme ir tik 1920 m. sugrįžo į gimtuosius namus, kur nedelsdami ėmėsi pradėto darbo tāsos.

Vilniaus universitete tarpukariu Rytų kalbos nebuvo dėstomos, todėl tiurkologija ėmė formuotis ir gyvuoti ne akademinėje erdvėje, o savojo Oriento, t.y. karaimų ir totorių dėka.

Nacionalinis patriotinis auklėjimas tapęs valstybine ideologija paskatino ir totorius bei karaimus susitelkti tokiai veiklai. 1921 m. įsteigiama Vilniaus karaimų draugija, Trakuose 1922 m. pradėda veikti dvasinė valdyba. Vienu svarbiausių veiksniu tampa 1924 m. Vilniuje pradėtas leisti literatūrinis-visuomeninis žurnalas „Myśl Karaimska“ (Karaimų mintis). 1925m. taip pat susikuria Lenkijos Respublikos totorių kultūros ir švietimo sąjunga, kuri vėliau ima leisti žurnalus „Rocznik tatarski“ (1932-1938, iš viso išėjo 3 numeriai), „Życie tatarskie“ (1934-1939). Vilniaus totoriai Varšuvoje ima leisti žurnalą „Przegląd islamski“. 1929 m. Vilniuje įsteigiamas totorių muziejus. Straipsniai, kurie spausdinami šiuose leidiniuose, rodo, kad tiek totoriai, tiek karaimai pirmiausia patys pradėda tirti savo tautų istoriją, o tuo pačiu skatina ja domėtis ir kitus Vilniuje gyvenusius mokslininkus.

Labai svarbiu faktu karaimotyros raidos istorijai ir gimtosios kalbos vaidmens tiurkologinėms studijoms supratimui turėjo pirmas profesorius Tadeušas Kovalskis (Tadeusz Kowalski, 1889-1948) apsilankymas Vilniuje ir Trakuose 1925 m. Įdomu, kad būtent žurnalo „Myśl Karaimska“ pasirodymas paskatino Krokuvos profesorius susidomėti karaimų kalba ir imti ją nagrinėti. Jis praleido Trakuose ir Vilniuje kelias vasaras ir 1929 m. Krokuvėje vokiečių kalba išleido knygą „Die Karaimische Texte im Dialekt von Troki“ (Karaimiški Trakų dialekto tekstai). Šios solidžios studijos dėka karaimų kalba ir tekstai pateko į Berlyno tiurkologijos programą. Tokiu būdu mūsų šios Oriento tema įvedama į Europos tiurkologijos studijas, o pats prof. T. Kovalskis iki pat savo mirties rūpinasi žurnalo „Myśl Karaimska“ leidimu, rašo straipsnius karaimikos temomis ir į kitus leidinius, domisi bendruomenės gyvenimu. Jo laišakai profesoriui A. Zajončkovskui ir S. Šapšalui rodo, kad jis buvo Vilniuje gyvas.

Prof. T. Kovalskio apsilankymas Trakuose buvo reikšmingas dar ir dėl to, kad būtent jo dėka ką tik brandos atestatą gavęs Ananjašas Zajončkovskis išvyko studijuoti

Prof. O. Emiroglu ir dr. H. Kobackaitė konferencijos metu

tiurkų kalbą į Krokuvą ir tapo pirmu profesionaliu iš Trakų kilusiu tiurkologu-karaimu. Jo daktaratas buvo skirtas gimtosios kalbos gramatikai. Karaimotyra liko viena svarbiausių jo tolimesnėje mokslo veikloje kaip neatskiriamas ir labai svarbus tiurkologijos elementas.

Itin svarbia karaimotyros, o tuo pačiu tiurkologijos ir apskritai orientalistikos Vilniuje formavimosi paskata buvo žinomo orientalist-tiurkologo Hadži Serajos Chano Šapšalo atvykimas iš Stambulo 1928 m. Išrinkus jį vyriausiuoju karaimų dvasininku ir pasaulietiniu vadovu. Jam atvykus, Oriento tema Vilniuje tapo žymiai ryškesnė. Atlikdamas dvasininko funkcijas S. Šapšalas niekada nepamiršo ir savo profesinio pašaukimo. Skleisti Vilniuje žinias apie Orientą jis laikė viena svarbiausių savo misijų ir daug rašė tais klausimais. Tokios figūros pasirodymas Vilniuje, be abejonės, sužadino interesą Orientu, pagyvino orientalistinius ir ypač tiurkologinius tyrinėjimus. Tai ryškiai atsispindėjo visų pirma žurnalo „Myśl Karaimska“ puslapiuose. Žurnalas palaipsniui virto vis profesionalėsiu ir moksliškesniu. Jau 1929 m. numeryje spausdinamas prof. T. Kovalskio straipsnis apie Turkijoje išleistą S. Šapšalo monografiją „Krymo turkai karaimai“, o 1930 m. numeryje pasirodo ir pirmas Vilniuje parašytas paties S. Šapšalo straipsnis, papildantis ankstesnius jo karaimų tarnybos pas Krymo chanus tyrinėjimus. Vėliau jis rašė į kiekvieną žurnalo numerį.

Siekdamas su karaimų kultūros paveldu, jo ypatingai supažindinti ir vietos inteligentiją S. Šapšalas rašė ir į kitus tuo metu Vilniuje leidžiamus mokslinius žurnalus. Jo iniciatyva Vilniuje 1932 m. įsteigiama Karaimų istorijos ir literatūros mylėtojų draugija.

Draugijos įsteigimą labai draugiškai sutiko ir Vilniaus totoriai, pabrėždami panašų abiejų tautų, XIV amžiuje kartu apsigyvenusių Vilniaus krašte, likimą. Draugijos garbės nariu tapo ir prof. T. Kovalskis. Kaip matyti iš Vilniaus visuomenės susidomėjimo draugijos veikla, ji suvaidino svarbų vaidmenį ano meto Vilniaus kultūriniame gyvenime, praturtindama ir pajvairindama jį egzotišku, bet autentišku vietinio Oriento akcentu.

Vykdydamas Oriento sklaidos misiją, 1930-1939 m. S. Šapšalas dėstė turkų kalbą Vilniaus aukštojoje politinių mokslų mokykloje, o 1939 m. Vilniaus Stepono Batoro universiteto Filosofijos fakulteto taryba išrinko jį Rytų kalbų katedros ekstraordina-

riniu profesoriumi. Tarpukariu jis ne kartą yra dalyvavęs tiurkologų konferencijose Turkijoje, vežęs ten savo studentus, kuriems net buvo parašęs žodynėlį, paskaitų tekstus ir pirmąją Lenkijoje turkų kalbos gramatiką. Dar Persijoje surinktą musulmonų šįjūtų ikonų rinkinį S. Šapšalas aprašė monografijoje „Wyobrażenia Świętych Muzulmańskich a wplywy ikonograficzne katolickie w Persii“ (Musulmonų šventųjų vaizdiniai ir katalikų ikonografijos įtaka Persijoje) ir 1934 m. išleido ją Vilniuje. Kitas svarbus tyrimas apie Persijos azerų folklorą (įvadas, tekstai, azerų-lenkų-vokiečių kalbų žodynėlis) buvo išleistas Krokuvėje 1935 m. ir neprarado savo vertės iki šiol.

Iš S. Šapšalo ir A. Zajončkovskio susirašinėjimų matyti, kad S. Šapšalas siūlęs VU atidaryti Rytų kalbų katedrą. T. Kovalskis pataręs jam tuo klausimu kreiptis į totorių muftiją dr. Jokubą Šinkevičių ir pasiūlyti jam grįžti prie mokslinio darbo. Deja, akademiname lygmenyje Vilniuje tuo metu orientalistika taip ir neatsirado, bet S. Šapšalo pasirodymas Vilniuje ir jo darbai, straipsniai to meto Lenkijos spaudoje ir ypač žurnale „Myśl Karaimska“ patraukė mokslo visuomenės dėmesį. 1928 m. jis tapo Lenkijos orientalistų draugijos nariu, o 1935 m. išrenkamas jos vicepirmininku. S. Šapšalo pastangų dėka II-asis (1932 m.) ir VI-asis (1937 m.) Lenkijos orientalistų suvažiavimai vyko Vilniuje. Viena pagrindinių suvažiavimų ir paties S. Šapšalo tyrinėjimų temų buvo karaimika. T. Kovalskis pavadina jį to meto „neabejotinai geriausiu dalyko žinovu“.

Draugijos narių dėka žinios apie labiausiai į Vakarus nutolusias turkiškas tautas pasiekė ir kitus kraštus. Lygiagrečiai augo užsienio mokslininkų susidomėjimas karimais. Pvz., 1936 m. italų antropologas ir statistikas prof. Korado Džini (Corrado Gini, 1884-1965) atliko Trakų, Vilniaus ir Haličo karaimų antropologinius tyrimus, kurių rezultatus paskelbė Italijos spaudoje. Jis nustatė, kad karaimų kraujas pagal sudėtį identiškas Pavolgijje gyvenančios kitos tiurkų tautos – čiuvašų – kraujo grupei.

Trakus tarpukariu lankė daug aukštųjų užsienio svečių. Visi jie, kaip taisyklė, susitikdavo su tiurkų pasaulio atstovais – karimais. Ypač ryškus buvo Turkijos Parlamento nario Rešit Safet Bejaus vizitas 1930 m., po kurio jis rašė Turkijos spaudoje, kad, pakalbėjęs su Trakų karimais jų gimtąja kalba, pasijutęs kaip prie Aukso Rago Stambule.

Tęsinys kitame numeryje

Dr. Juozui Kazickui įteiktas Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos ordinas

Greniče, Konektikuto valstijoje, JAV (Greenwich, Connecticut, USA) 2013-11-22 Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos (Vilnius, Lietuva) Ordinu „Už Tėvynės Laisvę“ buvo apdovanotas Dr. Juozas Petras Kazickas „Už nenuilstamą rūpinimąsi Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimu ir įtvirtinimu, patriotišką veiklą organizuojant Lietuvos vadovų ryšius su JAV ir Europos valstybių vadovais, už filantropinę veiklą Lietuvoje ir pasaulyje.“ Ordina įteikė Lietuvos Respublikos Generalinis konsulas Niujorke Valdemaras Sarapinas. Teikimo metu dalyvavo dukra Jūratė Kazickaitė, Kazickų šeimos fondo prezidentė, sveikinimo žodžius tarė Margarita Bareikaitė, Marijos Nekalto Prasišėjimo kongregacijos (Putnam, Connecticut) seselė, Elena Naujickienė, Kazickų šeimos fondo Niujorko skyriaus darbuotoja, Neila Baumilienė, Kazickų šeimos fondo Niujorko skyriaus direktorė.

Neila Baumilienė, kuri turėjo LLKS įgaliojimą atvežti Ordina, prieš perduodama jį konsului Sarapinui garbingai įteikti dr. Kazickui, pasakė:

„Šiandien turiu laimės ir garbės, Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos įgaliota, atvykti pas Jus su šia delegacija ir Jums padėkoti už Jūsų pasišventimą ir darbą Lietuvai. Įgaliojimą gavau iš Lietuvos Laisvės Kovotojų. Tai žmonės, kurie pašventė savo gyvenimus Lietuvai, kurie net Sibiro lageriuose sugebėjo suorganizuoti sukilimus genocido mašinai griauti ir stabdyti. Tai žmonės, kurie per okupacinį laikotarpį pogrindyje leido žurnalą „Varpas“, dar vieną Lietuvoje kaip kad buvo „Katalikų kronika“. Tai žmonės, kurių dėka iš Lietuvos pamiškių, pakelių, aikščių ir stadionų, vos atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, buvo iškasti ir garbingai perlaidoti į kapus, kaip ir priklauso žmogui, kovojusiu už Lietuvą palaikai. Šiandien Jus sveikina delegacija, kurioje yra ir garbingi Lietuvos išeivlos, ir naujos imigrantų kartos atstovai, ir svečiai iš Lietuvos; ir dvasinio pasaulio, ir oficialus Lietuvos valstybės atstovas; ir jauni, ir...išmintingi; ir Jūsų šeimos narė, ir Kazickų šeimos fondo darbuotojai, ir Jūsų šeimos svečiai. Ordina įteikti perduodu gerbiama Lietuvos Respublikos konsului Niujorke Valdemarui Sarapinui.“

Iškilmingos ceremonijos metu Konsulas Sarapinas, pavadinęs šįmet 95-metį paminėjusį dr. J. Kazicką gyva Lietuvos valstybės legenda, padėjo jam už rūpinimąsi Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės įtvirtinimu bei švietėjiškų mūsų valstybės programų rėmimu. „Taip pat ačiū Jums už tai, kad pritraukėte į Lietuvą milijonines investicijas – turiu galvoje „Philip Morris“, „Coca-Cola“, „Motorola“ kompanijų atėjimą, Konsulas pažymėjo, kad šis garbingas

apdovanojimas turi ir gilią simbolinę prasmę, nes J. Kazicko seneliai buvo 1863 metų sukilimo dalyviai, kurie buvo ištremti į Rusiją, kur gimė ir pats Juozas. Dėkodamas už garbingą apdovanojimą, dr. J. Kazickas sakė: „Aš žinojau, kad mano sapnas, jog Lietuva bus laisva, kažkada išsipildys. Ir tai iš tiesų įvyko. Ačiū mamai ir tėčiui už iškieptą meilę Tėvynei Lietuvai“.

Elena Naujickienė, Kazickų šeimos fondo Niujorko skyriaus administratorė, kurios pagalba dr. Kazickas gali vesti korespondenciją laiškais ir el. paštu, pavadino dr. Kazicką „Mūsų Šviesybe“.

Dr. Juozo P. Kazicko dukra Jūratė Kazickaitė, dėkodama susirinkusiems už apislankymą ir pagerbimą, pakvietė visus susėsti, o Tėvelį, kaip visi šeimos nariai jį vadina, paragino pasakyti kalbą.

„Kiek aš beturėčiau tų gražių dienų, kiek man jų beduotų Dievulis, aš vis vien dirbsiu dėl mūsų Tėvynės“, – Dr. Juozas P. Kazickas

Dr. Juozas Petras Kazickas kalbėjo:

„Mieili broliai, seserys, kurie esam susirinkę čia, šitam krašte tikrai praleidom gyvenimą visą kovodami, galvodami, sapnuodami apie laisvą, nepriklausomą Lietuvą. Mano tas sapnas, aš buvau visada tikras, kad taps realybe. Tai gilus tikėjimas. Galbūt tikrai turiu padėkoti čia ir dabar vienam svarbiausiam žmogui, asmenybei, kuri prisidėjo prie mano veiklos, tai buvo mano Mama, tremtinė iš Rusijos, vargo Angelas. Ir svarbiausia, manau, kad Jūs sutiksit su manim, kad visi mes turim padėkoti Aukščiausiam. Mes visi turim padėkoti Dievuliui, kad mūsų darbas pasiekė Jį, pasiekė Jo mintis. Jis visur prisidėjo, kad mūsų maldos būtų išklausytos, kad mūsų darbas būtų naudingas, ir tikrai Jo dėka, aš tą tikiu labai giliai, [buvo] sudarytos sąlygos, kad taip turėjo atsitikti. Jis galbūt davė, aš taip tikiu, man kartais minti, kartais energiją, kartais tikėjimą [dėti] dar daugiau pastangų. Davė tą mintį, kad niekad neabejotumėm, jog tiesa, jog meilė yra nenugalimos jėgos. Dėl to aš savo širdyje dėkoju Jam, kad Jis davė man mintis, kaip prieiti prie svarbiausių valstybinių vyrų šitam pasaulyje, kaip jiems pristatyti mūsų viltį, kad mes verti esam laisvės. Verti esam laisvės garbinti Jį ir padėkoti Jam, Aukščiausiam.“

Man nepamirštamai akyse ir mintyse yra posakis mano Tėvelio, kai kas paklausė jo, kodėl gi mes išvažiuojame iš Čiornaja Padinos, kur buvo sukurtas toks aukštas standartas, į tokį vargą naujai atgimstančios Lietuvos. Ir jis atsakė tiems žmonėms, kad nebuvo galbūt lengvas sprendimas grįžti į suvargusią Lietuvą, bet tai nėra joks pasiaukojimas, kada kita variantas, kita sąlyga yra sistema, kuri šaudo kunigus ir degina bažnyčias. „Juozuk, – man sakydavo ir visiems kitiems, – pasirinkimas buvo labai paprastas, kad ta sistema sunaikins ir mus.“ Tas pasiliko mano atmintyje visada, ir mes buvom kaip tik jo vertybių pusėje, mes statėm bažnyčias tenai, tremtyje.

Aš su džiaugsmu pastačiau bažnytelę tų varguolių pagerbimui, koplyčią Čiornaja Padinoj, kuri yra tokia svarbi dabar. Man rašo žmonės, kad jie turi vietą, kur nueiti, atsiklaupyti, kad galbūt liet ašarą. Tai yra ta vieta, kur jie gauna ramybės ir vilties. Bandžiau aprašyti savo gyvenimą, kuriam yra geras pavadinimas „Vilties kelias“. Per visą gyvenimą keliavau tuo keliu, visada turėdamas viltį, visada besimeldamas, kad Lietuva bus vėl laisva ir nepriklausoma. Pas mane namuose

Prano Valio nuotraukoje: priekyje – dr. Juozas Kazickas, antroje eilėje iš kairės – Aleksandro Kazickienės liuanistinės mokyklos vedėja Neila Baumilienė, Kazickų šeimos fondo administratorė Elena Naujickienė, Švč. Marijos Nekaltojo prasišėjimo vienuolyno seselė Margarita, dr. J. Kazicko dukra Jūratė ir Lietuvos generalinis konsulas Niujorke Valdemaras Sarapinas. Kazickų šeimos fondo Niujorko skyriaus archyvas,

žmonės čia yra trečiosios bangos atstovai, nepamirškite, prašau, kad mes esame labai skolingi, esam labai skolingi Aukščiausiam už viską, ką mes turim.

Ačiū labai už šitą gražų pagerbimą. Neslaidu užsitarnavęs. Aš tikrai atlikau savo pareigą. Niekad nesitikėjau, – ir dabar šitas dalykas man yra netikėtas, – kad aš esu laisvas. Esam laisvi, turim Nepriklausomos Lietuvos garbingą atstovą, [gerbiama Konsulą], kuris atlieka tokį neišpasakytą darbą, stiprindamas ryšius tarp mūsų išeivlos ir brangiosios Tėvynės. Kai aš pamatau, kaip jis kiekvieną pažįsta, aš esu labai dėkingas. Ne mažiau aš esu dėkingas ir mielai seselei, kuri yra čia, kuri atlieka šventąjį darbą. Ir tas darbas yra tiek daug surištas su Lietuvos religiniu atgimimu, kurį sovietai buvo sunaikinę. Su milžinišku pasiaukojimu ji dirba su mūsų išeivliai, ji yra neišpasakytas pavyzdys. Šventas pavyzdys tokių žmonių, atliekant tokią gražų ir kilnų darbą – esu dėkingas Jums nepaprastai. Dėkingas esu irgi mūsų mielai Neilai, ji sustiprino, pakeitė mūsų Fondo veiklą, atnešdama naujas idėjas, [atveddama] naujus žmones. Mieloji Neilute, ačiū Tau. Nežinau aš jokio kito žmogaus, kuris yra tiek pasiaukojęs mūsų mokyklėlių atstatymu, jų sustiprinimu, išlaikymu mokytojų, kurie turi savo darbus, kurie daug prisideda prie šitų mokyklėlių išlikimo, mokymo, švietimo.

Yra begalinis sąrašas mano širdyje žmonių, kuriems aš esu dėkingas, ir jų akivaizdoje jaučiuosi neužsitarnavęs tokio pagerbimo, bet aš dėkoju ir tiems, kurių vargas ir mirtys buvo miškuose. Mes bandom irgi aprašyti, suorganizuoti, kad jis [jų gyvenimas] būtų visiems lietuviams žinomas. Jie yra šventieji, kurie pasiaukuoja dėl Lietuvos Laisvės. Daugelis jų žuvo dėl Lietuvos laisvės, ir čia mano amžina pagarba tiems didvyriams. Aš žinau, kai perskaitau jų dienoraščius. Jie užsitarnavę žymiai žymiai didesnės pagarbos negu kad aš. Niekad niekad mes jų nesugebėsime pagerbti, kadangi daugumas jų žuvo kovoje už Laisvę. Ir čia mūsų pastangos turi būti dedamos, kad visa Lietuva žinotų [apie juos]. Jaunosios generacijos gyvena šiandieniniu gyvenimu, ir jiems tai nežinoma. Galbūt retai kada jie paskaitys tas vargo knygas apie neišpasakytą drąsą ir pasiryžimą siekti laisvos Lietuvos. Aš jaučiuosi skaitydamas jų prisiminimus nevertas nušluostyti jų batų, nuvalyti jų kojų, suvargusių, sušalusių. Bet čia jaunoji generacija, aš sakau tą dalyką Jums, niekad neturėtumėt pamiršti šitų žmonių ir įamžinti jų kovą dėl Laisvės. Tikrai gyvensim, išsiskirstysim šią dieną kiekvienas į savo darbą, ir tie dalykai pasiliks toluoj, bet begerbdami viens kitą nepamirškime, kad yra žymiai garbingesnių

žmonių už mus visus. Padėka jiems, kurie dirbo atkurdami Nepriklausomą Lietuvą. Pagarba Jums visiems, kurie išeivloje nepamiršot Lietuvos, kad Jūsų širdyse yra gyva ta meilė, kilnioji meilė.

Tad sakau, Mielieji broliai, seserys, esam laimingi, kad esam čia kartu, ir aš esu Jums labai dėkingas už tokį gražų pagerbimą. Aš nesugebėsiu Jums atsidėkoti, ir kaip aš Jums dėkočiau, niekad nebus pakankama. Ir linkiu, kad Jūs prisimintumėt šitą Lietuvos čepterį [skyrių/ laikotarpį], kada mes nepasidavėm nevilčiai, kad nepametėm tos vilties mūsų sunkiam kelyje, kad turim dirbti visi dėl mielos Lietuvos. Yra tai kraštas, kuriam mūsų tėvai ir protėviai gimė ir augo, yra tai mūsų Tėvynė. Gal kai kurie mes nebegrįšim į ją. Jai mes esam labai skolingi. Ir aš pasiiliku gyvenime su dideliu skolos jausmu, su dideliu supratimu, ką reiškia kitų žmonių pasiaukojimas, kad mes būtumėm laisvi. Kaip sunku suprast jauniems, kaip sunku suprast ir mums kitą sykį, bet kai kažkas ateina ir pagerbia, tai tą skolą, tą jausmą tik sustiprina. Galiu pasakyti Jums, kiek aš beturėčiau tų gražių dienų, kiek man jų beduotų Dievulis, aš visvien dirbsiu dėl mūsų Tėvynės. Dirbsiu kaip vergas, kuris supranta savo skolą, ir kuris labai laimingas, kad jis gali dirbti tame varge dėl mūsų visų laimės. Dovanokit, kad aš taip kalbu ilgai, labai retai aš turiu tokius mielus žmones, ir aš noriu visada parodyti, kaip smarkiai aš esu įsiskolinęs mūsų žmonėms, kurie žuvo kovoje dėl mūsų brangios Tėvynės Laisvės ir Nepriklausomybės. Ačiū, kad atvažiavot manęs aplankyti, niekad nesitikėjau, čia didelis siurprizas man. Dovanokit tikrai, kad aš taip šneku, bet tai jausmai, kurie širdyje yra, išblaškyti, bet jie yra visi meilėje savo Kraštui, meilėje Jūsų čia esančių.“

Seselė Margarita Bareikaitė: „Gerbiamas Daktare, mes džiaugiamės, ir dėkojam Dievui už Jus, kad mes turim savo Bažnyčią tokių šventų žmonių kaip Jūs. Mokat visus išvardinti, atsiminti, visiems dėkoti. Manau, kad Viešpats Jums atsilygins nepaprastu gerumu ir palaima, todėl, kad už viską, ką darot ir darėt visą gyvenimą kitiems, mes Jums jaučiamės skolingos. Ir turiu pasakyti šia proga kiekvieno mėnesio penktadienį, kada Lietuva buvo pagrobta, o ir dabar turim mišias už Lietuvą ir už visus, kurie dirba Lietuvai. Mes remiam tokiu būdu savo malda. Taip pat jaučiame didelį dėkingumą Jums, nes esat Dievo išrinktas žmogus ir visa Jūsų šeima, kad taip mokat mylėti savo tautą ir nepamirštat Kūrėjo, kuris Jus įkvėpė. Kad esat toks gilus žmogus, didžiuojamės Jumis ir dėkojame Viešpačiui už Jus.“

Šaltinis: žurnalas „Varpas“ 2014 m. Nr. 1 (231) sausis

Lietuviškas vardynas Oršos, Dubrovnos ir Talačinos rajonuose – lietuviško regiono praeities liudininkas

Dr. Aleksandras ADAMKAVIČIUS, Vilnius

Lietuvos Respublikos Seimas 2014-uosius paskelbė Oršos (Aršos?) mūšio metais. Jau praėjo 500 metų nuo LDK karuomenės pergalės mūšyje su Rusija. Po šio mūšio Oršos miestas, įsikūręs rytinėje Vitebsko srities dalyje, tapo lietuviams žinomas. Kokių pėdsakų, liudijančių, kad šiame regione gyventa baltų (lietuvių), čia galima rasti? Manau, kad tikriniai vardai taip pat gali tai priminti. Žinoma, šiandien jau sunku atpžinti šiame regione lietuviškus vardus ir juos etimologizuoti, kadangi teritorija labai nutolusi nuo dabartinės Lietuvos teritorijos, be to, būdama slavų kalbos apsuptyje labai suslavėjo. Dėl to daugumą vardų galima tik atspėti, kad jų būta lietuviškų. Regione, kuriame nuo šimto iki tūkstančio metų kalbama slavų kalbomis, šie pavadinimai pamažu įsiliejo į jų kalbas ir atitinkamai adaptavosi prie šių kalbų fonetikos, morfologijos ir leksikos normų. Per tūkstančius metų išnykusių tolimų baltų plotų žodžių, ypač dialektizmų, mes net nežinome. Todėl dabar baltizmus ne visada galima identifikuoti ir ne visada yra aiški nagrinėjamų vietovardžių baltiška (lietuviška) kilmė. Pastebėtina, jog ne visada įmanoma viena-reikšmiškai atsakyti į klausimą apie vieno ar kito toponimo kilmę, kadangi jie galėjo kilti iš bendrų lietuvių (baltų) ir baltarusių (slavų) kalbų žodžių, be to, kai kurie žodžių darybos modeliai būdingi abiem kalboms. Galimas ir skirtingų kalbų panašaus skambesio šaknų sutapimas, pvz.: liet. sartis, sartis 'kaštoninis (gyvulio spalva)', kuršių ir lyvių sarg 'raudona akis'; suom. särki 'kuoja', brus. шарко 'pilka spalva'.

Straipsnyje išanalizuota keletas vardų, paimtų iš Rapanivičiaus knygos Слоўнік назваў населеных пунктаў Віцебскай вобласці, 1977, pasitaikančių Oršos, Dubrovnos ir Toločinos rajonuose (ten, kur vyko mūšis).

Remiantis atliktais baltiškų oikonimų bei hidronimų skaičių tyrimais dabartinėje Vitebsko srities teritorijoje galima skirti keturias baltų-slavų kalbų ribas. Mūsų teritorijoje eina ketvirtoji baltų-slavų (resp. lietuvių-baltarusių) kalbų riba, kuri baigiasi prieš dabartinę Baltarusijos–Rusijos sieną. Tas plotas, ypač suslavėjęs, baigiasi ties Vitebsku, Obole, Smalėnais (Aršos r.). Čia lietuviškų oikonimų mažiausiai. Toliau pateiktų jų baltarusių kalba ir pabandysiu parodyti lietuvišką jų kilmę.

Абольцы Tal – veikiausiai iš upės vardo Абалянка, kuris gali būti lietuviškos kilmės. Kamienas, iš kurio kilęs oikonimas, gana produktyvus ir Baltarusijos toponimijoje. Tose pačiose vieta prie kitos esančiose Drūkšų–Pelekojų–Vidžių apylinkėse dar yra brus. Абаля (rus. Оболя), Абалякшты k.; Оболь – upė, dešinysis Dauguvos intakas; kaimas Garadoko r.; ež. ir mstl. Šumilinos r. ir kt. Visi jie, V. Žučkevič 1974, 262). N. Trubačiovo nuomone, pavadinimus su kamienu, turinčiu абал- / обал-, reikia sieti su senesniais kamienais *абъл-/ *объл- praslavų kalboje ir su kitokiu vokalizmu, lietuvių kalboje su obuolys ir lat. abols 'obuolys' (Trubačio, 2009, 244–245). J. Trusmanas šiuos pavadinimus lygina ne tik su lietuviškais kamienais, bet ir su baltų ir finų kalbų kamienais: kuršių ir lyvių aabil, aabāl 'dobilas', es. hoblik(ас) 'rūgštynė', kurie siejami su reikšme 'rūgštus' (Trusman 1907, 205–206). Plg. taip pat Абалонь k. Šarkauščinos r. (Žučkevič 1974, 262). Rytinės Vitebsko srities tarmėse: аболонь 'viršutinis medienos sluoksnis aplink kamieno šerdį', абалоньне 'užliejama vieta prie upės' (Kaspiarovič 1927, 1). Šiaurės vakarų Baltarusijos

tarmėse šis žodis turi ir kitą reikšmę: абалонь 'upės krantas' (SBG I 28).

Галаны Tal – gali būti iš avd. *Galonas, Galenys, plg. lat. Galēns < galēns 'duonos kepalas kraštas; kelio dalis, galas' (LPŽ 1985, 613), liet. avd. Galas, Galinis, Galys (LPŽ I 612, 615), sen. rus. vardą Гала (Turikov 1903, 101).

Гараны Dub – gali būti iškreipta iš liet. avd. Garjonis (LPŽ I 625), Gorinas (LPŽ I 693) arba vedinys iš gyvenviečių pavadinimų, kurie kilo iš žodžio гора 'aukšta vieta' ir reiškė žmones, gyvenančius aukštoje vietoje: гаране, гараване, гараўляне (Birila, Vanagas, 1968, 53).

Грышаны Arš – galėtų būti iš avd. *Grišonis, plg. Grišas, Grišius Grišinas, Grišiūnas ar pan. (LPŽ I 721), brus. Гриша, išvestas iš Григорий (Birila 1966, 53–56) ir kt.

Казяны Dub – iš liet. avd. Kazėnas, išvesto iš slaviško vardo Казимир (Zinkevičius 2008, 473; Birila, Vanagas, 1968, 44). Brus. avd. Козан (Birila 1966, 222).

Люціны Arš – iš liet. avd. Liūtinas, iš lat. Lutiņš (LPŽ II 101)

Маргі Tal – tikriausiai iš brus. морги 'aikštės matas (0,71 ha)' (TSBM III 174) arba iš liet. margas (LKŽe).

Масюкі Arš – iš liet. avd. Masiūkas (LPŽ II 172). Plg. brus. avd. Масюк (Birila 1969, 278), liet. Masiūkai k. Panevėžio r. (ATSŽ, 173).

Русаны Dub – gali būti kilęs iš liet. avd. Rusónis nuo liet. avd. Rusà, Rūsas (LPŽ II 643–645), plg. liet. Rusėnai k. Vilniaus r. (ATSŽ, 268). Dar plg. liet. rusnóti 'lėtai tekėti' (LKŽe).

Свідэршчына Tal – gali būti iš liet. Svideras, Svidėris (Zinkevičius 2008, 247). Plg. brus. avd. Свідар, lenk. Świder (LPŽ II 867).

Селішча (2) Arš – veikiausiai kilę iš село, селище 'neįtvirtintos senovės gyvenvietės liekanos' (Žučkevič 1974, 339–340). Gali būti kilę ir iš liet. avd. su kamienu Sel- (Zinkevičius 2008, 132–133). Negalima atmesti prielaidos, kad gali būti kilę iš baltų genties sėliai pavadinimo. Plg. Sielihory k. buvusioje Lepelio apskrityje, Vitebsko gubernijoje. Šio kaimo vardas, pasak K. Būgos, kilęs iš baltiškojo *Sėlīgala 'kaimų pakraštys' (Būga III 539).

Стадолішча Tal – gali būti iš avd. Stadālis, plg. dar liet. skolinį stadalā (balt. stadōla, 1. stodōla < vok. dialekto Stadoll, Stodoll) ir t.t. (LPŽ II 792), brus. avd. Стадольнік (Birila 1969, 389).

Стаўбуны Arš – gali būti kilęs iš liet. avd. *Stalbūnas iš Stālba, Stolba (LPŽ II 795, 824). Brus. avd. Столб (Birila 1969, 391).

Стуканы Tal – iš liet. avd. *Stukanas, plg. liet. avd. Stūkelis, Stakėnas, Stukienis, Stukinas, Stūkas, Stūkis (LPŽ I 845; Zinkevičius 2008, 558).

Чурылава Arš – iš liet. avd. Čiurilā, Čiurylā ar pan., atitinkamai iš lenk. avd. Czuryło, brus. avd. Чурыла (LPŽ I 435), gali būti ir iš liet. čiūryla (brus. чурыла) 'nuskaręs, nudrįskęs, bauginantis' (LKŽe).

Шупені Tal – veikiausiai iš liet. avd. Šiupienis (Šupiēnis), Šiupienius (Šupiēnius), Šiupinys ar pan. (LPŽ II 942, 993), plg. dar liet. avd. Šuopa, Šuopis, Šuopys (LPŽ II 993).

Kaip matyti, iš pirmo žvilgsnio ne visada akivaizdžiai ir vienareikšmiškai galima pasakyti apie lietuvišką vieno ar kito vardo kilmę. Iš pateiktų vardų lietuviškiems galima priskirti Oršos rajone – 7, Talačinos r. – 7 ir Dubrovnos 3.

Toliau apžvelgsime keletą vandenvardžių. Iš pateiktų vandenvardžių lietuviškos kilmės gali būti: Аршыца, Лешча Oršos r., Вярхита,

Rajonų, kuriuose yra lietuviško vardo pėdsakai, žemėlapis

Kryžius Oršos mūšio vietoje, ir senovinė Oršos mūšio graviūra

Мярэя, Расасенка Dubrovnos r., Абалянка, Друць, Крывая, Пліса, Усвейка Talačinos r. Apie šių vardų galimą lietuvišką kilmę žr. mano straipsnį „Baltų kilmės hidronimai Darnos apskrityje“ „Voruta“, nr. 26, 2013 ir nr. 1, 2014.

Kaip matyti iš analizės ir šiandien galima rasti baltiškų (lietuviškų) vardų rytinėje Baltarusijos dalyje. Manau, atlikę išsamesnę analizę tame krašte dar rastume daug įdomių ir nežinomų vardų, kurie dar kartą patvirtintų lietuvišką jų paplitimą prieš šimtą metų.

Objektų nuorodų sutrumpinimai

ež. – ežeras
k. – kaimas
mst. – miestas
mstl. – miestelis
r. – rajonas
up. – upė
upl. – upelis
vls. – valsčius

Kiti sutrumpinimai

avd. – asmenvardis
brus. – baltarusių, baltarusiškas
dš. – dešinysis (intakas)
kr. – kairysis (intakas)
kt. – kitas, kitur
lat. – latvių, latviškas
lenk. – lenkų, lenkiškas
liet. – lietuvių, lietuviškas
pan. – panašiai
plg. – palygink
pr. – prūsų
prasl. – praslavų
pvd. – pavardė
rus. – rusų, rusiškas
sen. – senųjų, senovės
sl. – slavų
suom. – suomių
žr. – žiūrėti
Paplitimo (lokalizacijos) nuorodų sutrumpinimai
Arš – Aršos (Oršos) rajonas

Dub – Dubrovnos rajonas
Tal – Talačino rajonas

LITERATŪRA

Birila 1966: Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. – Мінск: Навука і тэхніка, 1966. – 328 с.

Birila 1969: Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. 2. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. Мінск: Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.

Birila, Vanagas, 1968: Бірыла М.В., Ванас А. П. Літоўскія элементы ў беларускай анатоміі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1968.

Būga III: Būga K. Rinkiniai raštai 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.

LKŽe: Lietuvių kalbos žodynas (elektroninio varianto) I leidimas, www.lkz.lt). Vyr. red. G. Naktienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.

LPŽ: Lietuvių pavardžių žodynas 1–2, Vilnius: Mokslas, 1985–1989.

SBG: Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: У 5-ці тамах. Мінск: Навука і тэхніка, 1979–1986.

Trubačio, 2009: Трубаčioв О. Труды по этимологии: Слово. История. Культура. Т. 4. – Москва: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 696 с.

Trusman 1907: Трусман Ю. Этимология мѣстных названий Витебской губернии. – Ревель: Типография Г. Матисена, 1907. – 331 с.

Turikov 1903: Словарь древнерусских личных собственных имен / Туриков Н.М. – Санкт-Петербург: Типография И.Н. Скороходова, 1903. – 863 с.

Vanagas 1970: Vanagas A. Lietuvos TSR hidronimų daryba. – Vilnius: Mintis, 1970.

Vanagas 1981: Ванас А. Литовские гидронимы славянского происхождения // Балто-славянские исследования. 1980. – Москва: Наука, 1981. – С. 151–157.

Zinkevičius 2008: Zinkevičius Z. Lietuvių asmenvardžiai – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

Žučkevič 1974: Жучкевич В. А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. – Минск: Белорусский государственный университет, 1974. – 447 с.

Mokyklų kūrimasis Šiaurės Rytų Lietuvoje

Valentas ŠIAUDINIS, Vilnius

Tęsinys. Pradžia 2013 m. Nr. 21

Muzikai, chorui ir kitiems skirtos 7 savaitinės pamokos⁸⁴.
Trimetėje mokytojų seminarijoje mokėsi jaunuoliai iš visos Aukštaitijos, nes Pirmojo pasaulinio karo metu daugelis prieglaudų ir mokyklų buvo pasitraukusios į Rusiją. Po Brastos taikos sutarties per Vilnių visi grįžinėjo į Lietuvą. Dalis moksleivių, ypač našlaičiai ir neturtingų tėvų vaikai, pasiliko Vilniuje, apsigyveno prieglaudose ir mokėsi. Vilniuje gyveno ir mokėsi vaikai, kilę iš šių apskričių.

M o k s l o m e t a i			
Apskritys	1920–1921	1921–1922	1922–1923
Alytaus	2	–	–
Ašmenos	–	7	1
Breslaujos	–	5	5
Gardino	–	3	–
Kauno	–	1	–
Kėdainių	–	1	–
Lydos	2	19	14
Marijampolės	1	–	–
Seinų	2	3	8
Suvalkų	–	–	1
Šiaulių	1	–	–
Švenčionių	4	8	9
Trakų	4	14	2
Ukmergės	2	8	–
Utenos	4	5	–
Vilkaviškio	2	–	–
Vilniaus	4	18	15
Voložino	–	1	1
Zarasų	1	1	–
Kitų apskričių	1	5	2
Nenurodyta	4	4	8
Iš viso	34	102	66

Nuo 1923 m. trimetė mokytojų seminarija pradėta reformuoti į penkiametę mokytojų seminariją, kuri pirmąją laidą išleido 1925 m. Tuo metu mokytojų seminarija oficialiai vadinosi **Švietimo draugijos „Rytas“ privati koedukacinė mokytojų seminarija lietuvių dėstomąja kalba**.

Tada mokytojų seminarijoje, nebaigusiems 7 skyrių pradinės mokyklos, mokslas truko net 7 metus. Pirmus ir antrus metus jie mokėsi paruošiamosiose klasėse.

Baigė ir sėkmingai išlaikė egzaminus prie Vilniaus švietimo apygardos kuratorijos sudarytos komisijos, igydavo teisę į dvejų metų laikiną pedagoginį darbą, t. y. į pedagoginę praktiką. Tada laikydavo pedagogikos praktikos egzaminą. Jį išlaikiusieji jau gaudavo atestatussuteikiančius mokytojo kvalifikaciją ir teisę į nuolatinį pedagoginį darbą. Tačiau seminariją baigusieji nebuvo priimami į Lenkijos aukštąsias mokyklas, nes mokytojų seminarija neturėjo valstybinės mokytojų seminarijos teisių.

1922–1923 m. m. 20 trečiakursių jaunuolių perkelti į IV kursą, o 1923–1924 m. m. tik 7 ketvirtakursiai perkelti į V kursą, kiti, matyt, išėjo mokytojauti. Paskutiniais dvejais mokslo metais laidų nebuvo, nes per tuos metus pereita prie penkiametės mokytojų seminarijos⁸⁵.

Penkiametę lietuvių mokytojų seminariją baigė: 1924–1925 m. m. – 6 jaunuoliai (**pirmoji** penkiametės mokytojų seminarijos laida), tarp jų iš dabartinės Šiaurės Rytų Lietuvos: Veronika **Jurkevičiūtė**, g.1902 m. Ragaučinos k. Sofija **Stakauskaitė**, g. 1889 m. Poguliankos vnk. Marija **Terleckaitė**, g. 1903 m. Rygoje, gyvenanti Krivasalio k., dabartinėje Linkmenų seniūnijoje. Baigė be trejetų, tai labai retas atvejis⁸⁶.

1925–1926 m. m. – 10 jaunuolių (**antroji** penkiametės mokytojų seminarijos laida), tarp jų iš dabartinės Šiaurės Rytų Lietuvos: Elena **Čibiraitė** iš Pasiškės k., dabartinė N. Daugėliškio seniūnija. Justinas **Grybauskas** iš Dotinėnų k., dabartinė Švenčionių seniūnija. Julija **Maminskaitė** iš Lygumų k., dabartinė Švenčionių seniūnija. Anelė **Rastenytė** iš Stagalėnų k., dabartinė Linkmenų seniūnijoje. Vladas **Šiekštelis** iš Mežonių k., dabartinė Cirkliškių seniūnija. Silvestras **Švogžlys** iš Trebučių k., dabartinė Švenčionių seniūnija. Baigė tik su vienu trejetu (iš vokiečių kalbos)⁸⁷.

1926 – 1927 m.m. baigė 11 jaunuolių (**trečioji** penkiametės mokytojų seminarijos laida).

Visi baigusieji, prieš gaudami baigimo liudijimus, turėjo pasirašyti, kad sutinka mažiausiai dvejus metus atidirbti mokykloje už gyvenimą lengvatinėmis kainomis bendrabutyje ir maista.

1927 m. spalio 5 d. lenkų valdžia Vilniaus lietuvių penkiametę mokytojų seminariją uždarė. Uždarymo metu mokytojų seminarijoje mokėsi:

I paruošiamoje klasėje – 34 mokiniai, II – 42. I seminarijos kurse – 39 jaunuoliai, II – 33, III – 42, IV – 45, V – 31. Iš viso – 266⁸⁸.

Pavyzdinė pradinė mokykla

1920 m. rugsėjo 1 d. prie trimetės mokytojų seminarijos atidaryta paveikslinė (pavyzdinė) mokykla su atskiru mokytoju. Šioje pavyzdinėje mokykloje III kurso seminaristai atlikdavo pedagoginę praktiką. 1920–1921 m.m. joje mokėsi 8 berniukai ir 9 mergaitės. Į II skyrių perkelta 15 mokiniu, kiti liko antriems metams⁸⁹.

Paruošiamosios klasės

1921 m. rugsėjo 1 d. prie trimetės mokytojų seminarijos atidaryta paruošiamoji klasė tam, kad bent kiek suvienodintų iš įvairių pradinių mokyklų įstojusių mokinių žinias.

1923 m. rugsėjo 1 d. prie mokytojų seminarijos atidaryta ir antroji paruošiamoji klasė. I klasėje mokėsi tie, kurie įstojo 1923 m. rugsėjo 1 d., o II – tie, kurie įstojo 1922 m. rugsėjo 1 d.

Lietuviškos mokytojų seminarijos uždarymas

Argi ne kuriozas? Pati lenkų valdžia jau nuo 1925 m. labai nenoriai tvirtindavo neturintį mokytojo cenzo, o tuo pačiu metu uždarė mokytojų seminariją, kurioje buvo rengiami cenzą turintieji mokytojai. Išvada viena – stengtasi uždaryti visas lietuviškas mokyklas, o lietuviukai tegul mokosi lenkiškose – greičiau sulenkės. Taip ir būtų atsitike, jei pati Lenkija nebūtų subyrėjusi. Mat 1938 m. visame Vilniaus krašte liko tik dvi lietuviškos pradinės mokyklos, o okupacijos pradžioje jų buvo per 150. Nė vienos lietuviškos mokykos neliko ir dabartinėje Linkmenų seniūnijoje. Priminsiu, kad Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje paskutiniais lenkų okupacijos metais jau apie 30 proc. visų dėstomųjų dalykų, lenkų valdžiai reikalaujant lenkiškai mokė mokytojai lenkai.

Po lietuvių mokytojų seminarijos uždarymo didesnioji dalis seminaristų tapo pradžios mokyklų mokytojais. Jie vasaros metu lankydavo Vasaros ar dvimečius pedagoginius kursus, mokėsi savarankiškai ir eksternu laikydavo egzaminus prie Vilniaus švietimo apygardos kuratorijos sudarytos komisijos pradinių klasių mokytojo cenzui gauti. Kaip jiems sekėsi, liudija lentelė:

Mokslo metai	Leista laikyti eksternu	Išlaikė	Išlaikiusiųjųprocentas
1929–1930	95	52	54,7
1930–1931	80	67	83,6
1931–1932	42	36	85,7
1932–1933	60	41	68,3
1933–1934	26	18	69,2
1934–1935	10	5	50

Lentelėje nurodyta ne vien lietuvių, bet ir lenkų, žydų bei kitų tautybių, laikiusių egzaminus eksternu skaičius kartu. Žinoma tik, kad 1929 m. rudenį 14 jaunuolių lietuvių laikė minėtus egzaminus. Išlaikė tik 4. Kaip jiems sekėsi vėliau laikyti egzaminus, neturiu duomenų.

Mokytojams, neturintiems reikiamo išsilavinimo, lenkų okupacijos pradžioje tokių buvo dauguma, jau nuo 1918 m. Vilniaus švietimo draugija „Rytas“ organizuodavo vasaros kursus Vilniuje, o Švenčionių „Rytas“ – Švenčionyse. Kursuose buvo dėstoma: tikyba, lietuvių k. ir jos metodika, aritmetika ir jos metodika, Lietuvos istorija, geografija, gamta, pedagogika, paišyba ir dainavimas.

Pvz., 1920 06 20–1920 08 15 Vilniuje vyko Vasaros mokytojų kursai. Kursus lankė 34 mokytojai, iš jų 19 žinių patikrinimą išlaikė. Už kursus mokytojams teko mokėti po 14.000 lenkiškų markių. Vasaros kursai kvalifikacijos nesuteikdavo, bet pagilindavo dalykines ir metodines žinias. Lankiusieji gaudavo pažymėjimus⁹⁰.

1921 06 15–1921 08 17 irgi vyko Vasaros mokytojų kursai Vilniuje. Kursus lankė 32 mokytojai dieniniame skyriuje ir 15 vakariniame.

Tiek 1920, tiek 1921 m. lietuvių švietimo draugija „Rytas“ iš taip vadinamosios Vidurinėsios Lietuvos Švietimo departamento turėjo gauti koncesiją kursams organizuoti.

1923 07 02–1923 08 13 vyko Vasaros kursai Vilniuje. Lankė 51 mokytojas (15 baigusių trimetę lietuvių mokytojų seminariją ir 36 Vakarinius ar Vasaros kursus). 23 mokytojai, baigę kursus, sėkmingai išlaikė egzaminus. Jiems buvo suteiktas I kategorijos mokytojo cenzas. Kitiems 24 – II ar III kategorijos mokytojo cenzas, likusieji 4 nubyrėjo⁹¹.

1924 06 30–1924 08 14 Vasaros kursus lankė 105 mokytojai, 1925 06 26–1925 05 8 12 – 130 mokytojų, 1926 06 25–1926 08 15 – 74 mokytojai, 1927 m. lankė 18, o 1928 m. – 5 mokytojai.

Klausytojų mažėjo, nes metai po metų, kad ir nedidelis skaičius mokytojų, igydavo mokytojo cenzą. Tuo tarpu lenkų valdžia ir toliau uždarinėjo lietuviškas mokyklas. Dėl to lietuviškų mokyklų mokytojų kvalifikacija kilo. Be to, mokytojai jau buvo ne naujokai pedagoginiuose arimuose. Tačiau lenkų valdžiai tai buvo nė motais.

Nuo 1925 m. Vilniaus lietuvių švietimo draugija „Rytas“ pradėjo organizuoti diferencijuotus dvimečius kursus mokytojams.

1. *Humanitariniai kursai*. Juose buvo dėstoma lenkų k. ir literatūra, Lenkijos istorija ir geografija (lenkiškai), lietuvių k. ir literatūra, visuotinė istorija (lietuviškai). Kartais ir tikyba.

2. *Pedagogikos – metodikų kursai*. Dėstoma pedagogika ir psichologija, didaktika ir atskirų mokymo dalykų metodikos, higiena.

3. *Fizikos – matematikos kursai*. Juose dėstoma aritmetika, algebra, geometrija, fizika.

4. *Gamtos – geografijos kursai*. Buvo dėstoma mineralogija, praktinė chemija, botanika, zoologija, anatomija ir fiziologija, visuotinė geografija ir higiena.

5. *Dailės, technikos kursai*. Juose buvo dėstoma gimnastika, dainavimas, piešimas, rankų darbai ir jų mokymo metodika.

Populiariausi buvo humanitariniai ir pedagogikos – metodikų kursai, nes juose dėstoma medžiaga buvo reikalinga per kuratorijos egzaminus mokytojo cenzui gauti. Kiti kursai buvo reikalingi tik mokytojų žinioms pagilinti.

Pirmąją vasarą kursai trukdavo mėnesį. Mokytojas išklausydavo ir užsirašydavo dėstomą medžiagą. Gave savarankiškam darbui užduotis, išsiskirstydavo. Išstisus metus savarankiškai mokydavosi namuose. Kitų metų gegužės 15 d. pristatydavo namų darbus, o susirinkę vasarą išsiaiškindavo neaiškumus ir prie kuratorijos sudarytos komisijos laikydavo egzaminus. Vienu metu galima buvo mokytis tik vienuose kursuose, o po dvejų metų – kituose. Sėkmingai baigusiems kursus ir išlaikiusiems egzaminus prie Vilniaus švietimo apygardos kuratorijos sudaryta komisija pripažindavo mokytojo cenzą. Gaudavo liudijimą.

Nuo 1927 m. gruodžio 31 d. mokytojas igydavo I kategorijos mokytojo kvalifikaciją, jei yra baigęs:

1. Penkių kursų mokytojų seminariją.
2. Gimnaziją ir išlaikę pedagogikos – metodikos egzaminą.
3. 6–7 gimnazijos klases arba 4 mokytojų seminarijos kursus ir išlaikę pedagogikos – metodikos ir humanitarinių mokslų egzaminus.

Be abejo, dvimečiai kursai buvo sėkmingi ne visiems, bet tik patiems darbščiausiems, visiems kitiems – neįveikiama tvirtovė. Komisijoje buvo atskirų dėstytojų lenkų, kurie lietuvius per egzaminus stengdavosi sukirsti. Todėl mokytojai, nesugebėję išlaikyti egzaminų Vilniuje, ieškodavo laimės kitur. Pvz., 1933 m. Bronė Trinkūnaitė nuvyko šiandieninę Baltarusiją, į Slonimą (dabartinėje Gardino srityje), kur egzaminus sėkmingai išlaikė. Arba kitas pavyzdys. 1931 m. Kazys Krivelis, neišlaikęs ezaminų Vilniuje, nuvyko į Lomžą Lenkijoje ir taip pat sėkmingai juos išlaikė. Kazys Krivelis pokariu kurį laiką dirbo Ignalinos r. Švietimo skyriaus metodinio kabineto vedėju. Visų mokytojų buvo gerbiamas ir mylimas. Jie ne vieninteliai, kurie po nesėkmingų egzaminų Vilniuje važiavo į kitas vietas. Galima išvardyti ir daugelį kitų.

Visgi daug mokytojų liko neigiję mokytojo cenzo per visą lenkų okupacijos laikotarpį. Be abejo, tam turėjo įtakos ir politinis aspektas. Jei mokytojo dėl kvalifikacijos ar lojalumo lenkų valdžiai netvirtindavo vienoje apskrityje, jis krepildavosi į kita, jei ir ten netvirtindavo – į trečią ir t. t. Juk tuo metu lenkų okupuotame Vilniaus krašte lietuviškų mokyklų buvo Ašmenos, Breslaujos, Gardino, Lydos, Seinų ir Švenčionių apskrityse. O mokytojai persikraustyti iš vienos apskrities į kitą buvo vieni juokai, nes jis jokių baldų neturėjo, o ir drabužių ne kažin ką, tilpdavo į porą lagaminėlių. Susikrovė ir į kelionę. Jei nė vienoje iš apskričių mokytojas negaudavo vietos – išdarbindavo švietimo draugijos „Rytas“ lietuviškų skaityklų vedėjais, kurias 1936 m. lenkų valdžia irgi uždarė. Buvusiems kvalifikuotiems (jau nekalbant apie neturėjusius cenzo) mokytojams teko ieškotis kito darbo, dažniausiai užsiimti atsitiktiniais darbais. Taip jie išgyveno iki Lenkijos subyrėjimo.

Dalykas	I kursas	II kursas	III kursas
Tikyba	3	3	2
Pedagogika	–	3	2
Lietuvių k.	6	4	4
Lenkų k.	3	3	2
Aritmetika	5	4	2
Geometrija	1	2	2
Algebra	–	–	2
Liet. istorija	2	1	–
Visuot. istorija	2	2	2
Liet. geografija	3	3	3
Gamta ir ūkis	4	4	3
Fizika	–	–	1
Higiena	–	–	1
Piešimas	2	2	2
Dailyraštis	2	2	2
Gimnastika	1	1	1
Dainavimas	2	2	2
Praktika	–	–	3
Iš viso	36	36	36

Mokytojai, dėl įvairių priežasčių (taip pat ir dėl tautinių savybių) neigiję cenzo per visą lenkų okupacijos laikotarpį, lankė mokytojų kursus. 1940 m. birželio mėnesį Kaune jiems buvo suorganizuoti dar vieni, paskutiniai, kursai. Tiems, kurie kursams baigiantis sėkmingai išlaikė egzaminus, buvo suteiktas jaunesniojo mokytojo cenzas. Tai buvo paskutinis bandymas gauti mokytojo cenzą.

Tik Antrojo pasaulinio karo metu, t. y. vokiečių okupacijos metais, Vilniaus trečiosios mišriosios gimnazijos 7° ir 8° klasių mokiniai mokėsi ir pedagogikos bei atskirų dalykų metodikos, t. y. ruošėsi pedagoginiam darbui. Į 3 mišriąją gimnaziją galėjo įstoti ir kitų Vilniaus miesto lietuviškų gimnazijų moksleiviai.

⁸⁴ MAB RS, f.47-192.

⁸⁵ MAB RS, f.47-211.

⁸⁶ MAB RS, f.47-220.

⁸⁷ MAB RS, f.47-220.

⁸⁸ MAB RS, f.47-205, 20.

⁸⁹ MAB RS, f.47-192, l. 7.

⁹⁰ MAB RS, f.67-386 .

⁹¹ LMAB, RS, f. 47-227.

Lietuvos dvarų paveldas, samprata ir kultūra

Algimantas GRAŽULIS, Vilnius

Tęsinys. Pradžia 2013 m. Nr. 25

XVI a. Lietuvą pasiekė (buvo perimtos) Renesanso epochos sodininkystės tradicijos. Renesanso epochos Italijos meno idėjos ir tradicijos Lietuvoje pradėjo ypač sparčiai plisti po Lietuvos karaliaus Žygimanto Senojo vedybų (1518) su Milano ir Bario kunigaikštyte Bona (1494–1557). Šias tradicijas pratesė jų sūnus – Ldk (nuo 1529, valdė – 1544–1572), Lenkijos ir Lietuvos karalius (nuo 1530, valdė – 1548–1572) Žygimantas Augustas. 1547 m. jis įkūrė sodą su trimis tvenkiniais Vilniuje, šalia Žemutinės pilies, o savo vasaros rezidencijoje Viršupyje (dabar – Antakalnis) – itališko stiliaus renesansinį sodą su tvenkiniais ir žvėrynu („Lietuvos parkai“, 2004 m., Kaunas, „Lututė“, L. Januškevičius, 30 psl.; „Lietuvos istorija“, 2000 m. Šviesa, priedas „Gediminaičiai“, Bronius Makauskas).

Ištaigingi sodai puoše ir kitų tuometinės Lietuvos didikų dvarus ir rezidencijas (Pacų, Radvilų, Oginskių, Sapiegų, Tyzenhauzų). Tai buvo didesni ar mažesni renesansinio ar barokinio stiliaus sodai, sukurti pagal geriausius to meto Vakarų Europos, ypač Italijos, dekoratyvinės sodininkystės tradicijas. Juose vyravo geometrinio želdinių planavimo elementai – medžių eilės, karpomosis gyvatvorės, taisyklingų geometrinių kontūrų terasos, vandens baseinėliai, atraminės sienelės skulptūros. Iš minėto laikotarpio išliko Sapiegų dvaro sodybos parko, kai kurių specialistų priskiriamo barokiniam, bruožų, jo fragmentų Antakalnyje, Vilniuje. Antai V. Drėma nurodo, kad „dešinėje Antakalnio gatvės pusėje dar ir šiandien tęsiasi buvusio Sapiegų dvaro parko tvoros. Į dvarą buvo du įvažiavimai: vienas iš vakarų pusės, iš L. Sapiegos gatvės, kitas – iš šiaurinės pusės, pro parką, iš Antakalnio gatvės, kur iki šių dienų yra išlikusios iškilmingų vartų liekanos su turtingų architektūrinių ir figūrinių lipdinių pėdsakais... Parko gilumoje stovėjo gausūs dvaro pastatai ir reprezentaciniai rūmai“ (346 p., „Dingęs Vilnius“, 1991 m., Vilnius). Taigi kalbama apie dvarą ir jo sodybą. Be to, ten pat nurodoma, kad „1691 m. LDK etmonas ir Vilniaus vaivada Jonas Kazimieras Sapiega pasistatė didingus rūmus italų manierizmo stiliumi“. Gi žinynuose konstatuojama, kad manierizmą pakeitė barokas („Dailės žodynas“, sąvokos „manierizmas“ ir „barokas“). Moksliskai pagrindus nuomonę, kad Antakalnio žemė (dabartinė Sapieginė) minimu laikotarpiu priklausė J. K. Sapiegai bei išnagrinėjus antakalnio (Sapiegų) dvaro inventorių, istorinius planus, galima prielaidai, kad tai galėjo būti unikali Lietuvai savo sąranga, su vieninteliais itališkojo manierizmo stilistikos rūmais, polifunkcinė dvaro sodyba. Be to, šio (baroko) laikotarpio bruožų yra išlikę Rokiškio, Kelmės ir kitų dvarų sodybų parkuose. Tačiau žinomiausi Europos valstybių istoriniai želdynai Lietuvos analogus vis dėlto dažniausiai pranoksta dydžiais, prabanga ir beveik visuomet išlikimo laipsniu bei ilgalaikės priežiūros kokybe. Antai leidinyje „Lietuvos parkai“ nurodoma, kad absoliutizmo iškūnėjimas ir simbolis yra 1700 ha barokinis Versalio parkas (1662–1700), sukurtas žymiojo *Andre Le Notre* pagal Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV užmojus ir įgyvendintas. Ne ką menkesni ir to paties autoriaus *Santilji* (1693), *Tuilri* (1664–1672), *Sen-Kliu* ir *Marli* (1699) parkai („Lietuvos parkai“, 21–22 p.), taip pat daugelis kitų. Žymiausi XVIII a. Anglijos peizažiniai parkai yra Stou parkas Londone, milžiniškas Ričmondo (987 ha) parkas bei garsus gėlynų ir žydinčių krūmų (ypač rododendrų) Šefildo parkas (ten pat, 27 psl.) bei kai kurie kiti, iki šiol priskiriami prie šio tipo parkų pasaulinių pavyzdžių. XVIII a. peizažiniai parkai atskleidė Europos dvasinio ir politinio laisvėjimo tendencijas. Jų pradininku Anglijoje ir visoje Europoje laikomas *William Kent* (1685–1788) [13].

Itn žinomi gerus architektūros teorinius ir praktinius pradus Paryžiuje, Romoje, Berlyne, Karaliaučiuje ir kituose Europos kultūros centruose 1817–1819 m. įgijusio bajorų kilmės atstovo Juozapo Karolio Podčaišinskio (1790–1860) želdynų formavimo teoriniai darbai. Šis gabus ir stropus Vilniaus universiteto auklėtinis buvo pasiūstas tobulintis į Sankt Peterburgo dailės akademiją. Ten iš paskaitų nebuvo naudos, mokantis specialybės teko lavintis individualiai pagal Vilniaus universiteto instrukciją. Įgijęs teorinių ir praktinių žinių J. K. Podčaišinskis trečiaisiais mokslo metais nusprendė, jog toliaus mokytis Sankt Peterburge netikslinga, todėl pasiprašė atšaukiamas į Vilnių, o vėliau išleidžiamas tobulintis į Vakarų Europą. 1817 m. kuratoriaus kunigaikščio Čartoriskio iniciatyva, Fizikos ir matematikos fakulteto sprendimu J. K. Podčaišinskis Vilniaus Universiteto lešomis siunčiamas tęsti mokslus į Paryžių.

Pakeliui jis privalejo susipažinti su Vokietijos architektūra ir dėstymo metodais. Berlyne apžiūrėjo geriausius architektūros kūrinius, susipažino ir bendravo su karališkosios architektūros akademijos vadovu Buchereriu, išsiaiškino akademijos pobūdį, dėstomus dalykus, domėjosi neogotikos problemomis. Žymus architektas Karlas Frydrichas Šinkelis (*Schinkel*) parodė J. K. Podčaišinskiui

savo surinktą medžiagą, projektus. Per dvejus studijų ir kelionių–studijų metus J. K. Podčaišinskis susipažino, studijavo bei apžiūrėjo Karaliaučiaus, Berlyno, Drezdeno, Strasbūro, Paryžiaus, Liono, Grenoblio, Mon Seni (*Mont Cenis*), Romos, Turino, Milano, Genujos, Florencijos, Neapolio, Pompėjos, Pizos, Bolonijos, Ravenos, Venecijos, Vienos, taip pat kitų Italijos (lankėsi Ostijoje, Alabamoje, Tiraskotyje, Tivolyje), Prancūzijos (apžiūrėjo Fonteneblo (*Fontainebleau*) rūmus Paryžiaus apylinkėse ir kt.), Prūsijos istorinių vietų bei vietovių architektūros ir meno vertybes bei želdynus, taip pat domėjosi statomais ar jau pastatytais to meto statiniais.

Ypač reikšminga laikoma J. K. Podčaišinskio 1838 m. publikacija „Bendrujų tobulumo principų taikymas paveikslų ir skulptūrų amato kūriniams bei puošniams sodams arba parkams kurti“ testiniame leidinyje *Wizerunki i rozrzsania naukowe*. Straipsnis susideda iš dviejų beveik vienos apimties dalių: pirmoji skirta paveikslams ir skulptūroms, antroji – parkams. Architektūros mokslui, be abejo, svarbesnė dalis – apie parkus. J. K. Podčaišinskis nubrėžė aiškia ribą tarp vaisių sodo (*ogrod*) ir prabangaus parko, kurį vadino šiandien jau primirštu lenkišku terminu *ogrojec* [13.1].

Kaip jau minėta, dvarų paveldas – svarbus Valstybės ir visuomenės (savininkai, naudotojai, nevyriausybinių organizacijos, bendrijos, bendruomenės, savivaldybės ir kt.) apsaugos bei Lietuvos kraštotvarkos objektas. Viena vertus, Lietuvoje dvaras ilgą laiką buvo giminės ekonominio ir dvasinio stabilumo, ilgalaikių tradicijų perimamumo garantas. Kita vertus, Ldk (valdovo) įtaka ir galia tiesiogiai priklausė nuo jo valstybinių dvarų dydžio ir turto. Taigi, net istoriškai jau yra sąlygota, kad Valstybė viena be visuomenės (anksčiau tai buvo gausus ir labai įtakingas bajorijos luomas, nurodoma net viena-luomė Valstybė) nepajėgi išsaugoti dvarų paveldo ir jį reabilituoti (atgaivinti). Pirmiausia tai dvarų savininkų ir naudotojų uždavinys, įskaitant valstybės ir savivaldos institucijas, kitas biudžetines įstaigas ir privačius juridinius bei fizinius asmenis. Pastaraisiais metais susiklostė tokia situacija, kad jau daugiau kaip pusė dvarų paveldo yra privati nuosavybė. Kultūros ministerijos 2008 m. duomenimis, iš 582 į Kultūros vertybių registrą įrašytų dvarų ir palivarkų sodybų Valstybės ir savivaldybių nuosavybė yra tik 20 proc., mišri nuosavybė – 42 proc., privati nuosavybė – 38 proc. dvarų sodybų [7]. Ta dvarų paveldo dalis, kuri dėl vienu ar kitu priežasčių nepatenka į Registrą, tačiau neabejotinai yra kraštotvarkos elementai, praturtinantys kultūrinį kraštovaizdį, be to, dažnai bylojantys apie lietuvišką bajorų kultūrą ir net bajorų lietuviybės puoselėjimą bei žadinimą, taip pat neturėtų būti palikti sunykimui ar sunaikinti (pvz., 3 km nuo Švėkšnos istorinio lituanistinio kultūros židinio – Gedminaičių dvaro [16.3] sodybos liekanos). Aktyviau paveldu turėtų rūpintis vietos bendrijos, bendruomenės; steigtis akcinės bendrovės, įvairios kultūrinės, socialinės ne pelno siekiančios organizacijos ar bendrijos ir pan. Jos galėtų ne tik paskatinti Valstybę ir savivaldybes steigti dvarų paveldo saugomas teritorijas, bet vėliau ir disponuoti ar valdyti šias teritorijas programinių bei partnerystės pagrindu. Kai kuriose užsienio valstybėse, pvz., Airijoje toks dvarų paveldo apsaugos ir gaivinimo būdas yra plačiai taikomas [31]. Apskritai turima omeny, kad būtina ryžtingiau vadovautis esminėmis konstitucinėmis nuostatomis ir išsaugoti ne tik pavienius pastatus, bet ir kompleksus su dvarų parkais bei kiek imanoma autentiškesne aplinka. Tam reikia skatinti ir suinteresuotos visuomenės organizacijų bei valstybės valdymo institucijų tinklo kūrimo procesą, suformuoti mišrią dvarų paveldo apsaugos ir atgaivinimo (reabilitavimo) koordinacinę tarybą ar panašią darinį [1]. Deja, visuomenės, kaip esminio Valstybės kūrėjo [4], kompetencijos (teisių, funkcijų ir įgaliojimų) sistema kultūros paveldo apsaugos ir naudojimo srityje [1] ne tik neparengta, bet iki šiol ir nesuvokta.

Visa tai, kas mus pasiekė vertingo ir mums reikšmingo iš dvarų kultūros ir yra jos, t.y. dvarų kultūros, paveldas. Sistemiskiau apibūdintume, kad dvarų kultūros paveldas yra mus pasiekusi vertinga ir reikšminga Lietuvos istorinės dvarų sistemos dalis. Jis apima istorinių dvarų fizines, funkcines teritorines struktūras, dėmenis ir jų sandaupas, fragmentus, elementus bei kilnojamasias, dvasines, socialines ir kitas vertybes [1].

Aukštoji ir buitinė Europos kultūra ir tradicijos Lietuvos dvaruose bei jų sklaida. Žemaitijos dvarų fenomenas

Dvarų sistema tiesiogiai sietina su Lietuvos valstybingumo ir žemės ūkio raida bei tradicijomis, atitinkančiomis bendrą Europos kontekstą. Ji ilgus amžius užtikrino Europos, o iš dalies ir

Paežerių dvaro rūmų - rotundinės šokių salės lubų fragmentas.

Nuotrauka iš VKPK archyvo. Fotografiuota 2012-07-10

pasaulinės elitinės (aukštosios) ir buitinės kultūros sklaidą didžiojoje Lietuvos teritorijos dalyje.

Lietuvos bajoraičiai jau XIV–XV a. lavinos ne tik savo tėvų namų aplinkoje, bet ir universitetuose (daugiausia – Krokuvos, kur antruoju rektoriumi (1401–1402) buvo Jonas Vaidutis, kun. Butauto sūnus). XV a. Krokuvos universitete (Sorbonos universiteto pavyzdžiu, nuo 1400 m. – akademija) studijavo 188 lietuviai. Čia buvo įsteigta net lietuvių bursas. XVI a. už Lietuvos ribų suskaičiuoti jau net 629 lietuvių studentai. Šiame amžiuje lietuvių labiau domino protestantiški vokiečių, šveicarų, olandų universitetai, o iš katalikiškų – italų Padujos ir Bolonijos universitetai. Lietuvos bajorų – didikų Kiškų, Tiškevičių, Radvilų, Zenavičių – vaikai studijavo Bazelio (Šveicarija) universitete, Freiburge – Dorohostaiskiai, Heidelberge – Valavičiai, Masalskiai, Naruševičiai, Sapiegos, Leipcige – Chodkevičiai, Giedraičiai, Sapiegos, Valavičiai, Tiškevičiai, Šemetos, Vainiai. Stanislas Kotas XVI a. Vakarų universitetuose suskaičiavo net 70 lietuvių studentų iš Lietuvos kilmę turusių bajorų (didikų) šeimų ([19] – Mečislovas Jučas, „Krikščionybės kelias į Lietuvą“, 2000 m., Baltos lankos, 100–101 p.). Žinias, įgytas geriausiuose to meto Vakarų ir Vidurio Europos universitetuose bei jų aplinkoje, Lietuvos bajorai pirmiausia taikė kurdami savo gyvenamąją, ūkinę ir gamybinę aplinką, t. y. plėtodami dvarus ir jų sodybas.

Dvaruose tiesiogiai atsispindėjo europinės architektūros ir meno (dailės, skulptūros, tapybos, tekstilės, keramikos, muzikos, literatūros, teatro), įvairių amatų (ginklų, plytų, dolomito, čerpių, keramikos, indų, įvairių metalo, medžio ir akmens dirbinių gamybos ir kt.), mokslo (archeologinių radinių ir kitos senienų kolekcijos, dendrologijos, biologijos, geografijos) darbai ir naujausios technologijų (telegrafas, elektras Rietavo dvare, dvarų laukų drenažo ir drėkinamųjų pievų sistemos ir kt.), pramonės (lentpjūvės, bravorai, spirito varyklos, malūnai) ir sodininkystės (naujos obelų ir kitų augalų veislės Renavo dvare), parkų planavimo (pasaulinio garso parkų ir sodų architektų, botaniko E. F. Andre suprojektuoti Lentvario, Trakų Vokės, Užutrakio, Palangos dvarų sodybų parkai), želdynų formavimo (gausybė augalų iš viso pasaulio buvo introdukuoti būtent dvaruose, veisiami tiek gausiose jų oranžerijose, tiek dvarų parkuose bei soduose), naujausios pramonės sistemų ir jos technologijų (dvarų pramonė, ekonomijos ir Tyzenhauzo reformos) ir kitos veiklos (kaip jau minėta, ypač žirgininkystės, taip pat žuvivaisos – išlikęs Kurtuvėnų dvaro tvenkinio kompleksas vienas iš dviejų pirmųjų tokių Lietuvoje ir kt.) raidos tendencijos. Dvarų kultūros terpėje išaugo, čia sėmėsi įkvėpimo bei temų ir iškilniausi mūsų architektai (pvz., J. K. Podčaišinskio tėvas Jonas buvo Radvilų valdos – Žirmūnų dvaro (dabar Baltarusija) – architektas), dailininkai, kompozitoriai, rašytojai (ir po mirties Kretingos grafą Joną Karolį Chodkevičių lydėjo šlovė. 1621 m. paskutinįjį jo mūšį su turkais poemoje „Šventoji litotezė“ apdainavo žymiausias to meto Europoje lotynų kalba rašęs poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus, pramintas sarmatų Horacijumi). Prsiminkime ir lietuvių genijaus Mikalojaus Konstantino Čiurlionio biografiją. Jei ne kunigaikščio Mykolo Oginskio globa, nuolatinė finansinė parama, šio genijaus Lietuva turbūt neturėtų. Pažymėtina ir iškilis Oginskių (pvz., 1891 m. kunigaikštis Bogdanas Oginskis pakviečia J. Naujajį

į Rietavą dvarą), Platerių (dar rašoma Platerių, Ploterių ir pan.), Radvilų, Sapiegų, Tiškevičių (galima kalbėti ir apie vieną pasaulinės fotografijos pradininką Raudondvario grafą Benediktą Henriką (Benedikto Jono tėvą) Tiškevičių ir jo pastebėtą bei įvertintą kaip gabų, o po to ilgainiui tapusį neoficialiu tautos himnu, autoriumi), Tyzenhauzų muzikų globa [9]. Svarbiausias mums žinomas veiksnys, daręs įtaką Lietuvos dvarų sistemos raidai pagal Europos kriterijus, buvo LDK 1557 m. Valakų reforma. Ją įgyvendinant buvo iš esmės pakoreguota senoji dvarų sistema – daug kur padidintos ir perplanuotos bei sujungtos dvarų žemėnaudos ir žemėvaldos su visa jų struktūra, perplanuotos dvarų sodybos, suplanuota ir įsteigta daugybė palivarkų ir kaimo gyvenviečių (šio laikotarpio reliktais, galima teigti, net simbolis – gatviniai kaimai – ypač būdingas Šalčininkų rajonui (gausiausias Lietuvoje) dvarų ir etninės kultūros paveldas), suplanuota ir įsteigta daug naujų lažinio palivarkinio tipo dvarų, žemė išmatuota valakais, įvesta taisyklinga trilaukė sėjomaina. Įgyvendinant reformą buvo keičiama ir socialinė sankloda. Lietuvoje, išskyrus Žemaitiją, išivyravo lietuviškoje istoriografijoje (ypač sovietmečio) vadinami baudžiaviniais socialiniais santykiais. Viena vertus, sąvokų (terminų) „baudžiava“, „baudžiavos“, „baudžiaviniai santykiai“ ar panašius LDK teisėje (pvz., LDK Statutuose) nė su žiburiu nerasime. Kita vertus, Lietuviškojoje Enciklopedijoje baudžiavos apibūdinamos gana išsamiai (3 t., 58–81 p. (Lietuva nuo 78 p.), 1935, AB spaustuvė „Varpas“ Kaune), tačiau ir čia jau neišvengta tam tikrų tendencijų.

Apskritai istorinė žemėvalda, žemėnauda, ūkininkavimas, t. y. reikšmingiausi agrariniai segmentai, dažniausiai lieka už kultūros sampratų ribų, tačiau tai irgi yra kultūros paveldas, paveldosaugos objektai. Dažnai užmirštama, kad nuostabios architektūros ūkiniai dvarų pastatai, jų grupės ir net kaimai ar jų gyvenvietės pirmiausia yra dvaro esmę sudarančio agrarinio komplekso (struktūros) neatsiejami elementai ar dalys. Agrarinė struktūra (ne tik dvaro) iš esmės daro įtaką istorinio kultūrinio kraštovaizdžio raidai bei jo komponavimo principams ir apskritai kokybiškiems parametrams.

Valakų reforma buvo vesta siekiant racionalesnės agrarinės politikos įgyvendinimo tikslų. Ši reforma yra pirmi mums žinomi iš anksto suplanuoti ir didele dalimi planingai įgyvendinti Valstybės masto kraštotvarkos darbai [1]. Beje, istorikai (K. Avižonis, Z. Ivinskis, J. Kiaupienė, B. Makauskas ir kt.) nurodo, jog pati Valakų reforma pirmiausia buvo įvykdyta valstybiniuose dvaruose, t. y. Ldk Žygimanto Augusto dvaruose (žemėse), 200 tūkst. ha plote [5]. Siauresne prasme šiandien tokie darbai dar būtų įvardyti nuoseklia žemės konsolidavimo ir racionalaus jos panaudojimo reforma. Vykdytą reformą, t. y. iš esmės kaiciant agrarinę struktūrą, atitinkamai kito ir istoriškai susiformavęs Lietuvos kaimo kultūrinis kraštovaizdis. Per dvidešimt metų, o ir vėliau, jis labai pasikeitė, įgavo daug Europos kraštovaizdžiui būdingų bruožų ir Lietuvoje ilgainiui tapo tradiciniu.

Tęsinys kitame numeryje

Kijevo Rusios krikšto 1025-osios metinės

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ, Vilnius

Tęsinys. Pradžia 2013 m. Nr. 22

Šioje maldoje dalyvavo gausybė vyskupų, kunigų vienuolių, pasauliečių. Kartu meldėsi ir Vilniaus arkivyskupas emeritas kardinolas Audrys Juozas Bačkis, Vilniaus arkivyskupijos kurijos kancleris mons. Robertas Šalaševičius...

Nuo 18 valandos prasidėjo naktinis budėjimas – maldos su šventųjų relikvijų pernešimu į Patriarchalinį Soborą. Prieš įnešant relikvijas Soboras buvo pašventintas iš išorės. Pernešus relikvijas – dangų nušvietė saliotai.

**2013 m. rugpjūčio 18 d. –
sekmadienio iškilmės**

Sekmadienį – Soboro šventinimas ir iškilmingos šv. Mišios, vandens šventinimas Dniepre, labdaringas koncertas, o vakare – šventinė Akademijs.

Šventųjų relikvijos altoriuje

Kristaus Prisikėlimo Patriarchalinio Soboro altoriuje yra daug šventųjų relikvijų: šv. Juozapato (Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino kūrėjo – dvasinio vadovo), Ukrainoje žuvusių popiežių Klementijaus ir Martyno (jie buvo išsiųsti į Chersoną ir žuvo). Palaimintojo Mykolo Černeckio, Aukščiausiąjį apaštalų Petro ir Povilo, Andriejaus Pervozvanco...

**Patriarchalinio Kristaus Prisikėlimo Soboro
šventinimas – šv. Mišios**

Sekmadienį iškilminga procesija nuo Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo cerkvės (tą dieną ji tapo zakristija, kurioje persirengę vyskupai) pasuko į Patriarchalinį Kristaus Prisikėlimo Soborą. Iškilmingos šv. Mišios (archiereiškąja Božestvenąja liturgija) tęsėsi nuo 8.30 iki 12 valandos.

Buvo pašventintas Soboras, atnaujinti Krikšto pažadai.

Pamokslo metu arkivyskupas Sergiejus Ševčiukas kreipėsi į visus dalyvius, į iš viso pasaulio į šventę atvykusius ukrainiečius, kitų konfesijų atstovus, jaunimą. Pamokslininkas pažymėjo, kad Kristus mokęs dykumoje, o apaštalamas dėl minios pamaitinimo sakė: *Jūs duokite jiems duonos*. Žmonės sekė Jėzų, jo klausė – jautė, kad tarp jų Dievas. Žmonės gyvi ne tik duona, bet ir kas išeina iš Dievo burnos. Dievas teisingas ir meilingas tūkstančiui palikuonių, kurie jį myli, gyvena jo įsakymais. Šiandien švenčiame jubiliejų – prieš 1025 m. tarp Dniepro ir Slavutičio pakrikštyta tauta, tapo lygiateise tarp kitų tautų. Apaštalams prilyginamas kunigaikštis Volodymyras Kijevo gyventojų krikšto dieną meldėsi ne tik už dalyvavusius Krikšto apeigose, bet ir už būsimas kartas, už naujosios krikščioniškos tautos vaikų ateitį. Prieš 1025 metus ukrainiečiai įsijungė į krikščioniškų tautų gretas. Dievas tapo mūsų Dievu, o mes Jo tauta – slavų tautos tapo vieninga krikščioniška šeima. Duok Dieve, Tave pažinti ir pripažinti kaip tikrą Dievą. Mūsų broliai, pakrikštyti Dievu Tėvu ir Šventąja Dvasia, tapo krikščioniška tauta, o Kijevas – dvasingumo centru. Graikų apeigų katalikai – tiesiogiai Krikšto priėmimo palikuonys.

Ir šiandien, po ilgų pažeminimų, mūsų cerkvė vėl atgimsta savo lopšyje, tai nepaprastas džiaugsmas, kad mes ne tie žmonės, kurie neturi ganytojo.

Norime atnaujinti savo tikėjimą, savo išipareigojimus Dievui. Dieve, Tu mūsų Tėvas ir norime vėl klausyti Tavo įsakymų.

Arkivyskupas kalbėjo apie šiame naujame altoriuje esančių šventųjų relikvijų gausybę, kalbėjo apie Soboro statybą, kuri sujungė visus, *nes statėme visi kartu – visi ukrainiečiai plačiajame pasaulyje. Statėme ir atėjome iki pašventinimo. Patriarchalinis Kristaus Prisikėlimo soboras Kijeve – Ukrainos Graikų apeigų katalikų Bažnyčios vienybės ir nepriklausomybės akivaizdus ženklas ne tik Ukrainoje, bet ir diasporoje.*

Laiminga tauta išrinkusi savo vadu Dievą, – sakė arkivyskupas Sviatoslavas Ševčiukas, – Džiaugsmo ašaros vilgo daugelio akis – Kijeve pastatyta šventovė – tai Dievo šaltinis, šventovė – tai Dievo ir žmogaus susitikimų vieta. Į šį susitikimą atvyko piligrimų iš Amerikos, Australijos, Argentinos, įvairių Europos šalių.

Arkivyskupas sveikino atvykusius į savo namus – pastatytą ir pašventintą Patriarchalinį Soborą. *Tai bus ne tik maldos namai: tai jūsų Tėvo – Dievo namai, svetingai laukiantys jūsų visų, –* kalbėjo arkivyskupas S. Ševčiukas, *– dėkokite Dievui per amžius. Jaučiamės Dievo išrinktais ir palaimintais.* Arkivyskupas priminė Kijevo Rusios krikštytojo apaštalams prilyginamo Volodymyro žodžius,

tardamas: *Pažiūrėk į Soborą, kurį pastatėme ir kai kreipsimės į Tave, melski už mus užtarimo prieš Dievo Motiną.*

Popiežius Pranciškus į jubiliejaus iškilmes pasiuntė savo ypatingąjį atstovą Vilniaus arkivyskupą emeritą kardinolą **Audrį Juozą Bačkį**. Kardinolas iškilmingos šventės dalyviams perdavė Popiežiaus Apaštalinį palaiminimą.

Prieš palaiminimą gražia ukrainiečių kalba kardinolas Audrys Juozas Bačkis kalbėjo:

Mano dalyvaavimas, kaip ypatingo Pasiuntinio, atstovaujančio Romos Vyskupui ir Šv. Petro Įpėdiniui, 1025 metų Kijevo Rusios Krikšto jubiliejuje bei nuostabios Prisikėlimo Katedros pašventinime, išreiškia Popiežiaus Pranciškaus artumą, rūpestį ir meilę Graikų Katalikų Bažnyčiai Ukrainoje.

Šventojo Tėvo vardu nuoširdžiai sveikinu ir visiems šių iškilnių dalyviams bei visai Dievo tautai Ukrainoje perduodu Jo Apaštalinį Palaiminimą.

Visa Šventojo Tėvo kalba išversta į ukrainiečių kalbą buvo perskaityta Sobore. Popiežius Pranciškus priminė, kad Kijevo kunigaikštis Volodymyras labai stengėsi, kad pakistų žmonių papročiai, kad kiekvienas suvoktų, jog artimo meilė ir Dievo meilė glaudžiai susijusios. Jis kvietė visus prie išganingų šaltinių: jaunuosius ir merginas, senus ir jaunus, visų luomų ir amžiaus žmones, kad pašauktų į vieną savo pašaukimo viltį, uoliai sergėtų *Dvasios vienybę taikos ryšiais* ir garbintų vieną Dievą ir visų Tėvą.

Po Mišių arkivyskupas dėkojo visiems vyskupams, kiekvienam rasdamas gražų žodį. Itin nuoširdi padėka išsakyta kardinolui Audriui Juozui Bačkui. Arkivyskupas kalbėjo apie ryšį su Vilniumi, Švč. Trejybės bažnyčia, šventuoju Juozapatu, Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinu. Dėkojo kardinolui už Švč. Trejybės bažnyčios palaikymą, kol buvo Sovietų Sąjungoje, bažnytinę-dvasinę literatūrą, kuri buvo spausdinama Lietuvoje ir slapta vežama į Ukrainą.

Aukščiausiasis arkivyskupas Sviatoslavas Ševčiukas sakė: *Baigėsi ilgai užsitęsęs sinodas ir šiandieną jo nariai čia – iškilmingose šv. Mišiose. Jūs čia atvykote iš visur, tegul visiems būna gera šioje šventėje.*

Buvo prisiminti tie, kurių nebėra, tie, kurie statė Soborą ir gali juo džiaugtis. O statybos ėmėsi kardinolas Liubomyras Huzaras – be jo nebūtų šios šventovės, nes pradžia visada labai svarbi. Vyskupas Melnikas surado vietą, sutvarkė dokumentaciją. Ir taip visi dėjo po savo širdies ir sumanumo dalelę. Be vyskupo Josyfo Miliano nebūtų užbaigtos statybos: jis gebėjo sutelkti finansus – milijoną. Tad jo dėka šiandieną ir pašventinta šventovė. Ji dar neišpuošta – tai bus naujas etapas – dar daug reikės lėšų ne tik ikonostasams, bet ir kitioms būtinoms šventovės reikmėms.

Arkivyskupas pakvietė visus per savo rankas ir supratingą širdį padėti vysk. J. Milianui.

Žodį tarė ir vyskupas J. Milianas.

Giedama ilgiausių metų visiems statytojams, po to visiems šventės dalyviams ir Ukrainos tautai. Įvairiomis melodijomis skambantys „Ilgiausių metų“ posmai džiugiai gaudino susirinkusius.

Po šv. Mišių vyskupų procesija pasiekė Dnieprą – buvo pašventintas Dniepro vanduo.

Procesijai sugrįžus į Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo cerkvę, prie Patriarchalinio Soboro, ant specialios scenos tautiniais drabužiais apsirengę vaikai, jaunimas bei suaugę atliko meninę programą.

Parodų centre buvo organizuotas labdaringas banketas, o vakare Nacionalinio meno rūmuose „Ukraina“ – iškilminga Akademijs.

Šventinė Akademijs

Arkivyskupas S. Ševčiukas, pradėdamas šventinį renginį, kalbėjo, kad *Šv. Sofijos soboras buvo paskutinis Graikų apeigų katalikų soboras Kijeve. Nuo 1633 m. liepos 12 d. – taigi jau 380 metų – kai mes iš Ukrainos širdies buvome išvyti ir netekome savo šventovės (bet tai ne Jekaterina II).*

Šis Episkopato sinodas Kijeve baigėsi Soboro pašventinimu. Tad nuo šiol mes kasmet Kijeve švęsime Soboro atnaujinimą – tam bus aukojamos specialios Mišios: visa tai, ką pergyvenome, bus kaip šventė – džiaugsmas ateičiai.

Tai širdies – Kijevo – atnaujinimas: negali būti dviejų Soborų – tai svarbus mūsų vienybės ženklas ir reikia jį vykdyti ir plėsti.

Arkivyskupas kalbėjo: *Jūs rašote istoriją kaip Volodymyro krikšto sūnūs ir dukros, tad sveikinu visus čia susirinkusius. O dabar man jau laikas nutilti. Tegul kalba muzika.*

Ukrainos Prezidento Viktoro Janukovi-

Vyskupas Josyfas Milianas laimina maldininkus

čiaus vardu kalbėjo Prezidento patarėja Hanna Herman. Pagarbiai pabučiavusi arkivyskupo žiedą, H. Herman perskaitė Prezidento raštą, sveikinantį Patriarchalinio Kristaus Prisikėlimo Soboro pašventinimo progą, linkintį vienyti Graikų apeigų katalikus.

Šventinei akademijai – misterijai „Kijevo cerkvė: laikas, įvykiai, asmenys“ scenarijų sukūrė Sergiejus Proskurinas ir Tarasas Babenčiukas. Režisierius – Sergiejus Proskurinas. Mokslinis konsultantas Ukrainos katalikų universiteto (UKU) Lvove profesorius Igoris Skočiliasas.

Šventinėje akademijoje parodytas Kijevo Rusios kelias į krikštą, krikščionybės istorija Ukrainoje, svarbiausi Ukrainos istorijos įvykiai nuo seniausių laikų iki mūsų dienų.

Scenoje didžiuliame ekrane pasinaudojant multimedija ir dizainu, rodyta senųjų laikų dokumentika (raštai, piešiniai, statiniai), šiandienos vaizdai, pastatai, žmonės. Kairės ir dešinės scenos pusėse aukštai esančiuose ekranuose keitėsi datos bei įrašai anglų kalba (tad sudarytos galimybės ir užsieniečiams susipažinti su Ukrainos istorija), perteikdami scenoje vaizduojamus įvykius. Scenos ekrane rodomus įvykius papildė žinomiasiu aktorijų skaitomi sonetai bei juos keičianti muzika. Dainavo nusipelnę Ukrainos solistai, duetai, ansambliai, įvairūs chorai. Sonetai ir muzika, kaip ir artistų apranga, buvo parinkta arba iš senųjų laikų arba naujesnių, atskleidžiančių vieną ar kitą istorinį laikmetį, įvykius.

Akademijėje misterijoje vaizdas, žodis ir muzika buvo skirti Ukrainos istorijai: *Andriejus Pertvozvancas, Askoldo krikštas, kunigaikštienė Olga, Kijevo Rusios krikštas, Jaroslavo Išmintingojo ir Volodymyro Monomacho testamentas, Niūrus sunkmetis: totorių-mongolų antplūdis, Karalius Danijilas, Kelias į uniiją, Bresto uniija, Juozapatas, Ukrainos barokas, Ant griuvėsių, Markijanas Šaškevičius: „Kartu į šviesą!“, Metropolitas Andriejus Šeptyckis, Už Ukrainą! Pirmas Pasaulinis, Kruvinas takas: Antras pasaulinis, Katakombos, Tylinėčios cerkvės Šauksmas, Pasaulinė Ukrainos cerkvė, Cerkvė atgimė, Popiežius Jonas Paulius II Ukrainoje, Soboras jungia mus visus!*

Daugelio svarbių įvykių atskleidimui naudotos masinės scenos, kuriose svarbų vaidmenį atliko vaikai, sulaukdami nuoširdaus žiūrovų dėmesio – susižavėjimo. Detalizuosime vieną iš 22 minėtų epizodų – totorių-mongolų antplūdį. Ekrane, liepsnų apsuptyje iškyla ir dingsta kryžius su Kristumi. Nuo Nukryžiuotojo varva kraujo lašai ir visa tai taip gyva ir tikra... O scenoje suirutė: bėgioja išsigandę vaikai, ieškodami artimųjų, paklaikę žmonės, jau patyrę totorių-mongolų žiaurumą, o juos visus tarsi drąsina savo žvilgsniu iš liepsnų vis iškylantis Nukryžiuotas Kristus. Tuo metu nacionalinio Ivano Franko teatro artistė Lesia Lypčuk skaito sonetą pagal Psalmę 141: *Tegul išsipildo mano malda...* (parengė t. Ruslano Grecho). Sonetą pakeičia Lvovo metropolijos dvasininkų choras.

Misterija užbaigta visų artistų ir žiūrovų bendru choru – bažnytiniu himnu „Dieve, Dingdingas, Vienintelė“ („Bože, Velykyj, Jedyyny“) (muziką sukūrė Mykola Lysenko), kuriame prašoma Ukrainą gelbėti, globoti ir vesti į šviesą ir tiesą – link Dievo.

Pusantros valandos trukusi šventinė akademija-misterija, giliai palietė kiekvieną klausytoją – nei vienas negalėjo likti abejingas, tad dar ilgai būriavosi Nacionalinio meno rūmų „Ukraina“ foje bei lauke prie rūmų, dalindamiesi įspūdžiais.

Šventės užbaiga

Rugpjūčio 19 d. (pirmadienį) dar pasiliku siems jubiliejinės šventės dalyviams aukotos trejos iškilmingos Mišios (7.30; 9.00 ir 11.00), kurių pabaigoje buvo šventinami žolynai bei derlius (vaisiai, daržovės).

Daugelis tikinčiųjų, neturėdami galimybės patekti į Soborą sekmadienį, ši savo norą galėjo įgyvendinti pirmadienio Mišiose, kuriose beveik visos sėdimos vietos buvo užimtos. Paskutiniųjų šventės užbaigos Mišių aukai vadovavo vyskupas Josyfas Milianas. Pamokslo metu jis kalbėjo, kad Kristaus Prisikėlimo Soboras sostinėje Kijeve – svarbus simbolis, kurį kuria UGLC dabarties ir ateities kartoms, ir jį teisingai suprasti galima tik tikėjimo šviesoje. *Mūsų šventovė pavadinta Kristaus Prisikėlimo vardu – tai ne tik sąsaja su mūsų istorija, tai pirmiausia, mūsų didžiulė dvasinė investicija ateičiai. Mes trokštame kad joje ir šalia jos būtų ugdomos naujos kartos, kurios ateityje neštų Kristaus tikėjimą, Jo šviesą. Tam yra sąlygos: turi protėvių perduotą tikėjimą, turi pastatytas šventoves. Reikia tik troškimo, vyriškumo ir kantrybės perimti tikėjimo liepsną ir nešti pirmyn. Labai norėčiau, kad Soboras taptų mūsų tautos tikėjimo atgimimo vienu ženklų, tautos, kuri skęsta materializme, kartu pasimetime ir nusivilyme. Ir niekada nenusivils tas, kuris pasitiks Prisikėlusiu Kristumi. Kristus nugalėjo mirtį, tad jis gali pagelbėti ir mums nugalėti visus sunkumus, kuriuos sutinkame savo kelyje, vedančiame į Dievą...*

Labai norėčiau, – sakė vyskupas Josyfas Milianas, – kad mūsų Soboras taptų Sofija, Dievo Išminties išraiška meno ir sakralinės architektūros srityje. Kad žmonės per meną galėtų šiame Sobore pasijusti krikščionimis, per meną, jungiantį tas plyteles, kurias kuria Sielos Soboras. Įkurį trauktų žmonės, būti ten, melstis ten, prisileisti prie šios šventovės ir įeiti į ją švariais, šviesiais, užsiliepsnoti Dievo ugnimi ir iš tikrųjų patikėti, kad galima būti žemės jėga ir pasaulio šviesa.

Straipsnio autorė dėkinga vyskupui **Josyfui Milianui** už pateiktus duomenis apie Patriarchalinio Kristaus Prisikėlimo Soboro statybą, padovanotas knygas, vaizdo įrašus, kitą medžiagą bei mecenatorišką paramą grįžimui į Lietuvą. Už mecenatorystę dėkinga ir profesoriams **Anatolijui Kolodnyj** bei **Liudmilai Filipovič**. Už suteiktas žinias apie straipsnyje apžvelgtas parodas dėkinga parodų kuratorei Lvovo religijų istorijos muziejaus mokslinei bendradarbei **Ruslanai Bubriak**. Minėtiems asmenims „Vorutos“ laikraštis žinomas, tad jie noriai teikė reikiamą informaciją, perduodami „Vorutos“ redakcijos kolektyvui nuoširdžius sveikinimus. Ankstesnių laikų istorijai apžvelgti autorė naudojos Ukrainos bei Rusijos istorijos leidiniais.

Nuotr. iš asmeninio autorės archyvo

Pabaiga

V. Sinica. Posovietiniai paradoksai: istorikai prieš Tautos istorinę atmintį

Vytautas Sinica, J. Levin nuotr.

Prieš pat Šv. Kalėdas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje pasipylė vis tuos pačius kelis istorikus cituojantys straipsniai, nukreipti prieš Seime dar pernai vasarą užregistruotą Tautos istorinės atminties įstatymą, kaip kaltinamą, tariamai siekiantį įvesti istorijos cenzūrą Lietuvoje.

Šios kritikos bangos epicentre VDU istorikas Egidijus Aleksandravičius, Lietuvos istorijos instituto direktorius Rimantas Miknys bei VU Istorijos fakulteto dekanas Rimvydas Petrauskas. Nerimą kelia šių žmonių apie įstatymo projektą skleidžiama tiesmuka ir lengvai paneigiama dezinformacija. Kokiomis priemonėmis siekiama nuteikti visuomenę ir Seimo narius prieš šį projektą, ką iš tiesų siekia reguliuoti istorinės atminties įstatymas ir kodėl jis užsitraukė šių trijų istorijos mokslo institucijų nemalonę?

Melas ar nežinojimas?

Jau pirmame projekte smerkiančiame straipsnyje rašoma, jog „R. Petrauskas atkreipė dėmesį į tai, kad dėl šio teisės akto nebuvo rengiamos viešos diskusijos, nors jis ir liečia labai jautrius istorinius dalykus“. Sunku sugalvoti toliau nuo tiesos esančius teiginius. Šių metų lapkričio 6 dieną Seimo spaudos konferencijų salėje vyko vieši ir atviri visuomenei Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto (ŠMKK) klausymai dėl istorinės atminties įstatymo projekto. Apie šį renginį buvo iš anksto paskelbta Seimo svetainėje ir „istorikų bendruomenė“ apie jį taip pat puikiai žinojo, nes renginyje dalyvavo LEU, VU ir Lietuvos istorijos instituto atstovai: ne tik istorikai, bet ir neabejingi istorijos studentai, tik palankiai atsiliepi apie šią iniciatyvą.

Projektas taip pat buvo visiškai atviras atskirų piliečių ir institucijų siūlymams, kurie visi buvo svarstomi nepriklausomai nuo to, kas tuos siūlymus pateikia. Rimantas Miknys taip pat pateikė siūlymus, kurie tačiau buvo atmesti komiteto, kuris tikrai buvo atviras diskusijai ir daug pasiūlymų priėmė. Visiems siūlymų teikėjams buvo leista dalyvauti posėdyje ir argumentais apginti atmetus savo siūlymus. Būtent R. Miknys tokia teise nesinaudojo ir posėdyje nedalyvavo. Kokio didesnio viešumo ir diskusijos su visuomene ir istorikais norima?

Galiausiai keista, jog įstatymas pasirodė dar pernai vasarą, o diskusijų pritrūko tik dabar. 2012 m. lapkričio pradžioje DELFI rašiau apie tokio įstatymo būtinybę ir šiandieninės istorinės sąmonės pakrikimą, o sulauktos reakcijos liudijo, jog tikrai nemažai istorikų tą tekstą pastebėjo. Vis dėlto metus diskutuoti niekas nenorėjo ir laukė, kol projektas užges Seimo stalčiuose.

Taip pat keistai atrodo nepatenkintų istorikų skunde valstybės vadovams pateikti teiginiai, jog „slapta nuo visuomenės ir istorikų bendruomenės siaura vien tik su tautininkais susijusi žmonių grupė bando užurpuoti teisę nustatyti, kokia istorija turi būti teisinga, o kokia – ne“. Teiginio „slapta nuo visuomenės“ melagingumą liudija išvardyti faktai. Idomiau, ką turėtų reikšti „su tautininkais susijusi žmonių grupė“? Projektą teikė kaip niekada įvairių partijų ir pažiūrų atstovų grupė: krikdemas Valentinas Stundys, konservatorius Julius Dautartas, liberalcentristas Vytautas Bogušis, „darbietė“ Virginija Baltraitienė, socialdemokratų politikos mohikanas Česlovas Juršėnas, tuometis krikščionių partijos atstovas Vidmantas Žiemelis, liberalas Algis Kašėta, socialdemokratas Juozas Olekas ir

„tvarkietis“ Valentinas Mazuronis. Tarp įstatymo projekto teikėjų buvo vienintelis tautininkas Gintaras Songaila, tačiau būtų keista, jei būdamas tuomečio Seimo nariu prie tokio įstatymo projekto jis nebūtų prisidėjęs. Tai vadinama „siaura tik su tautininkais susijusių žmonių grupele“?

Juolab, kad neformaliomis žiniomis pagrindiniu projekto iniciatoriumi buvo signataras, Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys, ilgametis socialdemokratas prof. Bronislovas Genzelis. Kuo tad pagrįstas toks akivaizdžiai melagingas bauginimas tautininkais, kuri, beje, pakursto ir portale 15min.lt prie straipsnio apie šį projektą skelbiamos nuotraukos su žygiuojančiais skustagalviais ir ne mažiau melagingu prieraišu, jog „Nacionalistinių eitynių dalyviai įstatymu nustatinės, kaip visiems piliečiams be išimties vertinti vieną ar kitą šalies istorijos faktą“?

Kai vieši teiginiai prasilenkia su tikrove, yra meluojama arba kalba prastai informuoti žmonės. Tačiau Lietuvos istorijos institutas dalyvavo tiek viešuose klausimuose, tiek pasiūlymų projektui teikime. Rimantas Miknys, žinojęs visus išvardytus faktus, prieš rašydamas kreipimasi valstybės vadovams neturėjo leisti rašyti netiesos šį įstatymo projektą sustabdyti siekiantiems kolegoms. O jei su faktais prasilenkiama sąmoningai, tai jau labai daug pasako apie įstatymą kritikuojančių istorikų argumentus ir atvirumą formuojant visuomenės nuomonę apie rengiamą įstatymą.

Istorinės atminties įstatymo esmė

Norint suprasti istorinės atminties įstatymo tikslus ir atsakyti, ar jame numatoma kokia nors istorijos cenzūra ir „vienos tiesos primetimas“, pirmiausiai reikia aiškiai skirti dvi iš tiesų atskiras sritis – istoriją kaip mokslą ir istorijos politiką. Visose valstybėse egzistuoja istorijos politika, tačiau tik autoritarinėse valstybėse istorijos politika siekia kontroliuoti akademines diskusijas ir cenzūruoti jų turinį. Niekas nesikėsina to daryti Lietuvoje. Istorijos politika čia kaip ir kitose demokratiškomis vadintose pretenduojančiose šalyse suvokiama kaip aiškus apsisprendimas, kaip valstybės vertina konkrečius istorijos faktus – įvykius ir asmenis, dėl kurių tuo tarpu gali egzistuoti laisva akademine diskusija ir nesutarimas. Praktikoje tai reiškiasi apsisprendimu, ką valstybė mini kaip garbingas istorines datas, kam skiriami jubiliejiniai metai, koks tokių minėjimų turinys, programos, tikslai ir uždaviniai.

Įstatymo projekte numatyta sukurti Istorinės atminties tarybą, į kurią atstovus (jokiu būdu ne politikus, nes tai prieštarautų Konstitucijai) deleguotų svarbiausios valdžios institucijos bei griežtai nepartinės nevyriausybinės organizacijos, tokios kaip Signatarų klubas ar Mokslo akademija (neformalus deleguojančių organizacijų atrankos principas – esminis jų indėlis į Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą). Ši taryba, kurią sąmoningai siekiama apsaugoti nuo vartimo partinių rietenų įkaite, pagal įstatymo projektą turėtų šias funkcijas (10 straipsnio 6 dalis): svarstyti ir tvirtinti Tautos istorinės atminties įamžinimo kryptis bei atmintinų metų minėjimo programų metmenis; inicijuoti bei nagrinėti pasiūlymus dėl Tautos istorinės atminties objektų ir teikti juos ŠMKK; koordinuoti Tautos istorinės atminties įamžinimo kryptis ir atmintinų metų minėjimo programų įgyvendinimą; teikti išvadas ir pasiūlymus Seimui ir Vyriausybei dėl Tautos istorinės atminties objektų, dėl Tautos istorinės atminties politiką reglamentuojančių įstatymų ir kitų teisės aktų projektų. Lieka neaišku, kur čia įmanoma rasti bet kokios formos akademines laisvės ar istorijos naratyvų cenzūrą, kišimąsi į istorikų diskusijas arba istorijos mokymų programas.

Projektas reikalingas dėl akivaizdžių priežasčių. Istorinė politika egzistuoja visada ir kiekvienoje šalyje, nes visos valstybės neišvengiamai vienaip ar kitaip reguliuoja

Tautos (kaip rašoma aiškinamajame rašte, Tauta suvokiama konstitucine politinė, o ne etninės tautos prasme) istorinės atminties klausimus. Tačiau ši politika gali būti chaotiška arba nuosekli. Šiandien Lietuvoje niekas negalėtų pasakyti, kokiais principais remiantis yra paskelbiami Klaipėdos krašto sukilimo ar Oršos mūšio metai. Tačiau pagal kritikų logiką, kiekvienas toks pasirinkimas yra cenzūra kitų, alternatyviai galimų minėjimų atžvilgiu.

Jubiliejiniai metai tvirtinami atskirų Seimo narių menkai argumentuotais siūlymais, jiems pritariama be ilgų ginčų. Niekas keista, kad argumentų ir ilgalaikės koncepcijos nematančioje visuomenėje po to kyla nemažai klausimų ir diskusijų, ką ir kodėl minime ir gerbiame, net jei ir pritariame atskiriems pasiūlymams. Tokioje situacijoje visiškai reali ir įmanoma tokia istorinės sąmonės šizofrenija, kai vienais metais minėsime valstybę kūręs Vinco Kudirkos, o kitais metais – ją naiviai išdavusios Salomės Neries metus. Visuomenėje atsispindi to pasekmės: apklausų metu partizanines kovas nereikalingomis ir beprasmingomis, o tarpukario valstybingumo laikotarpį iš esmės gėdingu laiko ir šiuos vertinimus kategoriškai atmets labai panaši visuomenės dalis (Inga Vinogradnaitė, knygoje „Istorija kaip politinio mąstymo veiksnys“, 2012 m., 164 psl.). Šią šizofreniją gydyti ir skirta siūlomoji istorinės atminties taryba.

Ko iš tiesų bijo istorikai?

Cenzūros baimė argumentuojama būtinumu išsaugoti alternatyvius istorijos naratyvus. Įstatymo projekto autorių nuomone, akademinė diskusija vieta akademinėje erdvėje ir niekas nenori į ją kištis. Visuomenei reikalingas aiškus ir neprieštaringas svarbiausių istorijos faktų ir jų vertinimo orientyrų supratimas – ne prievarta privalomas visiems piliečiams, bet aiškiai steigiamas kaip valstybės pozicija vertinant svarbiausius savo istorijos klausimus.

Tyrimai patvirtina, jog didžiavimasis pilietinė priklausomybė Lietuvai tiesiogiai susiję su Lietuvos istorijos išmanymu (ten pat, 152 psl.), o pareigos valstybei jausmas (būtina taip trokštamo ir niekaip Lietuvoje nesukuriamo pilietiško sąlyga) – su tautų laikymu pagrindiniais istorijos subjektais. Šiandien daugelio Lietuvos istorikų menkinama tarkukario Lietuva šią aplinkybę puikiai suprato ir atsižvelgdama į ją formavo istorijos politiką.

Įstatymo projektui prieštaraujantys istorikai jau yra atskleidę, ką jų supratimu istorijos politikoje reiškia „alternatyvūs istorijos naratyvai“. 2012 m. paskelbus apie 1941 m. po Birželio sukilimo iškurtos Laikinosios vyriausybės vadovo Juozo Brazaičio iškilmingą perlaidojimą Kaune, dalis šiandien besiskundžiančių istorikų (E. Aleksandravičius, D. Staliūnas, kt.), kartu su gausiai prisidėjusiais kolegomis iš Naujosios Kairės 95 ir kitų judėjimų paskelbė atvirą laišką, smerkiantį tokią pagarbą savo gyvybe rizikavusiam valstybingumo atkūrimo projekto vadovui. Aiški žinia ir argumentai tada atspindėjo ir šios istorikų bendruomenės bendrą poziciją: valstybės savo didvyrius ir niekšus turi vertinti ne pagal tai, ką jie yra nuveikę dėl Lietuvos valstybingumo kūrimo ar naikinimo, o pagal rodytą pagarbą žmogaus teisėms ir orumui.

Ignoruodami istorines aplinkybes ir laikmečio mąstymą, taip galime pasmerkti ne tik nacių vykdytam holokaustui nesugebėjusią pasipriešinti ir valstybės teritorijoje kontrolės neturėjusią Brazaičio Vyriausybę, bet ir antisemitinių nuostatų neslėpusį Vincą Kudirką, belaisvius kariam nukankinti palikdavusį Vytautą ir t.t. Naujasis Lietuvos istorijos mokslo elitas šiandien yra labai greitas pamiršti, kad visi istorijos laikotarpiai vertintini tik savo laikmečio, o ne universaliosiomis kategorijomis (Quentin Skinneris, „Meaning and Understanding in the History of Ideas“).

Šiandien netrūksta ir daugiau skirtingos kilmės tokių „alternatyvių istorijos pasakojimų“ – Alfredas Bumblauskas pasakoja, kad 1918-1920 m. vyko ne Lietuvos-Lenkijos, o pilietinis senalietuvių-naujalietuvių karas, taigi negalime kalbėti ir apie Vilniaus okupaciją (stebėtinas sutapimas su Radoslawo Sikorskio pozicija), Algirdas Paleckis pasakoja, kad Sausio 13-ąją savi šaudė į savus, LLRA atstovs J. Skuderis mokslinėje studijoje parašo, kad 1993 m. konfliktus dėl žemės nuosavybės Pietryčių Lietuvoje slopino kariuomenė. Alternatyvių pasakojimų netrūksta, tačiau akivaizdu, kad valstybė negali jų visų palaikyti ir turi turėti, pageidautina, autoritetinę ir kolegialią nuomonę, kuriuos „pasakojimus“ palaikyti ugdant piliečių istorinę ir valstybinę sąmonę, bendro istorinio likimo ir atsakomybės už valstybės ateitį suvokimą.

Tikrieji cenzoriai

Pabaigai tenka pasiskolinti pažįstamo istoriko tezę: projekto kritikai bijo ne tariamai įstatymo kuriamo istorinės tiesos monopolio, o jog patys praras savo kuriamą tiesos monopolį. Skirtumas šiuo atveju yra tik formos, o ne turinio: jei istorinės atminties taryba nurodytų, kokie istorijos naratyvai yra vieninteliai teisingi, kaip melagingai teigia įstatymo kritikai (abejojantiems belieka skaityti įstatymo projektą), tai patys projekto priešininkai jau dabar de facto kuria tokį neformalios cenzūros mechanizmą, akademines įtakos svertais nuosekliai marginalizuodami ir stumdami iš rimtomis istorikų „mainstream“ u“ laikomų diskusijų lauko visus jiems nepriimtinius istorijos naratyvus. Lėtai, bet užtikrintai kuriamą iliuziją, jog Lietuvoje nėra rimtų istorikų, kurie Lietuvos istoriją vertintų ne pagal Lietuvos istorijos instituto ir vadinamųjų „bumblauskininkų“ viziją – be nostalgijos J. Pilsudskio nesėkmingai atkūrinėtą ATR ir su pagarpa J. Basanavičiaus tautinės valstybės projektui.

Baisiausia tai, jog nieko nekeičiant iš Lenkijos valstybinius ordinus gaunantys istorikai iš tiesų Lietuvoje pavers vyraujančią ir vienintele rimtai vertinama pačiai valstybei priešišką nuostatą, jog modernios Lietuvos valstybės sukūrimas ir atskiri kojos už ją atvejai tebuvo istorinė klaida. Istorikų bauginamai visuomenei belieka pačiai sau atsakyti į klausimą, ką darysime, kai tokie požiūriai iš universitetų persikels į mokyklų programas ir užaugės Lietuvos vasybingumo kūrėjus niekinanti ir paties valstybingumo nevertinanti karta. Siūlomas Tautos istorinės atminties įstatymas yra mažas, bet prasmingas žingsnis stabdant tokį scenarijų.

Šaltinis: www.delfi.lt

AUTORIŲ DĖMESIUI!

Dėkojame visiems, kurie „Vorutai“ siunčia savo sukurtus rašinius, ir primename, kad rašiniai turėtų būti ne didesni kaip 7 000 simbolių (spaudos ženklų), iliustracijos ir nuotraukos siunčiamos jpg, tiff formatu. Tokiu adresu: el.p.vorutosfondas@voruta.lt. Siunčiami straipsniai turi atitikti kalbos kultūros reikalavimus, t. y. suredaguoti, nuotraukos ir iliustracijos turi būti kokybiškos ir turėti metrikas, t. y. reikia nurodyti, kas yra tose nuotraukose, kas nuotraukų autoriai bei šaltiniai. Be to, citatos, išnašos, panaudota literatūra turi atitikti bibliografinių išnašų bei nuorodų sudarymo reikalavimus. Kitiems laikraščiams siųsti straipsniai yra nepriimami.

Redakcija

Skelbimai, reklama**Lietuvių ir ukrainiečių kalbininkų draugystė****Akad. Zigmas ZINKEVIČIUS, Vilnius**

Pastaruoju laiku dažnai sėdime prie televizorių ir stebime įvykius Ukrainoje. Simpatizuojame ukrainiečiams, o ne jų valdžiai, kurios elgesys būna permainingas. Abi tautos (ne valstybės) iš seno sieja draugiški ryšiai. Kaip kalbininkas jaučiu pareigą papasakoti apie seną lietuvių ir ukrainiečių kalbininkų draugystę.

Ji prasidėjo dar prieš I Pasaulinį karą. Didysis mūsų kalbininkas, baltistikos mokslo Lietuvoje kūrėjas Kazimieras Būga tada daug bendravo su žymiuoju ukrainiečiu kalbininku Leonidu Bulachovskiu, kuris ukrainiečiams yra, pasakytume, „Būga ir Jablonskis kartu paėmus.“ Praėjus nemaža laiko, kartą Maskvoje vienos tarptautinės konferencijos metu sutikau prof. Bulachovskį. Susipažinome. Tada aš leidau K. Būgos raštus ir rinkau atsiminimus apie K. Būgą. Išgirdęs Būgos pavardę šis labai susijaudino: „drug mojej molodosti!“ (mano jaunystės draugas). Nuo to laiko su prof. Bulachovskiu pradėjau susirašinėti.

1982 m. rugsėjo 6 d. Kijevo televizijoje filmavo mane ir, kiek atmenu, Bulachovskio man rašytus laiškus. Tai buvo Vilniuje, Universiteto bibliotekoje, Smuglevičiaus salėje. Matyt, filmavimą suorganizavo Anatolijus Nepokupnas. Po kelerių metų (1988 m. vasario 10 d.) į Vilnių atvyko Kijevo kino studija ir nufilmavo mane, pasakojantį

atsiminius apie prof. Bulachovskį, tada kuriamam filmui šio mokslininko gimimo 100-osioms metinėms. Buvo filmuojama toje pačioje Smuglevičiaus salėje.

Tą filmą po kelerių metų rodė Kijevo televizija. Tuo metu buvau Kijeve, bet dėl susiklosčiusių aplinkybių filmo nemačiau. Tikėjausi, kad pamatysiu kitą kartą. Bet to kito karto nebuvo. Likau filmo nematęs.

Kol prof. Bulachovskis buvo gyvas (mirė 1961 m.), lankydamasis Kijeve visuomet pas jį užeidavau. Paprastai mane lydėdavo Anatolijus Nepokupnas, jis ir suorganizuodavo pasimatymus.

Anatolijus Nepokupnas – prof. L. Bulachovskio auklėtinis, vėlesnės kartos Ukrainos kalbininkas, tapęs pasaulinio garso baltistu, plačiai pasaulyje žinomu mokslininku. Su juo teko labai daug bendrauti iki pat jo mirties.

Dar minėtinas Ukrainos MA narys korespondentas Orestas Tkačenko (Tkačenko). Jis man parašė daug laiškų, beveik visus lietuviškai. Jo sugebėjimą lietuviškai rašyti rodo kad ir šių metų Naujametinis sveikinimas: *Mielas Drauge! Sveikinu Jus Naujųjų metų progą ir linkiu Jums viso gero! O. Tkačenko.*

Tikėtina, kad ir jauniausios kartos dabartiniai abiejų šalių kalbininkai pratę senąją bendravimo tradiciją.

Es ir Jav ekspertų diskusijoje Trakuose – dėmesys rytų partnerystės perspektyvoms ir transatlantinio ryšio stiprinimui

Atkelta iš 1 p.

kaimynystėje diskutuota kartu su „Sniego susitikimo“ svečiu – vienu iš Ukrainos opozicijos lyderių, Aukščiausiosios Rados nariu, buvusiu užsienio reikalų ministru Petro Porošenko.

Pasak Lietuvos užsienio reikalų ministro Lino Linkevičiaus, įvykiai Ukrainoje patvir-

tina, kad „Europos projektas išlieka patrauklus ir turi plačią žmonių paramą“.

„Turime dirbti su pilietine visuomene ir demokratinėmis struktūromis Rytų kaimynystės šalyse bei siekti bendrų gerovės ir stabilumo tikslų“, – sakė ministras.

Susitikimo metu taip pat buvo apžvelgti aktualūs konflikto Sirijoje, Irano branduolinės programos, masinio naikinimo ginklų platinimo, terorizmo keliama tarptautinio saugumo iššūkiai, kuriuos sprendžiant turės aktyviau dalyvauti Lietuva, nuo šių metų pradžios tapusi Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos nare. Nemažai dėmesio susitikime skirta poreikiui formuoti koordinuotą tarptautinės bendruomenės atsaką į naujas grėsmes ir iššūkius, peržengiančius atskirų valstybių ribas, įskaitant energetinį ir kibernetinio saugumo problemas. Taip pat diskutuota apie poreikį ir būdus kurti pasitikėjimu grįstus Vakarų šalių bendruomenės santykius su Rusija bei apie egzistuojančias kliūtis šitame kelyje.

Septintą kartą Trakuose surengtoje diskusijoje dalyvavo Slovakijos vicepremieras ir užsienio reikalų ministras Miroslavas Lajčakas, Švedijos užsienio reikalų ministras Carlos Bildtas, Rumunijos užsienio reikalų ministras Titus Corlăţeanas, JAV valstybės sekretoriaus pavaduotoja Europos ir Eurazijos reikalams Victoria Nuland, NATO generalinio sekretoriaus pavaduotojas Alexanderis Vershbowas, aukšto rango diplomatai, užsienio politikos patarėjai, analitinių ir tyrimų centrų tarptautinės ir saugumo politikos ekspertai iš JAV ir ES.

Šaltinis:

<http://www.urm.lt/index.php?4172044416>**Lituanistinis švietimas****Šventinėje Lietuvos sostinėje****Emilija Algaudė BUKONTIENĖ, Uljanovo (Kraupiško)****vidurinės mokyklos mokytoja, Karaliaučiaus kraštas**

Karaliaučiaus krašto mokytojai Vilniuje

Baigiantis metams, kai pačios trumpiausios dienos ir visi gyvename švenčių laukimu, Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija organizavo regioninį užsienio lituanistinių mokyklų mokytojų seminarą. Jo tikslas – puoselėti tautinį tapatumą, geriau pažinti Lietuvos istoriją ir kultūrą, remti lituanistinių mokyklų veiklą. Seminare dalyvavo 15 lietuvių kalbos, etnokultūros ir muzikos mokytojų iš Kaliningrado (Karaliaučiaus krašto) srities ir 15 iš kitų kraštų: Armėnijos, Baltarusijos, Gruzijos, Ukrainos, Rusijos: Buriatijos, Krasnojarsko, Murmansko, Sankt Peterburgo. Rinkomės Vilniaus lietuvių namuose, kurie visada svetingai priima savo vaikus, išsibarsčiusius po visą pasaulį.

Susirinkusius pasveikino Vilniaus lietuvių namų direktorius Gintautas Rudzinskis, palinkėjęs gražaus bendradarbiavimo ir pasidžiaugęs, kad toks seminaras vyksta jų mokykloje.

Švietimo ir mokslo ministerijos kancleris Dainius Numgaudis sveikindamas sakė, kad tokio seminaro šiame regione dar nebuvo, linkėjo pasisemti naujų idėjų ir turiningai praleisti laiką Lietuvos sostinėje. Kancleris Vilniaus lietuvių namus pavadino lietuvių dviasio namais, kur visada esame laukiami. Šimtai vaikų iš viso pasaulio čia gavo kelialapį į gyvenimą.

Sveikinimo žodį tarė Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovė Lietuvoje Vida Bandis, sakydama, kad lituanistinis švietimas – kertinis lietuvių palaikymo akmuo, perskaitė valdybos pirmininkės Danguolės Navickienės sveikinimą seminaro dalyviams.

Gintautas Želvys, Rytų kraštų ir Rusijos komisijos pirmininkas, Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkės pavaduotojas, dėkojo organizatoriams už naudingą seminarą, už galimybę pabendrauti, susipažinti su Lietuva ir užmegzti kontaktus.

Švietimo ir mokslo ministerijos Užsienio lietuvių skyriaus (tai naujas skyrius ministerijoje) vedėja Virginija Rinkevičienė pasveikino atvykusius į Vilnių. Mokytojai, dirbantys užsienyje – tai gyvoji grandis, jungianti jaunąją kartą su Lietuva.

Turėjome galimybę stebėti Vilniaus lietuvių namų mokytojų pamokas, kurias vedė mokytojos metodininkės Rasa Mažeikienė, Aušra Dambrauskienė, Zita Damauskienė, vyresniosios mokytojos Rūta Varnagrienė, Violeta Bartkienė, Vilma Vilkytė – Žemaitaitienė.

Apie lietuvių kalbos mokymą, metodų ir užduočių rengimą bei praktinę veiklą kalbėjo Vilniaus „Ateities“ vidurinės mokyklos lietuvių kalbos mokytoja ekspertė, vadovėlio „Labas“ ir kitų autorė Henrika Prosnjakova, Vilniaus universiteto filologijos fakulteto lituanistinių studijų katedros lektorė Virginija Stumbrienė, kartu su H. Prosnjakova parašiusi mokymo priemonę „Mano ir tavo šalis Lietuva“. Iš šių vadovėlių lietuvių kalbos mokosi mūsų moksleiviai.

Lietuvių edukologijos universiteto filologijos lektorės, mokymų kokybės ekspertės Loretos

Andziulienės pranešimo tema – lietuvių kalbos mokymas, užduočių rengimas bei praktinė veikla dirbant su suaugusiais. Gerą darbo patirtimi pasidalijo Vilniaus lietuvių namų užsienio lietuvių švietimo skyriaus vyresnioji metodininkė Janina Varnienė.

Seminaro dalyviams buvo paruošta plati edukacinė kultūrinė programa. Lankėmės Lietuvių kalbos instituto kalbos muziejuje „Lituanistikos židynis“, kuris įkurtas 2006m. Jo tikslas – populiarinti kalbotyros mokslo žinias, ugdyti domėjimąsi lietuvių kalba. Susipažinome su muziejuje eksponuojama medžiaga, žodynais, stendais, kalbos žaislais. Lietuvių kalbos instituto lektorius habilituotas daktaras Sergejus Temčinas pasidalijo patirtimi, kaip lengviau išmokyti lietuvių kalbos pasinaudojant internetiniais, skaitmeniniais lietuvių kalbos ištekliais.

Dalyvavome ekskursijoje po Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės Valdovų rūmus, susipažinome su jų istorine ir architektūrine raida, atkurtų istorinių reprezentacinių interjerų bei lobynų ekspozicija. Lietuvos nacionaliniame operos ir baleto teatre žiūrėjome nuotaikingą Johann Strauss operetę „Šikšnosparnis“. Dalyvavome oficialioje vakarienoje restorane „Neringa“.

Lankėmės Tuskulėnų rimties parko memorialiniame komplekse, susipažinome su jo ekspozicija.

Paskutinįją seminaro dieną Švietimo ir mokslo ministerijos senojoje istorinėje ovalioje salėje vyko seminaro apibendrinimas. Kancleris D. Numgaudis sakė, kad susidarytų beveik 11 tūkstančių kilometrų, jeigu visur reiktų nuvažiuoti, kiek kilometrų važiuojo seminaro dalyviai. Buvo aptarti aktualūs darbo klausimai, iškilusios problemos. Apie jas kalbėjo atskirų regionų mokytojai, Švietimo ir mokslo ministerijos atstovai P. Dainius Numgaudis kalbėjo apie tai, kad reikia didinti lituanistinių mokyklų skaičių, kad lietuvių kalba būtų dėstoma kaip trečioji užsienio kalba, kad mokant lietuvių kalbos pereinama į naujų technologijų amžių. Neatleistina, sakė kancleris, kad kaimyniniame Kaliningrade, kur gyvena daug lietuvių, iki šiol nėra lietuviškos mokyklos. Numatoma tokį seminarą šio regiono mokytojams rengti vieną kartą metuose.

Nuoširdžiai dėkojame už idomų turiningą seminarą. Mumis nuoširdžiai rūpinosi ŠMM Užsienio lietuvių skyriaus darbuotojai, Vniaus lietuvių namų vadovybė, mokyklos Užsienio Švietimo centro darbuotojai. Lietuvių namai šventiškai pasipuošė, gerėjomės įvairia technika mokinių pagamintais žaisliukais, kurių daugiau kaip 500, juos kūrė 76 mokyklų moksleiviai iš įvairių šalių. Mokykloje organizuota mokinių piešinių ir rašinių paroda „Kokia Tėvynės ilgesio spalva“, kurioje dalyvavo ir mūsų moksleiviai. Dėkojame už sudarytas geras gyvenimo sąlygas, už galimybę sužinoti, patirti naujų išpūdžių, pasigrožėti šventiškai pasipuošusia Lietuvos sostine, už tas nuostabias bendravimo akimirkas.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS**Voruta®**
Visos prekų ženklo teisės
saugomosPrenumeratos
indeksai
0135, 0136

© Voruta 2013. Visa medžiaga (rašiniai), pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VŠĮ „Vorutos“ fondas (įmonės kodas 181392738, PVM mokėtojo kodas LT813927314) nuosavybė. Laikraščio straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda.

Redakcinė kolegija:

Dr. Arūnas Bubnys, prof. dr. Alvydas Butkus, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, Gediminas Paviržis, doc. dr. Vladas Terleckas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, doc. dr. Dalia Urbanavičienė, dr. Aldona Vasiliauskiene, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, Algirdas Žemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius).

© Voruta, 2013. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimt ketvirtieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VŠĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738. Direktoriė Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išėina kas antrą savaitę (šeštadieniais). Apimtis – 4 sp. l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./faks: (8 528) 5 12 66, „Tėle2“ mob. (8 605) 11117. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel. 8 605 11 117. Spausdino Media Regionálne Sp. z.o.o. (RAB) (Lenkija). Tiražas 1000 egz.

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia projektus:
Rytų Lietuvos švietimas: praeitis, dabartis ir perspektyvos,
Lietuvos ir Baltarusijos istorijos įvykių interpretacijosLaiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 12 66,
El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com
Interneto svetainės: www.voruta.lt, www.mazoji-lietuva.lt**Redakcija:** Vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com, tel. 8 605 11 117), Jolanta Vasiliauskaitė (dizainerė, el. p. leidykla@voruta.lt), Stanislava Žuravskaitė (buhalterė, tel. 860311117, tel. faks: (8 528) 51266, el. p. buhalterija@voruta.lt), Aleksandras Adamkavičius (etninės žemės), Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviciene@voruta.lt), Jonas Česnavičius (fotografija), Vytautas Česnulis (bažnyčios istorija), Antanas Lesys (istorija), Evelina Kislych, Irma Stadalnykaitė (kultūra, tel. 860311117), Virginija Maksvytytė (istorija, kultūra), Martynas Buivys (internetas).